Cugetul

revistă de istorie și cultură

ACEASTĂ PLACĂ MEMORIALĂ A FOST AȘEZATĂ
CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A
1900 DE ANI
DE LA ÎNCHEIEREA RĂZBOAIELOR DACO-ROMANE
PURTATE DE OȘTIRILE CONDUSE DE
REGELE DECEBAL ȘI **ÎMPĂRATUL TRAIAN,**
MOMENT DECISIV AL ISTORIEI NEAMULUI ROMÂNESC.
LA INIȚIATIVA
LIGII CULTURALE
PENTRU UNITATEA ROMÂNILOR DE PRETUTINDENI
CU CONCURSUL OFICIALITĂȚILOR DIN:
ABRUD, ANCONA (ITALIA), ALBA IULIA (APULUM), ARAD, BLAJ, BOIAN-CERNĂUȚI (UCRAINA), BUCEȘ, BUCIUM, BUCUREȘTI, CHIȘINĂU (R. MOLDOVA), CLADOVA (SERBIA), CLUJ-NAPOCA, CONSTANȚA (TOMIS), CRAIOVA, DEVA, DOMAȘNEA, DROBETA-TURNU SEVERIN, HERCULANE, IAȘI, ITALICA (SPANIA), LADENBURG (GERMANIA), MOIGRAD (POROLISSUM), ORĂȘTIE, PITEȘTI, RÂMNICU-SĂRAT, ROMA (ITALIA), ROȘIA MONTANĂ, SARMISEGETUSA ULPIA, TIBISCUM, ADAMCLISI (TROPAEUM TRAIANI), ZLATNA -
AȘEZĂRI LEGATE FRĂȚEȘTE ÎN ISTORIA EUROPEI
*
Primăria Municipiului Chișinău
Uniunea Scriitorilor din Moldova

4(32) 2006

Lupoaica Capitolină – simbol al latinității.
Chișinău

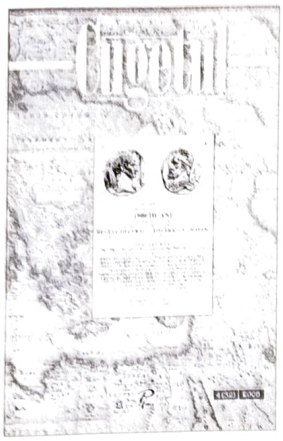

Coperta 1. Placa Memorială *1900 de ani de romanitate*, dezvelită, la Chişinău, de Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni. 30 august 2006

revistă de istorie şi cultură

Cugetul

nr. 4 (32) 2006

Revista este destinată cadrelor didactice din şcolile de cultură generală, gimnazii, licee, instituţiile de învăţământ superior, precum şi elevilor, studenţilor, tuturor celor care se interesează de istoria şi cultura neamului românesc.

Director Oleg Bodrug

Redactor-şef Ion Negrei

Colegiul de redacţie:

Gheorghe BOBÂNĂ,
doctor habilitat în filozofie
Anatol PETRENCU,
doctor habilitat în istorie
Pavel PARASCA,
doctor habilitat în istorie
Ion ŞIŞCANU,
doctor habilitat în istorie
Demir DRAGNEV,
doctor habilitat în istorie
Pavel CERBUŞCĂ,
doctor în pedagogie
Anton MORARU,
doctor habilitat în istorie
Gheorghe POSTICĂ,
doctor în istorie
Boris VOLOSATÎI,
profesor de istorie

Redactor: Ilie Gulica
Corector: Elena Bivol
Coperta: Sergiu Stanciu
Tehnoredactare: Mihai Pascaru

Editura *Prut Internaţional*, str. George Enescu nr. 6, bl. 1, Chişinău, MD 2064
Tel.: 74 93 18, 75 18 74; fax: 508 720; e-mail: prut@mtc.md

Difuzare:
Societatea de Distribuţie a Cărţii *Pro-Noi*
Chişinău, str. Alba Iulia nr. 23, bl. 1 A.
Tel.: 51 68 17, 51 57 49; www.pronoi.md; e-mail: info@pronoi.md
Depozitul de Carte Distribuţie
Bucureşti, sector 1, str. Bucureştii noi, nr. 25 A.
Tel.: 408 30 58, 408 30 59; e-mail: depozit@ddc.ro
Reţeaua DIVERTA
www.dol.ro

© Editura *Prut Internaţional*, 2006

Imprimat la F.E.P. *Tipografia Centrală*. Comanda nr. 1580

S U M A R

RESTITUTIO

Simion MEHEDINȚI — SIMBIOZA ÎNTRE BISERICĂ ȘI STAT, FĂRĂ ANTAGONISM 3

STUDII ȘI MATERIALE

Ilie BĂDESCU — *AVEM NEVOIE DE O GRABNICĂ RESTAURARE MORALĂ...* 10

Stoica LASCU — DESPRE SAVANTUL DE REPUTAȚIE MONDIALĂ NICOLAE IORGA 20

Ion CONSTANTIN — CONCEPTUL BALCANIC ÎN VIZIUNEA LUI NICOLAE IORGA 26

Andrei EȘANU, Valentina EȘANU — EPISCOPUL MITROFAN – TIPOGRAF ȘI CĂRTURAR 31

PERSONALITĂȚI

Vladimir POTLOG — MARCUS ULPIUS TRAIANUS – OPTIMUS PRINCEPS (53–117) 35

ÎN AJUTORUL LICEENILOR

Dumitru PROTASE — 1900 DE ANI DE LA INTEGRAREA DACIEI ÎN IMPERIUL ROMAN 42

ÎN AJUTORUL STUDENȚILOR

Alexandru BUDIȘTEANU — *NU MI-AM RUPT LEGĂTURILE, RĂDĂCINILE MELE SUNT AICI* 44

DIDACTICA ISTORIEI

Jana CHIHAI — PROIECTUL – METODĂ NETRADIȚIONALĂ DE EVALUARE 49

Natașa PETEU — CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA PROGRAMA ȘI MANUALELE DE ISTORIA ROMÂNILOR 53

Alexandru MOȘANU — MANIPULATORII ISTORIEI 57

MANUALELE DE ISTORIE INTEGRATĂ. ATITUDINI 61

ARHIVĂ ISTORICĂ

CUM AU AJUNS DACII SUB STĂPÂNIREA ROMANILOR 66

NOUTĂȚI EDITORIALE

CĂRȚI DE ISTORIE ȘI CULTURĂ 70

CLIO DIVERTISMENT

Dan HAIDARLÎ — DIN ISTORIA RELAȚIILOR ROMÂNO-TĂTARE. DIMITRIE CANTEMIR ȘI DEVLET GHIRAI AL II-LEA 73

Simion MEHEDINȚI

SIMBIOZA ÎNTRE BISERICĂ ŞI STAT, FĂRĂ ANTAGONISM

Simion MEHEDINȚI (1869–1962)

Simion Mehedinți, geograf, teoretician al culturii şi pedagog, s-a născut la 19 octombrie 1869 în Soveja, jud. Vrancea. Studii la liceele din Focşani şi „Sf. Sava" din Bucureşti, licențiat al Universității din Bucureşti, doctorat susținut la Universitatea din Leipzig, stagii de documentare la Paris şi Berlin.

Profesor la Universitatea din Bucureşti, fondator al şcolii româneşti de geografie, membru al Academiei Române (1915), director al revistei „Convorbiri literare" (1907–1923), preşedinte al Comitetului de redacție al „Buletinului Societății Regale Române de Geografie" (1921–1942).

A avut un rol important în dezvoltarea gândirii geografice în România; s-a preocupat de stabilirea obiectului şi conținutului geografiei, de precizarea locului ei în sistemul ştiințelor, de determinarea legilor, categoriilor geografice şi a metodelor geografice de cercetare. Lucrări de etnografie geografică, de geografie economică şi regională. A elaborat şi a susținut, pentru învățământul secundar, o pedagogie tradițională (metoda Mehedinți) în spiritul şcolii muncii, preconizând predarea de la îndepărtat la apropiat. A formulat legile subordonării cauzale a învelişurilor planetare, a zonelor geografice şi a categoriilor geografice.

Deputat în mai multe legislaturi, ministru al Instrucțiunii Publice în guvernul Marghiloman (martie–octombrie 1918).

Marginalizat după instaurarea regimului comunist în România, s-a stins din viață în 1962.

Pătrunderea pe nesimțite a creştinismului în Dacia a avut urmări de mare însemnătate pentru neamul din Carpați. Le putem cuprinde pe toate într-o singură formulă: stabilirea unei simbioze între Stat şi Biserică, fără ciocniri, *pe de o parte, şi fără contaminarea politică, atât de păgubitoare în viața altor națiuni, pe de altă parte.*

La noi, Biserica şi neamul au trăit în deplină solidaritate, chiar de la început. Pentru a înțelege aceasta, e nevoie să ne dezbărăm de unele prejudecăți ale cărturarilor. De obicei, ei socotesc retragerea legiunilor pe timpul lui Aurelian drept o catastrofă pentru Dacia. Realitatea a fost cu totul alta. Plecarea administrației şi a funcționarilor imperiului a fost o adevărată uşurare pentru populația din tot cuprinsul Daciei.

Într-adevăr, pax romana *încetase de mult. Anii de la suirea lui Traian pe tron până la moartea lui Marcus Aureliu au fost cea din urmă epocă de relativă sănătate a statului roman. Cu urmaşul său, Commodus, un sportman uşuratic şi fără demnitate, semnele descompunerii ies repede la iveală. E drept, agonia mai durează câteva secole, dar trebuie să ţinem seama că zvârcolirile nu se simţeau atât la marginea imperiului, ci mai ales înăuntrul lui, iar deznodământul nu mai putea fi amânat. După ce avusese un singur cap, statul roman ajunsese bicefal (cu doi monarhi), apoi policefal, [din momentul în care] împăraţii îşi adăugară ca tovarăşi o sumă de cezari. (Când citeşti descrierile lui Herodian, martor ocular al acestor grave prefaceri, simţi că sfârşitul se apropie: statul devenise o arenă de lupte între generalii doritori să se facă împăraţi, punându-se în fruntea legiunilor pentru a porni asupra Italiei şi a se încorona la Roma).*

De aceea şi vedem în acest timp un fapt bătător la ochi: Aurelian (bărbat harnic, deştept şi ager în treburile militare) nu se gândeşte numai la asigurarea graniţei faţă de barbari (goţi), ci şi la apărarea Romei, ridicând repede un zid împrejurul capitalei. *Nu la Dunăre, la Rin sau la Eufrat era pericolul cel mare, ci chiar în mijlocul Italiei*[1]. *Prin urmare, retragerea legiunilor din Dacia însemna o reală uşurare pentru această provincie, fiindcă ieşea din viesparul imperiului.*

Mai întâi, locuitorii Carpaţilor scăpau de zurbava legionarilor doritori să ridice pe tron mereu alt general, ca să capete donaţiunile obişnuite în astfel de ocazie. Scăpau apoi de ceva şi mai grav: de asprimea impozitelor care ajunseseră excesive, fiindcă cheltuielile statului creşteau necontenit. Traian găsise finanţele ruinate în urma risipei slăbănogului Domiţian. Dar tezaurele enorme luate din Dacia, ţara cea mai bogată în aur pe acele timpuri, îi dădură înţeleptului împărat putinţă nu numai să echilibreze bugetul[2], *dar să şi suspende încasarea impozitelor din tot imperiul – lucru ne[mai]auzit până atunci! Totuşi, risipa împăraţilor cheltuitori, numeroasele împărţiri de daruri cu ocazia urcării pe tron a atâtor împăraţi şi cezari, jafurile legate de fiecare război civil, confiscările ş.a., facuseră să crească impozitele până într-acolo încât, la o sută de ani după moartea cuceritorului Daciei, statul era aproape de faliment, aşa că s-a văzut silit să falsifice el însuşi moneda. Aurul pierise, cum se întâmplă întotdeauna în vremuri de mare criză, iar argintul era numai o amăgire. (Monedele aveau numai 10% metal nobil, iar restul era aramă curată). Cu alte cuvinte, o adevărată „inflaţie", cum se zice în timpurile noastre. Cu ce să mai plătească statul armata şi funcţionarii? Rămânea un singur mijloc: rechiziţiile în natură (grâne, vite şi chiar veşminte!). De aceea, ca să scape de dări, locuitorii îşi părăseau casele, se ascundeau pe unde puteau şi produceau cât mai puţin, deoarece prisosul era răpit de fisc. De la o vreme, fuga a fost oprită: s-a făcut o lege ca nimeni să nu se mai poată muta dintr-o casă în alta, sau măcar să-şi schimbe profesiunea. Iar cine avea o moşie sau măcar un petec de pământ, acela părăsea oraşul şi se aseza la sat, spre a trăi cât mai nebăgat în seamă*[3]. *Astfel, viaţa orăşenească începuse a scădea încă din secolul al doilea după Hristos, iar decadenţa va continua şi în secolele următoare. E destul să amintim atât: dările ajunseseră aşa de grele, încât cei săraci îşi vindeau până şi copiii, numai să scape de asuprirea fiscului. Mărturisirea aceasta o va face însuşi papa Grigorie cel Mare*[4].

Aşadar, faţă de suferinţa care creştea necontenit în sânul imperiului, retragerea legiunilor a însemnat pentru populaţia Daciei o reală înlesnire a traiului. *Cei legaţi de pământ prin agricultură, păstorit şi podgorit nu numai că nu s-au grăbit să urmeze legiunile şi perceptorii statului, dar s-a întâmplat ceva neaşteptat: cei din imperiu căutau adăpost în Dacia. „Într-un glas se roagă* ţăranii romani să-i lase a trăi cu barbarii (...). *Şi-apoi să ne mirăm că nu pot fi învinşi goţii, când sătenii sunt mai bucuroşi să fie cu ei, decât cu noi."*[5] *Pe de altă parte, cum ar fi fost cu putinţă să încapă toată populaţia dintre stepa scitică şi cea panonică – un ţinut de peste 300 000 km² – într-o mică provincie ca Dacia aureliană! Faţă de astfel de fapte şi mai ales faţă de mărturia atât de vădită a lui Salvianus, nu poate rămâne [nici] cea mai mică îndoială că retragerea legiunilor departe de a fi o catastrofă, din contra, a fost un câştig imediat pentru localnici. (Din cazul acesta poate vedea oricine că istoria, când e scrisă de oameni lipsiţi de intuiţia geografică a ţinuturilor unde se petrec evenimentele, şi de cunoaşterea*

relațiilor etnografice, poate fi un mare izvor de interpretări false, chiar când e vorba de faptele cele mai simple).

Dar nu numai în secolul stăpânirii goților (care erau în mare parte creștini), ci și [în] secolul următor, sub huni, situația Daciei a fost favorizată de împrejurări. Personalitatea lui Attila a fost înfățișată fals de scriitorii deprinși a clama și declama (istoria se citea pe atunci în forum și ținea loc de teatru). Departe de a fi o calamitate pentru Dacia, cuceritorul asiatic, așezându-și scaunul în câmpia Tisei, plănuise întemeierea unui mare imperiu barbar în fața celui roman. În câmpiile catalonice, el avea sub comanda sa o mulțime de neamuri europene. De aici, nevoia de a cruța centrul imperiului său, Dacia, cum dovedește grija sa pentru populația de la Dunăre, să nu fie stingherită în relațiile ei comerciale cu locuitorii de pe malul drept al fluviului. Lucrul nu e deloc de mirare, din partea unui monarh cu planuri atât de întinse și cult (știa latinește, avea secretar pentru limba elenă, prețuia muzica, locuia într-un palat luxos, ba avea și apucături de eleganță în ce privește îmbrăcămintea). Nu Dacia, ci Italia și alte părți ale imperiului au avut să sufere mult de pe urma expedițiilor hunice, iar cine plânge soarta poporului din Carpați, după retragerea legiunilor, ar face mai bine să-și amintească ce se petrecea de la Eufrat până în Spania, în acele veacuri de agonie a lumii romane. Adevărul e că furtunile cele mari se îndreptau atunci mai ales în două direcții: spre Bizanț și spre Roma. Când lombarzii lui Agilulf ajunseseră până sub zidurile Romei, papa povestește următoarele: „Am văzut cu ochii mei romani legați cu funia, ca niște câini, și târâți spre Galia, spre a fi vânduți[6]. De altfel, e lucru știut azi că nu barbarii au ruinat Imperiul Roman, ci ruina imperiului, pricinuită de cauze interne, i-a chemat pe barbari – ba încă unii dintre ei chiar s-au silit să-l restaureze.

Am înșirat aceste fapte pentru a dovedi un singur lucru: ceea ce unii și alții numesc „miracolul românesc", adică stăruința poporului român în Carpați, nu e deloc o minune. Populația daco-romană a rămas legată de cetatea carpatică și de împrejurimile ei din mai multe motive lesne de înțeles: mai întâi, fiindcă era mai numeroasă decât barbarii ce treceau pe aici și era răspândită pe un spațiu foarte întins. Năvălitorii reprezentau un fel de armată în marș, iar după ce poposeau, stăpânirea lor peste ținutul dimprejur era mai mult cu numele. Singura legătură a localnicilor cu străinul era dijma; [în al doilea rând, datorită unei] împrejurări favorabile pentru autohtoni: civilizația și cultura lor era cu mult superioară față de [cea] a barbarilor. Viața urbană, cum s-a arătat mai sus, scăzuse încă din timpul imperiului. Odată prădate și arse de barbari, orașele nu s-au mai putut ridica. Însuși vestitul forum din Roma, care văzuse gloria atâtor oameni de stat și mari generali, ajunsese obor de vite... În schimb, satele – mai ales cele care nu nimeriseră în calea invaziei – își duceau viața ca și mai înainte. În Dacia, cu atâția munți, atâtea văi și atâția codri, păstorii de pe plaiurile carpatice, muncitorii de pământ, prisăcarii, pescarii din Balta Dunării și altă lume mărunțică, oricât de strâmtorată ar fi fost, reprezentau totuși ceva mai mult decât veneticii nelipiți de pământ. Față de barbarii puțini, inculți și nestatornici, autohtonii, dând elementului parazitar dijma cuvenită, și-au putut urma rosturile vieții lor de toate zilele, sub formă de mici structuri locale: județe, cnezate și voievodate.

Așadar, nici urmă de „miracol". Cuvântul acesta, atât de impropriu, este un răsunet târziu al istoriei bântuite încă de retorică. Continuitatea neamului românesc în Dacia este dovedită acum prin atâtea probe antropologice, etnografice și lingvistice, încât nici un cercetător serios nu mai simte nevoia să stăruie asupra ei[7]. Am reamintit totuși aceste fapte numai ca să arătăm care era starea socială și sufletească a poporului din Carpați, în momentul când religia creștină a început a fi un factor decisiv în viața lui istorică.

Înainte însă de a vedea rolul Bisericii Creștine ca un cheag al organizării noastre politice în Evul Mediu, se cuvine să amintim că cel dintâi factor de consolidare etnică, după retragerea legiunilor din Dacia, fusese pentru noi însăși limba latină. Ca un fel de hotar nevăzut, dar mereu auzit, graiul a păstrat mai departe unitatea neamului și l-a separat de amestecarea cu străinii. Capitalul intelectual al limbii latine fiind superior față de idiomurile barbare, era firesc ca limba autohtonă să dureze și să se afirme, după cum o unealtă puternică învinge și înlătură una slabă. La masa lui Attila, Priscus a auzit vorbindu-se limba ausonică. (Secretarii cuceritorului care arăta o

mare plăcere să trateze şi să pertracteze înainte de începerea ostilităţilor; scriau latineşte şi greceşte, iar poruncile către localnici nu puteau fi date decât în limba înţeleasă de ei). Astfel, graiul latin (ausonic), ca singurul mijloc de înţelegere între cei legaţi de cetatea carpatică şi de Dunărea de Jos, a devenit un fel de limbă de circulaţie (Verkehrssprache), cum zice un eminent filolog german, într-o comunicare despre originea românilor, făcută nu de mult la Academia din Berlin[8]. Pentru fiinţarea mai departe a neamului din Carpaţi, limba a fost aşadar un sprijin incalculabil. În rezumat, afirmarea poporului nostru în spaţiul carpato-danubian a fost ajutată mai întâi de număr. Încă din mileniul întâi înainte de Hristos, împreună cu tracii, noi formam blocul etnic cel mai mare din Europa (Herodot). Apoi, am fost ajutaţi de civilizaţia noastră superioară (agricultură cu export de cereale, creştere de vite cu export de animale pentru prăsilă, podgorie până la supraproducţie, pescuit abundent, industrie casnică, admirată chiar de greci etc.). Nu mai puţin am fost ajutaţi de cultura noastră superioară mai ales în latura etică (credinţa în nemurirea sufletului); în sfârşit, de limba latină, una dintre cele două mari componente ale culturii antice.

La toate acestea, s-a adăugat, după începutul erei creştine, şi biserica. După retragerea legiunilor, sfaturile şi poruncile bisericii au trebuit să ia locul autorităţii oficiale, anulată în chip firesc din ziua plecării funcţionarilor statului. Desigur, însă, că nu plecaseră toţi. Cei legaţi de interesele familiei şi proprietăţii au rămas locului, cum se întâmplă totdeauna şi peste tot în astfel de împrejurări. În orice caz, tribunalul nu putuse pleca, în el s-a continuat exercitarea magistraturii. De cine? Obiceiurile dacilor ne lămuresc deplin: la ei, preotul era şi judecător. Şi astfel, basilica, adică judecătoria ori tribunalul, a devenit pe încetul biserica. Omul a sfinţit localul civil, dându-i caracter religios. În lipsa sancţiunii administrative a statului, a rămas sancţiunea morală reprezentată de preot, fiind el însuşi continuator al vechiului popa – bărbatul însărcinat cu sacrificiile păgâne. Cel care împrăştia sângele jertfei în cultul mithraic împarte acum, pe temeiul unui simbolism analog, vinul şi pâinea cuminecăturii creştine.

Pe calea aceasta, Evanghelia a ajuns pe nesimţite un fel de lege nescrisă, ţinând locul magistraturii. Că lucrurile s-au petrecut astfel ne-o dovedeşte însăşi limba, documentul cel mai întreg al vieţii unui popor. Pe când scrisul este ceva fragmentar şi intermitent (în timp şi în spaţiu),

Întâmpinarea moaştelor Sf. Ioan cel Nou de la Suceava de către Alexandru cel Bun şi sfetnicii săi (1415). Frescă în biserica mănăstirii Sucevița (sfârşitul secolului al XVI-lea)

limba este un tot permanent, *ca un fel de înregistrare totalitară a vieții. Terminologia latină:* lege, judecător, județ, judecând, a judeca... *dovedește că* dreptatea *romană nu pierise pe pământul Daciei. Sunt însă trei cuvinte care cuprind ele singure veacuri de istorie. Mai întâi cuvântul* lege, *care a ajuns să însemne în limba noastră trei lucruri dintr-odată:* Credință religioasă, Cod civil *și chiar* Nație *sau neam, cum dovedesc zicătorile populare („în legea lui" înseamnă: „în credința lui despre divinitate"; „om fără de lege" înseamnă un om care nu ține seama de rânduielile țării în care trăiește; ce „lege de om e ăsta?" înseamnă: din ce nație face parte, când nu-i de lege românească", adică creștin ortodox?).*

Al doilea cuvânt semnificativ este credința. *Spre deosebire de alte limbi romanice, vorba aceasta are la noi iarăși trei înțelesuri: unul* teologic *(confesional); altul* politic, *loialitate sau fidelitate, iar altul* juridic: *„credința boierilor mei" înseamnă în actele domnilor români* exactitatea *mărturiei celor pomenite în act. În sfârșit, e al treilea cuvânt care arată mai limpede decât toate cât de strânsă a fost legătura dintre biserică și neam în ce privește rânduiala vieții sociale. Cuvântul* afurisenie, *sentința cea mai grea a judecății la care poate fi supus un creștin, arată că ea pornea din biserică. După cum* afierosirea *era cea mai solemnă consacrare a cuiva, tot așa* afurisenia *a căpătat în mintea poporului nostru înțelesul celei mai grave condamnări. Când geografia lingvistică va cartografia întinderea acestor cuvinte, iar folclorul va fi mai adânc analizat, de bună seamă, vom vedea din ce în ce mai clar rolul bisericii în dezvoltarea neamului.*

Deocamdată ne oprim la următoarea constatare: îmbinarea atât de intimă a unor noțiuni atât de diferite în același cuvânt *a fost o urmare firească a izolării în care am rămas după retragerea legiunilor pe linia Dunării. Rămânând afară de granițele imperiului și de atingerea cu celelalte neamuri romanice, evoluția noastră a fost deosebită. La noi, Biserica Creștină a căpătat [un] mare rol social și chiar politic* înainte de a fi fost recunoscut creștinismul ca religie de stat. *Aproape cu o jumătate de secol înainte de edictul lui Constantin, Evanghelia a trebuit să țină în Dacia loc de constituție socială și politică.*

Așa se explică de ce simbioza între organizarea civilă și cea religioasă s-a putut face la noi fără antagonism. (Ne ajutase, e drept, și vechea legătură dintre monarhii daci și marii preoți care stăteau alături de ei ca sfetnici în toate împrejurările însemnate). Împrejurarea colăborării dintre stat și biserică a fost însă un adevărat noroc. În statele păgâne, capul statului era și zeul națiunii (până și împărații romani au făcut această enormă greșeală de a coborî divinitatea la nivelul vieții omenești plină de lunecări). Dacii, cu înalta lor spiritualitate, au nimerit un drum mai cu minte: regele reprezenta puterea militară în politică; marele preot era simbolul puterii religioase, dar zeul luminii trona deasupra tuturor muritorilor. Cu alte cuvinte, simbioză fără confundare, ca la păgâni, dar și fără contaminare, cum s-a întâmplat mai târziu în statele creștine, unde autocrații s-au amestecat în teologie, iar reprezentanții clerului (patriarhi, papi etc.) s-au apucat să facă politică. Lucrul era însă inevitabil: când e puternic, statul se amestecă mai mult decât se cuvine în treburile bisericii, după cum clerul, când ajunge la o ierarhizare mai complicată, nu păstrează măsura față de stat, ci caută să și-l subordoneze ori i se subordonează pentru interese materiale sau de altă natură: pentru persecutarea ereticilor etc.

Lucrul acesta s-a adeverit repede la sudul Dunării, când Dacia a rămas afară din imperiu. Îndată după recunoașterea oficială a creștinismului prin decretul constantinian a și început amestecul politicii în biserică. Pentru a astâmpăra unele certuri dintre teologi, împăratul a convocat Sinodul de la Niceea, pe care l-a prezidat în persoană, măcar că nu înțelegea limba greacă. Dar dezbinările s-au ținut lanț – tulburând liniștea statului și ducându-l pe împărat până la dezgust. Iată ce scria episcopilor adunați în Sinodul de la Tyr: „Mă tem că adevărul *să nu fi pierit în mijlocul atâtor patimi. Ar trebui să luați pildă de la barbarii care, de frica puterii mele, păzesc legea lui Dumnezeu". (De bună seamă se gândea la goți și la alți barbari din apropierea Dunării de Jos, un ținut pe care-l cunoștea foarte de aproape încă din tinerețe.) [Pe] de altă parte, nici clerul nu se lăsa mai prejos cu critica și aluziile politice. În legătură cu Sinodul de la Tyr, iată ce spunea Sfântul Atanasie: „Cu ce drept oamenii aceia (partizanii Episcopului Arie) au convocat un sinod contra mea? Cu ce obraz pot ei să numească sinod o adunare prezidată de un*

prefect (...) şi în care poliţia pune lucrurile la cale? Ce Sinod e acela, unde prefectul vorbeşte, iar episcopii tac şi pleacă fruntea înaintea lui? (...) Dacă vor să judece ca Episcopi, ce nevoie aveau de prefect şi de soldaţi sau de scrisoarea de convocare semnată de împărat?"[9]

Din acestea se vede în ce gravă criză sufletească se afla pe atunci lumea mediteraneană. Spre deosebire de evrei, la care statul era al lui Iehova, iar clerul putea destitui pe rege („ungând" pe altul plăcut preoţimii), grecii şi romanii ajunseseră la o colaborare mai armonioasă între stat şi religie. (Zeul sau zeiţa cetăţii era un protector firesc şi lua uneori parte chiar la război, pentru a ocroti comunitatea politică, de care era legat prin ofrande aduse în temple etc.). Astfel de zei puteau uneori să fie luaţi prizonieri şi duşi în robie. Şi iată acum se iveşte o problemă nouă: aducându-şi aminte de amestecul lui Iehova în punerea şi depunerea monarhului, precum [şi] de titlul [de] pontifex maximus, *şi de divinizarea împăratului la romani, Constantin ia asupra-şi convocarea Sinodului de la Niceea şi se amestecă în teologie, iar prefecţii, poliţia şi armata încurcă şi ei treburile bisericii. Scandalul a izbucnit chiar de la început într-o măsură la care nimeni nu se aşteptase. Sfântul Atanasie, episcopul Alexandriei şi cap al opoziţiei contra împăratului, o mărturiseşte în chipul cel mai făţiş. Un moment, el caută sprijin tocmai la episcopul din Roma. [Pe] de altă parte, episcopii Romei, tot cu gândul la* pontifex maximus *şi la supremaţia politică a vechii Rome, vor luneca şi ei cu încetul spre interese politice, gândindu-se chiar la întemeierea unui stat teocratic, statul* papal!

În rezumat: de la cezaropapismul lui Constantin şi [al] altor împăraţi bizantini (unii cufundaţi în teologie), s-a trecut cu timpul la un fel de papocezarism, la Roma, având pretenţia uriaşă de a subordona sceptrului pontifical toate ţările, adică tocmai ce putea fi mai străin de atitudinea pur spirituală a lui Iisus. (Împărăţia Mea nu este din lumea aceasta..."). Nenorocita lunecare a Bisericii Creştine spre politică a fost una din cele mai grave erori ale vieţii europene. Iar judecata aceasta nu porneşte de la vreun liber cugetător contemporan, ci chiar de la marele catolic Dante, martorul luptei dintre papă şi împărat. De aceea, inimosul creştin numeşte pe papa „principe al fariseilor, care ţine în aceeaşi mână şi sabia, şi cârja pastorală", iar despre Biserica Romei, mărturiseşte că „a căzut în noroi, fiindcă a confundat cele două puteri şi s-a murdărit ca şi catâroaica pe care încalecă Papa" (Purgatoriul, *cântul XVI*).

Ce-a ieşit din Bizanţ şi din Biserica apuseană, cu pretenţia ei iudaică de a supune statul lui Iehova, se ştie. S-a ajuns cu timpul la formula barocă: cujus regio, ejus religio *(„A cui e cârma, a aceluia e şi religia" (lat.).), jignitoare nu numai pentru orice creştin, dar şi pentru orice conştiinţă omenească.*

Nimic din toate acestea nu s-a pomenit în cuprinsul pământului carpatic.

Mai întâi, ne-au ferit de atitudini excesive însuşi temperamentul potolit al rasei şi evlavia ei, relevată de Strabon ca o însuşire precumpănitoare a caracterului dacilor. Zeul luminii (Sabazios) şi Zamolxe nu aveau nimic din asprimea lui Iehova al evreilor – contractual, exclusivist şi răzbunător. În al doilea rând, neamul dacilor avea îndărătul lui o lungă tradiţie de armonizare între cugetarea religioasă şi cea politică. Deceneu, Vezina şi alţi mari preoţi sunt sfetnici, nu nişte fanatici cu blestemul pe buze, ca în Vechiul Testament. Echilibrul era deci şi în sânge, şi obiceiurile moştenite de la străbuni[10].

Privind deci creştinismul în faza lui de închegare, când nu era însoţit de multe forme, iar biserica nu ajunsese încă la destula ierarhizare a funcţiilor, poporul daco-roman a primit marea doctrină ca [pe] un fel de altoi pe propria sa credinţă religioasă. Iar când s-a trezit singur, după retragerea legiunilor, situaţia bisericii sale, ca şi cea politică, nu putea fi decât foarte modestă: în latura civilă, nişte judeţi (apoi cnezi şi voievozi), iar în cea bisericească, popi sau preoţi şi chorepiscopi, adică un fel de protopopi. De episcopi (afară de Dobrogea) ori de mitropoliţi, legaţi de vreun oraş cu rolul de capitală, nici vorbă nu putea fi.

Astfel, din nevoie am făcut, cum se zice, virtute: strâmtorarea ne-a împins spre armonie, în loc de antagonism. Trăind cu barbarii în coaste, n-am avut răgaz pentru certuri, chiar dacă temperamentul nostru ar fi fost certăreţ – ceea ce nu era însă în firea noastră. Am fost bucuroşi să ne strecurăm printre greutăţi, ascultând de căpeteniile civile şi bisericeşti, care stăteau ca un fel de mijlocitori între masa satelor şi barbari. Iar năvălitorii aveau şi ei interes să recunoască aceste autorităţi locale spre a putea strânge

dijma cu ajutorul lor. Avem o dovadă palpabilă: chiar în mijlocul viforului celui mare al năvălirii tătărăşti, descrisă de călugărul Rogerius de la Oradea, veneticii s-au servit de judeţii noştri ca de un fel de perceptori[11].

Concluzie: cele înşirate până aici dovedesc, credem, un lucru cu neputinţă de tăgăduit. Pentru locuitorii Daciei a fost un real câştig să nu aibă nici o atingere cu certurile politico-dogmatice din Imperiul Roman. Atât cezaropapismul împăraţilor din Bizanţ, cât şi papocezarismul de la Roma şi, mai târziu, ţaropapismul de la Petersburg au fost şi sunt, pentru conştiinţa oricărui creştin nepărtinitor, o adevărată desfigurare a învăţăturii lui Iisus – total străin de preocupările politice[12]. *Îndemnându-ne să dăm Cezarului ceea ce este al Cezarului, iar lui Dumnezeu ceea ce este al lui Dumnezeu, întemeietorul creştinismului înlăturase din capul locului orice putinţă de antagonism între biserică şi stat. Pentru oamenii sinceri, doctrina evanghelică era şi este cât se poate de limpede: nici clericii să nu se amestece în uneltiri politice, nici cârmuitorii politici să nu calce peste conştiinţa religioasă a cuiva:* simbioză, fără ciocnire! *Aceasta a fost formula care a exprimat şi exprimă cugetul cel mai exact al poporului român cu privire la raportul între puterea temporală şi cea spirituală. Aşezarea geografică „în calea răutăţilor" a fost compensată astfel, măcar în parte, prin pacea sufletească în latura religioasă.*

NOTE

[1]*Historiae augustae scriptores*, Aurelianus, XXI şi XXXVIII.

[2]I. Carcopino, *Les richesses des Daces et le redressement de l'empire romain sous Trajan* („Comorile dacilor şi redresarea Imperiului roman sub Traian"), Dacia, Cluj, I, p. 28–34.

[3]A. Papagniol, *L'empereur Constantin* („Împăratul Constantin"), Paris, 1934, p. 12.

[4]P. Batiffol, *op. cit.*, p. 213.

[5]Salvianus, *De gubernatione Dei* („Despre cârmuirea lui Dumnezeu"), V, 8.

[6]P. Batiffol, *op. cit.*, p. 199.

[7]A se vedea şi: S. Mehedinţi, *Ce este Transilvania?*, Bucureşti, 1940, p. 21 sq.

[8]E. Gamillscheg, *Ueber die Herkunft der Rumdnen* („Despre originea românilor"), 1940, p. 13 sq.

[9]G. Bardy, *Saint-Athanase* („Sfântul Atanasie"), Paris, 1925, p. 43.

[10]Amintim aici pe evrei nu din întâmplare, ci pentru că deosebirea faţă de daci era fundamentală. Nu cunoaştem prea multe din religia poporului dac. Opere ca *Germania* sau *De bello gallico* ar fi fost pentru noi de un preţ imens. Dar ceea ce ştim ne este totuşi de-ajuns spre a ne da seama că, faţă de politeismul de operetă al grecilor şi al romanilor, [pe] de o parte, şi mitologia barbară a neamurilor din nordul Europei, pe de alta, „dacii nemuritori", cu adorarea zeului luminii, ne îndreaptă ochii spre Iran, unde stau în luptă necurmată Ormuz cu Ahriman, zeul întunericului. Tot spre Iran ne îndreaptă şi credinţa că fiecare om are o stea ocrotitoare (poporul român zice şi azi „vai de steaua lui"), precum şi credinţa că sufletul omenesc trece prin multe trepte de perfecţionare, până ajunge în al nouălea cer.

Iubirea luminii soarelui, antipatia faţă de norii furtunilor care ascund soarele (dacii îi împroşcau cu săgeţi) sunt dovezi de seninătate sufletească şi de optimism, de speranţă în *mai bine*, pe când evreii înclinau spre concepţia pesimistă că „nu toţi oamenii pot fi mântuiţi".

Asemănarea religiei dacilor cu a iranienilor explică uşor pentru ce şi cultul lui Mithra a pătruns atât de iute în ţinuturile carpatice, ca „mijlocitor" în lupta dintre lumină şi întuneric. Aşa cum era „ideea nemuririi sufletului" (Zamolxe), tot aşa şi cea a „naşterii din fecioară" în cultul mithraic era un fel de firească introducere spre creştinism. I. Geffken, *Aus der Werdezeit des Christentums* („Perioada de formare a creştinismului"), Leipzig, 1909, p. 111 sq.

[11]Constituerunt canesios (adică *Kinezi* sau *Judeţi)* id est balivios, qui justiam facerent et equos, animalia, arma et vestimenta utilia procurarent (...). Pacem habebamus et fora (...) conveniebant canesii etc. *(Carmen miserabile*, cap XXXV).

[12]Ce urmări grozave poate avea tendinţa bisericii de a înlocui puterea statului ori a statului de a subjuga biserica se poate vedea nu numai din cele întâmplate în Bizanţ (unde împăraţii teologhiseau, iar lumea ajunsese să-i aprecieze după gradul lor de ortodoxie) sau la Roma, care, sub papii politici (Borgia), ajunsese o *cloaca maxima*, dar şi în ţările protestante. Geneva, pe timpul lui Calvin, ajunsese o adevărată puşcărie. Călăii şi rugurile au făcut pentru reformă ceea ce inchiziţia fanaticului Loyola făcea pentru catolicism. Cruzimile protestanţilor n-au rămas cu nimic mai prejos decât [cele] ale papistaşilor. Peste câteva mii de ani, istoria va vorbi [despre] cele dintâi milenii ale creştinismului ca [despre] o epocă de adâncă barbarie. Un episcop englez, care a trecut nu demult prin România, a făcut această mărturisire: „Henric al VIII-lea a fost în viaţa sa particulară un *om rău*, iar în viaţa publică (...) violent şi hrăpăreţ, măcar că era un teolog foarte capabil". Iar ca dovadă că Evanghelia nu poate fi sprijinită prin ştreang şi călăi, el aminteşte că „Biserica anglicană ajunsese în secolul al XVIII-lea într-o adevărată somnolenţă (...). Devenise o *unealtă a statului* pentru menţinerea religiei oficiale, în schimb, masa poporului, pe măsură ce revoluţia industrială (maşinismul) devenea tot mai intensă, ajunsese în întregime păgână (Vezi *Biserica Anglicană*, conferinţă ţinută la Radio în Bucureşti de P.S.S. Richard Godfrey Persons, episcop anglican de Southwark, Bucureşti, 1940, p. 20).

*Reluare din Simion Mehedinţi, *Creştinismul românesc. Adaos la Caracterizarea etnografică a poporului român*. Ediţie îngrijită de Dora Luzdrea, Fundaţia Anastasia, 1995, p. 54–65.

AVEM NEVOIE DE O GRABNICĂ RESTAURARE MORALĂ...

Interviu cu Ilie Bădescu, doctor în sociologie, profesor la Universitatea din Bucureşti, preşedinte al Asociaţiei Sociologilor din România

Autor a mai multor monografii şi studii ştiinţifice, printre care De la comunitatea rurală la comunitatea urbană *(coautor), 1978;* Satul contemporan şi evoluţia sa istorică, *1981;* Civilizaţia industrială şi perspectiva socială *(coautor), 1983;* Sincronism european şi cultura critică românească, *1984;* Timp şi cultură, *1988;* Sociologia eminesciană, *1994;* Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme, *1994;* Sociologia şi geopolitica frontierei, *2 vol. (coordonator şi coautor), 1995;* Interethnic relations in Romania *(în colaborare), 1995;* Teoria latenţelor. Contribuţii la studiul popoarelor, *1997;* Istoria sociologiei. Teorii contemporane, *1997;* Reforma oligarhică versus calea corporativă, *1997;* Cu faţa spre Bizanţ, *1999;* Mari sisteme sociologice europene, *1999;* Idei politice şi sisteme sociologice româneşti, *1998;* Enciclopedia valorilor reprimate. Războiul împotriva culturii române (1944–1999), *2 vol. (coordonator), 2000;* Starea societăţii româneşti după zece ani de tranziţie *(coordonator, în colaborare cu E. Zamfir şi C. Zamfir), 2000;* Tratat de geopolitică, *2004;* Idei politice româneşti. Doctrine şi teorii, *2004;* Viaţa şi moartea în satul românesc *(coordonator), 2005;* Enciclopedia sociologiei, *2006, ş.a.*

Ilie Bădescu este membru în colegiul de redacţie al publicaţiilor sociologice şi, respectiv, geopolitice „Sociologie românească", „Euxin", „România Socială", director al Institutului de Studii Sociocomportamentale şi Geopolitice (ISOGEP) şi al publicaţiei „EUXIN. Revistă de Sociologie, Geopolitică şi Geoistorie", director al Institutului Naţional de Cercetare a Civilizaţiei Rurale al Fundaţiei „Nişte ţărani"; coordonator al Programului de mobilităţi academice internaţionale pentru doctoranzi şi profesori care coordonează doctorate în sociologie şi al Programului major de cercetare „Integrarea europeană şi geopolitica reprezentărilor"; membru al Centrului „Fernand Braudel", Binghamton, S.U.A.

Distincţii: premiul „Dimitrie Gusti" al Academiei Române, pentru lucrarea Sociologia şi geopolitica frontierei; *premiul revistei „Luceafărul" (Uniunea Scriitorilor) pentru lucrarea* Sincronism european şi cultură critică românească; *premiul „Dimitrie Gusti" al Fundaţiei Internaţionale a Religiilor, pentru lucrarea* Teoria latenţelor. Contribuţii la studiul popoarelor.

În continuare, propunem atenţiei cititorilor noştri un interviu cu prof. univ. dr. Ilie Bădescu, realizat de dna Argentina Ciocanu-Gribincea.

Argentina CIOCANU-GRIBINCEA: *Dle profesor Ilie Bădescu, lucrarea dvs.* Idei politice românești. Doctrine și teorii, *apărută la Editura* Mica Valahie, *București, 2004, mi-a lăsat impresia că ar fi o continuare a unui proiect mai vechi, și anume* Enciclopedia valorilor reprimate, Războiul împotriva culturii române (1944–1999).

Ilie BĂDESCU: Da, ai intuit bine continuitatea. În fond, lucrarea pe care ai invocat-o cuprinde personalități scoase din circuitul cultural în perioada postbelică. Este vorba, de exemplu, despre Titu Maiorescu, care a fost interzis, nu s-a bucurat de circulație în această perioadă întunecată. Nemaivorbind de textele politice ale lui Mihai Eminescu. Cazul Eminescu este unul din cele mai stranii. Eminescu a fost contestat în perioada interbelică și a fost interzis în perioada comunistă. După 1989, contestarea lui Eminescu, în opinia mea, atinge apogeul. Iată că Eminescu se află sub o contestare, sub o negare continuă. Din acest punct de vedere, el este expresia unuia din cele mai surprinzătoare, mai nefirești războaie din epoca modernă: războiul împotriva culturii române. Prin urmare, o prezentare a ideilor politice românești, liberă de conotații ideologice, era una din datoriile noastre fundamentale. Împreună cu colegii care au participat la proiectul *Enciclopedia valorilor reprimate* am avut intenția de a prezenta relieful scufundat al culturii teoretice românești.

După 1989, lucrul cel mai nefiresc în cultura română decurge tocmai dintr-o foarte slabă cunoaștere a valorilor românești perene. Reprezentanții gândirii liberale, conservatoare, creștine – cum au fost cei din jurul revistei „Gândirea" – au fost interziși, s-au aflat sub o cenzură drastică și absurdă în perioada postbelică, așa încât revenirea asupra lor din punctul de vedere al fenomenologiei ideilor politice era o datorie și, în același timp, expresia unei continuități. Deosebit de importantă este operația aceasta de recuperare a valorilor culturii române, fără de care peisajul cultural este deformat.

A.C.-G.: *De ce este important să vorbim despre Eminescu în contextul ideilor politice românești?*

I.B.: Aș spune că Eminescu este important și în contextul înțelegerii ideilor politice românești, dar el este extrem de important, după opinia mea, și pentru înțelegerea adecvată a întregii spiritualități românești. Modul de așezare a structurilor modernității în Europa a avut particularitățile sale, pe care am încercat să le cercetez în *Sincronism european și cultură critică răsăriteană*, o lucrare mai veche, publicată în 1984. În acest volum am acordat un spațiu special operei teoretice a lui Eminescu, fiindcă mi-am dat seama că particularitatea nașterii culturii moderne românești era, practic, incomprehensibilă în afara cercetării serioase, temeinice, a operei lui Eminescu. Modernitatea românească a fost, pe de o parte, produsul unei sincronizări cu marea cultură modernă a Europei, dar, în același timp, a avut și o particularitate derivată din întârzierea economică și politică a modernității în Țările Române în așa fel încât întârzierea respectivă a fost însoțită de fenomene mai puțin firești. Capitalismul din Țările Române a fost (și a rămas) un capitalism de tip periferial, primitiv sau prădalnic, cum spunea Max Weber, care se bazează pe operații și pe afaceri speculative, de toate tipurile, de la marile speculații cu moneda, atât de frecvente în perioada imediat postfanariotă, și până la marile speculații politice. Este vorba de un capitalism care își asociază formațiuni parazitare, un parazitism social caracteristic pentru întreg sistemul răsăritean derivat din introducerea unor instituții necorelate cu fondul societății. Societatea fiind subdezvoltată, instituțiile nou-introduse aduc o explozie de funcții, o creștere fantastică, nesolicitată de dezvoltarea fondului. Instituțiile introduse fără vreo corelare cu fondul se transformă în factori de blocare a dezvoltării, a modernizării. Astfel apare necesitatea culturii critice, a reacției la o modernizare bazată pe forme fără fond, pe forme de „exploatare parazitară" (folosesc termenul lui Max Weber), la un capitalism care – cum avea să menționeze Constantin Stere în *Socialism sau Poporanism?* – iese din „lada de fier" a Occidentului. Or, din acest punct de vedere, se declanșează, cum era și firesc, reacția societăților care se confruntă cu aceste fenomene negative. Această reacție, extrem de puternică, se manifestă în cadrul culturii teoretice românești în pragul modernității. Unul dintre cei care au ridicat la vârf această atitudine a fost tocmai Mihai Eminescu. Fără opera teoretică a lui Mihai Eminescu nu se poate înțelege particularitatea nașterii și dezvoltării culturii moderne românești. Mihai Eminescu este, într-un fel, cel care a propus o alternativă la multe din teoriile occidentale privind geneza capitalismului modern.

Este vorba de marile teorii ale economiștilor clasici englezi, cum ar fi teoria ricardiană (Eminescu se preocupă la un nivel aparte de Ricardo) ori teoria lui John Stuart Mill; absolut toate teoriile economice din epocă sunt examinate de Eminescu în conformitate sau în raport cu imperativul unei societăți care se confrunta cu realități complet diferite de cele ale

societăților capitaliste timpurii din apusul Europei. Eminescu polemiza în scrierile lui cu socialismul fraților Nădejde, deci cu marxismul din epocă. Eu am prezentat această polemică în *Sincronism european și cultură critică răsăriteană*. Marele poet atrăgea atenția că teoria marxistă nu poate explica geneza societății moderne în Europa de Răsărit și propunea propria sa teorie drept alternativă la teoria marxistă, și anume, teoria păturii superpuse. El considera că factorul, cauza principală a sărăciei în „societățile întârziate" nu este capitalul, cum susțineau frații Nadejde, ci pătura superpusă, care consumă enorm și nu produce nimic în compensație. Or, această problemă este în mare măsură una de actualitate. Asta și explică, într-un fel, actualitatea lui Eminescu și totodată curentul de contestare a marelui gânditor. El vine din aceleași direcții: pe de o parte, din direcția neomarxiștilor radicali, a neokominterniștilor de azi, a susținătorilor sau ideologilor comunismului în formula lui internaționalistă, relansată după 1989 și, pe de alta, din partea adepților unui liberalism extrem, care nu ține seama de particularitățile, de specificul și de organicitatea națiunilor ce se confruntă cu forme agresive de capitalism clasic și modern. Deci, Eminescu poate fi considerat gânditorul integral al modernității răsăritene și evident al culturii române. Nicolae Iorga a spus că Eminescu este omul integral al culturii române. Constantin Noica l-a numit pe Eminescu omul deplin al culturii române. Eu am descoperit la Eminescu o gândire de extremă actualitate, ceea ce îl face contemporan cu mari grupări, cum a fost „gruparea cepalistă" (după numele Comisiei Economice pentru America Latină a Organizației Națiunilor Unite), cu reprezentanți de frunte precum André Gunder Frank, Samir Amin și alții, care au lansat o nouă paradigmă în analiza societăților de la periferia sistemului mondial modern.

Nu există chestiune pentru care Eminescu să nu fi căutat răspunsuri și să nu le fi găsit în termeni profund românești și totodată de valoare universală, pentru că adevărul a 30 de milioane de români este un adevăr de relevanță, al unui popor de mare adâncime istorică, care n-a desfășurat niciodată războaie de expansiune, un caz rarisim. Popoarele care nu desfășoară războaie de cucerire, de dominație, care, altminteri spus, sunt profund defensive, sunt popoare care își găsesc resursele în ele însele și prin ele însele. Nu este întâmplătoare formula liberalilor români referitoare la dezvoltarea bazată pe forțe proprii *prin noi înșine*, un tip de dezvoltare care își caută energia și resursele creșterii în interior, și nu în afară.

Acesta este sensul și explicația preocupărilor pentru opera teoretică a lui Eminescu. Nu numai a preocupărilor mele pentru Eminescu. Preocupări majore, de pildă, în legătură cu gândirea lui Eminescu în economie a avut Mihail Manoilescu. Acesta l-a considerat pe marele poet unul dintre cei mai mari economiști. Manoilescu însuși era unul dintre cei mai mari economiști din perioada interbelică la scară europeană și mondială. Nicolae Iorga îl considera pe Eminescu unul dintre marii istorici, pentru că avea o cercetare și o gândire istoriografică și istoriologică de mare forță. Nu vreau să insist asupra altor părți constitutive ale operei lui Eminescu, întrucât lucrurile sunt cunoscute. În Basarabia, Mihai Cimpoi – unul dintre marii eminescologi după opinia mea –, a pus într-un mod strălucit problemele acestea și le-a cercetat dintr-un unghi revelatoriu. Sunt convins că cititorul din Basarabia nu este surprins de afirmațiile mele.

A.C.-G.: *Intenționam să vin cu argumente din arsenalul criticilor lui Eminescu, dat fiind că există o întreagă polemică în jurul operei eminesciene la ora actuală, dar nu pot să nu fiu de acord în privința actualității lui Eminescu. Probabil, chiar faptul că este atât de contestat demonstrează că Eminescu este actual.*

I.B.: Da. Critica lui Eminescu se încadrează, după părerea mea, într-un fenomen pe care l-au diagnosticat foarte devreme Alexis Tocqueville și Auguste Comte în Franța, iar Eminescu în România. Este vorba despre un tip special de mediocritate: mediocritatea intelectuală a omului modern. Omul secularizat, omul necredincios are sentimente mediocre. Fac o mică paranteză ca să explicăm această chestiune. În societățile moderne se întâmplă un lucru foarte bizar: slăbesc sentimentele sociale (sentimentul familial, sentimentul apartenenței la un neam, iubirea față de Dumnezeu sau față de aproapele nostru). Omul secularizat n-are forța, n-are tăria acestor sentimente, care, chiar atunci când persistă, sunt diminuate spre zero. Iubirea față de familie este un sentiment puternic, dar tipul hedonist sau tipul care nu este centrat pe valorile comunităților omenești nu are astfel de sentimente. Omul care nu are puterea să proiecteze asupra comunității sale de apartenență, asupra poporului din care face parte sentimente pe măsură, care nu e capabil să-și iubească neamul în care s-a născut, limba pe care o vorbește, ritualurile pe care le practică familia lui, societatea cu tradițiile

ei, care nu se identifică cu comunitatea lui de credință, deci cu biserica lui, este un om cu sentimente mediocre. Acest tip de mediocritate se transpune într-o formă specială de obrăznicie și de agresivitate. Tipul mediocru este întotdeauna și agresiv. Tipul profund nu este agresiv. N-ai să găsești agresivitate, de pildă, la omul smerit, la omul credincios, nu găsești agresivitate la tatăl adevărat. Părintele adevărat nu este agresiv. Nici soțul sau soția – profunzi, adevărați – nu sunt agresivi, nici unul cu altul și nici cu cei din jurul lor. Toate formele acestea de agresivitate sunt consecința mediocrității afective și morale. Și această mediocritate se transpune mai departe în mediile intelectuale, mai ales, într-un soi de critică ce îmbracă, așa cum ne arată Constantin Rădulescu-Motru, forma zeflemelei, a sentimentelor superficiale. De aceea, critica la adresa lui Eminescu este o critică dirijată de mediocrități, este critica unei *plebea scribax*, cum o numea însuși Eminescu, incapabilă de performanță. Dacă vei cerceta cu atenție, vei vedea că toți criticii de ocazie ai lui Eminescu sunt oameni fără încadrări disciplinare, adică fără vocații puternice, fără operă. Sunt în general inși fără un exercițiu serios asupra operei teoretice a lui Eminescu. Singura lor, cum s-ar spune, contribuție este una de tip negativ, dacă aceasta poate fi numită contribuție. Problema raportării la Eminescu, și la oricine, la orice operă, este, până la urmă, problema unghiului de raportare. Dacă raportul este pozitiv, are sens și face comprehensibilă această întreprindere. Dacă este unul de negare, ea face inutilă operația ca atare. Pentru că a nega este o operație la îndemână. Eminescu însă nu poate fi demolat, cum nu poate fi demolată nici o altă mare operă care face parte din categoria valorilor. Valorile au valabilitate transtemporală, sunt în afara timpului, sunt valabile în orice timp. Homer este valabil și acum, după miile de ani de la creația operei sale, interval în care grecii au dat alte mari creații prin filosofii postsocratici. Opera sa este transistorică.

Spiritualitatea unui popor există prin valorile pe care le-a creat, prin personalitățile pe care acel popor le poate etala în cartea veacurilor. În momentul în care ataci figura lui Ștefan cel Mare și Sfânt, distrugi unul din elementele de temelie pentru spiritul public în Basarabia, dar și în toată românitatea. Aceste atacuri sunt fenomene subculturale, ele țin mai degrabă de patologia unei culturi și a epocilor istorice, decât de organicitatea culturilor. Acesta este și cazul criticilor lui Eminescu la care te-ai referit. Nu există critici majori ai lui Eminescu. Desigur, se poate dialoga critic cu teoriile lui Eminescu, dar nu poate fi negat Eminescu în totalitate. Este trist și penibil. Nici o altă cultură nu etalează asemenea forme de mediocritate intelectuală și de critică fără de nici o substanță la adresa valorilor sale fundamentale. N-ai să găsești în spiritualitatea rusească o critică dirijată împotriva unor valori fundamentale ale acestei spiritualități, așa cum găsești în cea românească. Voi cunoașteți lucrul acesta, pentru că sunteți buni cunoscători ai întregului spațiu răsăritean. Și nu cred că în cultura rusească există repere de aceeași persistență sau stăruință în mediocritate ca acele pe care le găsim în publicistica românească actuală.

A.C.-G.: *Da, chiar dacă au fost încercări de a demola niște stereotipuri rămase din perioada sovietică, nu cred că putem vorbi despre o campanie rusească de demitizare, analogă celeia din România. Am putea menționa însă falsificarea și manipularea operei eminesciene, cu scopul de a o ajusta la teoria moldovenistă, azi, ideologie de stat în Republica Moldova, ceea ce este în fond tot o campanie de denigrare, de reprimare a lui Eminescu. Domnule profesor, unii v-ar putea riposta că da, s-au pierdut niște valori, dar așa au fost timpurile, să le lăsăm acolo, ce e pierdut e bun pierdut, să privim în viitor. Preferați să vă întoarceți în trecut cu intenția de a recupera ce a fost pierdut?*

I.B.: Aceştia sunt nişte termeni care ne ajută să vizualizăm sau să facem comprehensibile actele noastre. În fond, nu termenii sunt importanți, ci procesele sufleteşti. Orice cultură este, cum spunea C. Rădulescu-Motru, suma bunurilor sufleteşti actualizate, este o chestiune de actualitate sufletească. Eu, de pildă, n-aș putea exista cultural sau spiritual fără aceste valori. Prin urmare, pentru mine nu este o problemă de întoarcere, ci o problemă de actualitate spirituală și deci de posibilitate a existenței și a manifestării în cultura română. Fără aceste valori eşti nul în cultura română, și azi, și mâine. Deci, pentru mine opera lui Eminescu este o operă actuală, nu este o operă din trecut, este în actualitatea ei; orice valoare în valabilitatea ei este perenă. Recuperarea înseamnă, până la urmă, nu recuperarea acelor valori, ele există cu sau fără noi, ci recuperarea noastră sufletească, a propriului nostru suflet. Deci, noi suntem în operație de recuperare. Ne recuperăm pe noi înșine din primejdia nimicirii, a destrămării noastre spirituale, spre care ne îndrumă perfid sau irresponsabil tocmai agresorii unor astfel de opere și de personalități.

A.C.-G.: *...valorile ne recuperează pe noi.*

I.B.: Valorile ne recuperează pe noi, pentru că noi suntem cei degeneraţi, cei degradaţi, cei care avem nevoie de o grabnică restaurare morală, sufletească, spirituală, religioasă, şi atunci unde îţi poţi restaura dimensiunile sufleteşti, dacă nu în orizontul valorilor, adică în mediul operelor mari, majore? Nu te poţi, altminteri, restaura pe tine ca fiinţă omenească, decât înlăuntrul mediului de manifestare a acestor valori şi prin valori. Prin urmare, este o problemă de restaurare şi de recuperare sufletească a omului modern, care a ieşit din experienţa comunistă strivit, secularizat, deci fără Dumnezeu, a ieşit cu identitatea quasi distrusă şi, oricum, îmbolnăvită, în sensul că nu mai ştie cine este. Intelectualul modern, dacă îl vei cerceta cu atenţie, vei vedea că nu ştie să-şi fixeze reperele nici în timp şi nici în spaţiu. Dacă îl împingi în urmă, în istorie, ai să constaţi cu stupoare că nu ştie să facă repere spirituale din marile personalităţi ale istoriei românilor, dar este în schimb dispus, de pildă, să consimtă nihilismul îndreptat împotriva lui Ştefan cel Mare, să spunem, sau împotriva altor mari valori ale istoriei românilor. La fel se întâmplă şi cu valorile literare, şi cu valorile metafizice şi cu toate speciile de valori. Deşi nu le cunosc, le neagă adeseori cu o furie barbară. Un adevărat *furor barbaricus* destramă sufletul acestor nefericiţi.

În materie de conştiinţă şi de spiritualitate religioasă ai să constaţi că sunt oameni care abia şi-au reamintit, dacă au ştiut, *Crezul* şi *Tatăl nostru*, deci, rugăciuni elementare ale oricărui creştin, dar sunt foarte critici cu biserica, sunt foarte critici cu preoţii, cu rânduiala duhovnicească, împotriva spovedaniei, împotriva tainelor. Această sminteală vine, după părerea mea, de la unul din cele mai nenorocite, mai tragice efecte ale bolşevismului universal, mondial, şi anume de la lupta pe care acesta a deschis-o împotriva lui Iisus Hristos, a ideii de neam, a ideii de naţiune, deci a comunităţilor organice ale pământului. Or, oamenii care au ieşit dintr-o experienţă atât de tragică sunt oameni cu sufletele strivite, desfigurate. Problema fundamentală pentru noi în clipa de faţă este problema autorecuperării. Acesta este sensul pe care îl putem atribui fenomenului de recuperare a valorilor. Ele au actualitate, au perenitate. Eu mă simt în toată adâncimea mea sufletească, de exemplu, când citesc din Sfântul Maxim Mărturisitorul, sau din Pantelicul Egiptean, deci din Părinţii Pustiei. Eu mă simt acolo mai adevărat şi cu puteri sufleteşti sporite, decât atunci când citesc texte de sociologie apărute în 2004. Problema valorilor este o problemă care nu are condiţionare de timp, decât în măsura în care trebuie să ţinem seama de circumstanţele care pun valorile în circulaţie, căci valorile pot să fie valabile, fără să fie funcţionale, adică fără să circule. Între valabilitatea lor şi funcţionalitatea lor, deci circulaţia sau receptarea lor, pot să existe mari decalaje, mari întârzieri temporale.

A.C.-G.: *Se poate vorbi despre o pierdere a identităţii naţionale şi aici, în Ţară? Cred că am ajuns să înţeleg mecanismul acestui fenomen la noi în Basarabia, dar acolo e altceva. Ce se întâmplă aici? De ce ar prezenta unii români din România, nefiind sub vreo presiune străină, cum este cea rusă în Basarabia, aceste simptome ale pierderii de sine?*

I.B.: Da, ai spus foarte bine, pierdere de sine. Este foarte corectă formularea ta, fiindcă starea sufletească a multor contemporani de-ai noştri îmbracă forma crizei identitare. Criza identitară este un fenomen general. Marii teoreticieni ai fenomenului globalizării atrag atenţia asupra fenomenului de criză identitară, criză ontologică, cum o numea Giddens. Este criza omului secularizat, care a îndrăznit să se rupă de creştinism şi să se angajeze într-un proiect cultural aberant al omului care, altminteri spus, renunţă la viziunea teocentrică şi se pune pe sine în locul lui Dumnezeu. Aceasta este viziunea omului autonom, modern. Eu m-am aplecat asupra maladiei omului modern, a întregii modernităţi într-o carte a mea din 1997, *Teoria latenţelor sufleteşti*. Acest om, fatalmente, ajunge la criză identitară, adică, nu mai ştie cine este. El poate fi caracterizat prin acel strigăt extraordinar al Sfântului Augustin în momentul în care şi-a descoperit adâncul din sine, care este Dumnezeu, este Iisus Hristos: „În mine erai, Doamne, şi eu eram în afara mea, şi nu te-am cunoscut!" Noi suntem în afara noastră, şi nu ne cunoaştem. Nu ne mai putem cunoaşte, căci l-am părărăsit pe Dumnezeu-Fiul, pe Iisus Hristos. Suntem în afara centrului nostru de spiritualitate creştină, nu ne mai cunoaştem ca neam cu un astfel de profil spiritual. Nu ne mai cunoaştem ca oameni de credinţă, pentru că nu-l mai mărturisim pe Hristos, iar dacă nu-l mărturisim, nu-l cunoaştem. Dacă nu-l mărturisim pe Hristos, nu-l putem mărturisi nici pe semenul nostru, pe cel de lângă noi, pe aproapele nostru. Din acest punct de vedere, intrăm într-o criză profundă. Eu consider că primejdia pierderii identităţii, deci a pierderii de sine în clipa de faţă este în mare măsură direct proporţională cu primejdia pierderii credinţei, este direct proporţională cu părăsirea valorilor unui neam, ale unui popor,

precum sunt, de pildă, tradiţiile, cum este limba, în care este aşezat tot adâncul duhovnicesc al unui popor.

Categoriile perene ale unui popor sunt limba, neamul, credinţa, biserica. Cel care nu gândeşte prin prisma acestor categorii nu poate în nici un caz să-şi stăpânească viaţa, soarta; el este expus primejdiei pierderii de sine. Vreau să spun însă că aceasta este o criză temporară. Părerea mea este că popoarele creştine nu-şi pierd identitatea atâta vreme cât îşi pastrează credinţa. Ele sunt ameninţate cu pierderea de sine numai în măsura în care îşi pierd credinţa în Dumnezeu. Aceasta este măsura pierderii identităţii. Pierderea de sine este prezentă şi în cultura noastră, pentru că, aşa cum am spus, sunt segmente majore de intelectuali care contestă aceste valori, şi care, în plus, merg până la forme eretice, până la apostazie. Asemenea fenomene sunt foarte frecvente. În acest sens, admit ideea ta că există riscul pierderii de sine, dar după un timp această primejdie nu pare să ameninţe neamul românesc.

Există o problemă legată de specificul interferenţei organizaţiilor laice cu cele religioase, unde pot să apară devieri grave, de tipul cezaropapismului, cum a fost denumit de Spengler. Acest gen de raporturi dintre stat şi biserică apar în sânul unor popoare răsăritene, ca să nu numesc neapărat pe unul anume. Acestea se consideră singure reprezentante ale credinţei creştine pe pământ şi cer subordonarea bisericilor autocefale ale altor neamuri creştine, ca şi cum ar fi îndreptăţită subordonarea unei comunităţi creştine faţă de o altă comunitate creştină, ceea ce este, evident, contra învăţăturii prevenitoare a Mântuitorului la Cina cea de Taină, când le spune apostolilor că „cei ce voiesc să fie peste alţii să le fie acelora slujitori, nu stăpâni". În ortodoxie sunt prezente, ca repere fundamentale, cele trei caracteristici: autocefalia, sobornicitatea şi sinodalitatea. Acolo unde acestea se pierd, se pierde şi specificul dreptei credinţe, a ortodoxiei. Nota definitorie a ortodoxiei româneşti este că ea a militat permanent pentru aceste trăsături ale bisericii, spre a se socoti biserică la scară universală. În felul acesta a păstrat biserica lui Hristos neatârnată în raport cu autorităţile lumeşti şi cu puterea temporală, ceea ce nu ştiu dacă alte biserici au reuşit sau dacă au reuşit în totalitate. Dar asta este o problemă a acelor biserici. În privinţa ortodoxiei române, putem aduce argumente că a reuşit să rămână neatârnată de puterea temporală. Ea poate răspunde – de data asta, mă refer la ierarhie, la ierarhi – în faţa scaunului judecăţii în privinţa păstrării cuvântului lui Hristos, căci Biserica este mai întâi de toate instituţie păstrătoare.

A.C.-G.: *Să revenim la cartea dvs. Odată, aţi menţionat că ea este o relatare a polemicii doctrinelor politice văzută printr-o prismă personală. Întrebarea e dacă nu încercaţi să vă detaşaţi de ortodoxie atunci când abordaţi o problemă ştiinţifică. Unii ar pretinde că se detaşează complet atunci când fac ştiinţă.*

I.B.: Da, este vorba despre o discuţie care într-un fel are o rădăcină în tradiţia filosofică europeană. Mă refer, în principal, la ceea ce este reducţia fenomenologică, dar nu intrăm acum în detalii. De pildă, detaşarea de *noosul* creştin, de Iisus Hristos este prin consecinţă o detaşare de condiţia umană ca atare, pentru că nu există raportare în care omul se poate defini mai deplin decât în raportul cu Dumnezeu. Raportul cu Dumnezeul care s-a făcut pe sine om, a îmbrăcat chipul nostru, a preluat toate slăbiciunile noastre, s-a dezdumnezeit, s-a făcut rob, s-a răstignit pe cruce pentru noi, pentru mântuirea noastră ca măsură a iubirii sale pentru om. Nu există cadru mai adecvat şi mai deplin pentru a dobândi imaginea ta, ca fiinţă omenească, capabilă de înălţare prin iubire, de îndumnezeire, decât: raportul cu Iisus Hristos, deci raportul cu Dumnezeu. Din punctul acesta de vedere, a mă detaşa de ortodoxie ar însemna să mă detaşez de ceea ce este modelul de practicare a credinţei, care este al întregii creştinătăţi patristice, creştinătatea primului mileniu, pentru că diferenţierile confesionale apar după marea schismă, până la care creştinismul a fost în împreună-lucrare la toate Sfintele Sinoade, pe toată lungimea mileniului. Toţi creştinii au gândit, au participat împreună şi s-au apărat împreună de primejdia ereziilor. A fi ortodox înseamnă a fi înlăuntrul acestei tradiţii a mileniului patristic şi a te detaşa de acest lucru este ca şi cum ai pune între paranteze sau ai şterge cu buretele o mie de ani de spiritualitate creştină unită, ceea ce, după părerea mea, nu se poate. În sensul acesta spun că o detaşare de ortodoxie ar fi cu neputinţă. În al doilea rând, ca să fac legătura cu ideile politice, nu trebuie să uităm că ideile politice, în genere, sunt tentative de a da un răspuns la problema ordinii în lume, pornind de la imperativul sau de la axioma puterii temporale, deci a puterii din lume. Când o idee politică ignoră definitiv puterea spirituală în ceea ce priveşte înţelegerea ordinii şi conceperea ei, atunci aceasta apare profund secularistă, ruptă de creştinism. Trebuie să consemnăm că mai nici una din ideile politice majore nu s-a rupt complet în toate

articulațiile și în toate unghiurile ei de ideea creștină, nici chiar ideea socialistă. Sigur că sunt alunecări, sunt devieri, cum s-a întâmplat cu bisericile proudhoniene, cu bisericile saint-simoniene, cu acel evanghelism social care apare în gândirea socialiștilor francezi etc., dar chiar atunci când apostazia atinge culminația – cum s-a întâmplat cu Marx –, avem mărturia că, iată, acel gânditor se definește prin raportare, chiar dacă prin raportare negativă, tot la gândirea creștină.

Iar când e vorba despre idei mari, acestea dau expresie prin excelență în cadrul doctrinei politice unei axiome creștine. De exemplu, cum a fost ideea conservatoare, care pune pe prim-plan comunitarismul și personalismul sau corporatismul, care este corelatul teoretic al spiritualității creștine. Corporatismul este expresia refacerii personaliste a omului și a grupurilor, a corporațiilor în cadrul muncii. Sau cum este, de exemplu, gândirea laburistă, care pune atât de mare accent și respect pe muncă. Toate aceste lucruri sunt profund creștine. Încât, dacă nu te detașezi de creștinism și de ortodoxie, le înțelegi adecvat, dar dacă te detașezi, nu le vezi, nu le zărești.

Mie mi se pare că și abordarea acestor chestiuni a avut de suferit din cauza unei anumite mediocrități, deoarece modernitatea și postmodernitatea, cu toate relativizările și cu toate deconstrucțiile propuse, sunt, în ultimă instanță, expresii ale unei crize, ale unei gândiri în derivă, și nicidecum expresii ale unei gândiri detașate, deci libere. Nu poți fi liber decât înlăuntrul raportului cu Dumnezeu, în afara acestui raport ești „neliber", pentru că libertatea este spirituală, restul este determinație, adică este natură. Nu poți să fii liber în nevoință. Plăcerile sunt nevoință, sunt trebuință. Nu ești liber în plăcere. Ești liber când ai această bucurie de a-l fi descoperit pe Dumnezeu în rugăciune, atunci ești liber, dar în toate celelalte ești neliber, ești dependent, ai heterodeterminații, deci nu-ți aparții. Îți aparții numai înlăuntrul acestui raport, care este prin excelență un cadru de spiritualizare maximalistă. Cea mai mare spiritualizare pe care o poate obține omul este în interiorul raportului cu Dumnezeu. Alt cadru, alt raport mai complet decât acesta nu există, pentru că Dumnezeirea, atemporalitatea și aspațialitatea Dumnezeirii dă șanse omului să se spiritualizeze deplin, iar ca sfânt, de pildă, îl înalță la vederea lui Dumnezeu. În sfințenie este deplina libertate. Libertatea absolută este în Dumnezeu, non-libertatea absolută este în materie. Acolo unde îl pierdem pe Dumnezeu, unde pierdem sensul și dimensiunea înălțării spirituale, altminteri spus, acolo unde uităm că suntem ființe omenești, coborâm la dimensiunea subviețuirii, strict biologică, ne manifestăm ca orice viețuitoare, fără vreo diferență specifică.

A.C.-G.: *Valoarea cea mai de preț din cadrul acestui set de valori pe care se bazează democrațiile occidentale mi se pare libertatea conștiinței, lucru datorat, probabil, faptului că vin dintr-o zonă în care această valoare a fost mult timp, și mai este reprimată. Mi se pare corect să nu-mi impună nimeni nici un fel de ideologie (nici religie), să-mi fie asigurată libertatea de a crede în ce doresc eu.*

I.B.: Cu o condiție, să fim foarte atenți ca această libertate promisă să nu fie mincinoasă și, doi, să facem distincție între libertate și anarhie. Libertatea, în primul rând, presupune ierarhie, în al doilea rând, așa cum am spus, spiritualitate. deci, raport activ cu valorile, raport activ cu normele, raport activ, bineînțeles, cu Dumnezeu. În afara relației cu valoarea nu există libertate. De aceea, eu nu cred într-o Europă care ar putea să facă abstracție de fundamentele sale creștine. Această Europă nu poate să elibereze popoarele, pentru că libertatea nu se obține nici din suma de bani pe care o ai în buzunar, și nici din cantitatea de bunuri pe care le cumperi de la supermarket. Cu sumele de bani nu se cumpără libertate, se cumpără dependența, dependența de obiecte, de bunuri, pentru care îți creezi gusturi, uneori false, fiindcă nu toate cele pe care le cumperi sunt de trebuință. Deci, acesta este mecanismul pieței: el creează trebuințe false ca să poată susține producția marilor corporații.

Evident că noi trebuie să ne eliberăm de robiile tradiționale, de robiile ideocrației comuniste, de robiile imperiilor de tipul imperiului sovietic sau al celui rus, sau de dominațiile care suprimă popoarele, nu le lasă să se afirme. Există însă primejdia să intrăm sub efectul și sub manifestarea altor forme de non-libertate sau de robie, sau de dominație, sau de desființare... E bine să credem în libertatea conștiinței, numai că aceasta este inteligibilă înlăuntrul manifestării, a afirmării persoanei umane, deci în chip personalist. Iar persoana umană se poate defini deplin numai prin raportare la Dumnezeu, deci acolo este deplină libertate de conștiință. În afara acestui raport nu văd în ce cadru și în ce fel se poate elibera conștiința.

A.C.-G.: *Un capitol întreg din lucrarea dvs. este dedicat operei unui sociolog aproape necunoscut în Basarabia. E vorba de Ion Chelcea – autorul unor studii despre Basarabia și Transnistria –, pe care dvs. îl puneți alături de Simion Mehedinți.*

I.B.: Această descoperire nu-mi aparţine. Aparţine colegului meu Dan Dungaciu, care, în cuprinsul a două lucrări mai vechi – *Sociologia şi geopolitica frontierei* şi *Enciclopedia valorilor reprimate* –, pe care le-am coordonat, s-a ocupat de opera lui Ion Chelcea.

Descoperirea acelei părţi din opera lui Ion Chelcea care se referă la o anumită interpretare etnopolitică a popoarelor este în mare măsură legată de cercetările lui Dan Dungaciu. Acesta, examinând opera lui Ion Chelcea, a descoperit lucruri pe care nici, probabil, profesorul Septimiu Chelcea, fiul marelui etnograf, nu le cunoştea atât de bine sau poate că n-a fost îndeajuns de sensibil la ele. Una din dezvăluirile lui Dan Dungaciu se referă la teoria fluxului şi a refluxului etnic raportate la expansivitatea formaţiunilor politice ale poporului român. Ion Chelcea descoperea în istoria românilor un permanent flux şi reflux etnic ca principale consecinţe ale expansiunii şi recesiunii formaţiunilor politice, statale, în genere, ale poporului român, adică ale sistemelor instituţionale de promovare a intereselor politice şi de neam ale românilor. Eu am aşezat această parte din opera lui Ion Chelcea în clasa ideilor etnopolitice, a ideilor prin care neamul, etnia, poporul se exprimă politic; sunt, altminteri spus, cercetate şi prezentate ca destine politice. Adică, sunt examinate în relaţie cu marile puteri politice de tipul imperiilor, al dominaţiilor în genere, de tipul sistemelor de ocupaţie şi chiar al statelor de autoexprimare, cum ar fi statele naţionale. Din acest punct de vedere, este interesant să constatăm că Basarabia are o experienţă entopolitică de excepţie. Nu există, după opinia mea, popor, dintre popoarele latine sau neoromanice, care să fi cunoscut atât de profund sistemele de dominaţie euroasiatice, culminând cu dominaţia rusă şi cu expresia ei modernă, dominaţia comunistă. Or, această faţă a lucrurilor eu am încercat să o aduc în discuţie, referindu-mă la opera lui Ion Chelcea şi, bineînţeles, la acea a lui Simion Mehedinţi. Reputatul geograf, într-o conferinţă specială pe care a ţinut-o la Chişinău sau la Cernăuţi – cred că în ambele oraşe –, s-a referit la geopolitica zonei-tampon – o zonă de frontieră între Europa şi Eurasia, care, în opinia lui, se suprapune întru totul peste istmul ponto-baltic – *continuumul spaţial* ce leagă Marea Baltică de Marea Neagră şi cuprinde toate ţările din acest spaţiu. Aducerea în actualitate a ideii etnopolitice prin cei doi mari exponenţi ai ei – Simion Mehedinţi şi Ion Chelcea – a fost o ocazie pentru mine de a atrage atenţia asupra unei chestiuni de mare actualitate şi, în acelaşi timp, asupra unui potenţial ignorat: potenţialul intelectualilor din Basarabia.

Noi, cei de dincoace de Prut, ne dăm seama de potenţialul extraordinar pe care îl au intelectualii din Basarabia în ceea ce priveşte cunoaşterea fără comparaţie a popoarelor Răsăritului într-o tradiţie de mare prestigiu şi de mare continuitate care începe de la Milescu-Spătaru şi, bineînţeles, de la Cantemir. Căci, cum spunea George Călinescu, istoria literaturii ruse moderne începe cu Antioh Cantemir, aşa cum Dostoevski este neinteligibil fără contribuţia paisianismului. Or, Paisie Velicicovschi îşi leagă numele şi opera, activitatea teologică şi duhovnicească de mănăstirea Neamţ. Fără mişcarea paisianistă cred că este greu de înţeles apariţia lui Dostoevski în literatura rusă. Personalitatea lui Petru Movilă are unicitate în istoria spiritualităţii europene, dar e foarte prost cunoscută, inclusiv în cultura română. Movilianismul, cum spunea Dan Zamfirescu, în context european, este un fenomen care ţine în simetrie răsturnată petrinismul; este o replică a acestuia, fiindcă movilianismul pune accent pe importanţa factorului autohton în dialogul culturilor şi, deci, apără culturile de efectul pseudomorfic sau desfigurator al imitaţiilor, ceea ce n-a reuşit să înţeleagă Petru cel Mare. Cele două variante – cea moldovenească a movilianismului şi cea rusească a petrinismului – stau faţă în faţă şi propun o lecţie extraordinară în ceea ce priveşte dialogul şi comparatismul culturilor, aşa încât cei doi mari teoreticieni mi-au oferit ocazia să aduc în actualitate această chestiune. Mă bucur că există acest potenţial fantastic în intelectualitatea din Basarabia pe care, după opinia mea, o renaştere a cercetărilor etnopolitice şi geopolitice în spaţiul românesc nu o poate ocoli. Nu putem face abstracţie de spaţiul răsăritean în analizele noastre. Nici un geopolitician nu poate să facă abstracţie de Eurasia. Apropo de schema şi de teoria lui Mackinder. Or, a valorifica acest potenţial este un lucru de excepţie, şi contribuţia specialiştilor basarabeni este, după părerea mea, de neînlocuit.

A.C.-G.: *Basarabia a fost profund afectată de activitatea Kominternului. Aţi putea să vă referiţi şi la sociologia kominternismului, despre care s-a scris mult în ultimul timp, dar nu în felul în care dvs. abordaţi această temă?*

I.B.: Este una din frământările mele legate de ideea internaţionalistă. Chestiunea are două tipuri de abordare în geopolitică. Prima este o abordare de natură geopolitică – abordarea lui Karl Haushofer –, care, referindu-se la fenomul internaţionalist, îl aşeza în categoria unor entităţi geopolitice de tip special,

numindu-le *panidei*: panslavismul, pangermanismul, paneuropenismul etc. Toate aceste mişcări panideologice sunt fenomene geopolitice ale lumii moderne, multe din ele fiind incomprehensibile fără recursul la aceste entităţi. A doua sursă a acestei discuţii este una de tip sociologic, implicând cercetarea unui tip special de organizaţii, care s-au afirmat foarte puternic în Europa secolelor XIX–XX. Este vorba despre internaţionale (*ideea internaţionalistă*). Acestea stau sub semnul adeziunii la o ideologie şi deci sunt în mare măsură expresii ale puterii discursului, ale strategiei celui care controlează discursul.

Mişcările respective sunt realităţi geopolitice pe care nu le putem ignora atunci când vrem să înţelegem ce se întâmplă cu noi şi care este şansa afirmării popoarelor în lumea modernă. Există două canale de propagare a controlului politic în lume: a) canalul de propagare a iniţiativelor marilor state, ale suprastatelor, precum a fost U.R.S.S.; b) canalul internaţionalelor, cum a fost Internaţionala a III-a Comunistă. Această structură a depăşit frontierele U.R.S.S.-ului, având celule şi noduri de reţea în multe capitale ale lumii. A fost foarte puternică reţeaua fraceză a Internaţionalei a III-a. De această filială se leagă drama unuia dintre marii scriitori români din perioada interbelică – scriitorul Panait Istrati. Amintesc, în treacăt, o carte foarte interesantă a lui Mihai Ungheanu – *Panait Istrati şi Kominternul* –, în care se face demonstraţia incontestabilă că destinul tragic al lui Panait Istrati este urmarea unei decizii de lichidare, de moarte civilă, pe care a adoptat-o Kominternul în perioada interbelică. Internaţionalele sunt, altminteri spus, fenomene sau entităţi care nu dispar odată cu prăbuşirea regimurilor politice ori a entităţilor suprastatale. Statele imperialiste ori de alt tip se pot prăbuşi, dar internaţionalele nu se prăbuşesc, ele se regrupează, se refac în alte sisteme, prin alte reţele, pentru că realitatea lor este reţeaua, iar elementul de recunoaştere, de legitimare în cadrul reţelei internaţionale este ideologia, adeziunea ideologică. Din acest punct de vedere, Kominternul n-a dispărut nici în momentul în care Stalin a dat decretul de desfiinţare a Kominternului, n a dispărut nici în 1989, după cădera regimurilor comuniste; Kominternul a renăscut sub o formă nouă, neokominternistă, sub forma unei noi internaţionale de tip neotroţkist, cu acelaşi tip de orientări, anticreştine şi antinaţionale. Kominternul reapare în clipa de faţă în forme extrem de agresive, şi acesta este motivul pentru care am dedicat un capitol special ideii internaţionaliste.

A.C.-G.: *Şi o ultimă întrebare, domnule profesor. Sociologul rus S. Belkovsky a şocat opinia publică, propunând rezolvarea diferendului transnistrean prin separarea Transnistriei de Republica Moldova. Belkovsky priveşte chestiunea ca pe o problemă între Rusia şi România. E o recunoaştere implicită a dreptului României asupra Basarabiei. Altă declaraţie şocantă a lui Belkovky a fost cea legată de rolul organizaţiilor internaţionale abilitate cu prevenirea şi soluţionarea unor astfel de situaţii. Propunerea lui Belkovsky a fost aproape unanim catalogată ca un „cal troian". Dvs. însă aţi manifestat interes pentru această propunere.*

I.B.: Da, pentru că venea din gura unui specialist. Belkovsky este un expert în domeniul geopoliticii. Unirea Basarabiei cu România este o problemă de actualitate perenă pentru români. Acest fapt mi s-a părut de extremă importanţă. Am spus atunci, am repetat-o şi o să susţin oricând că Unirea Basarabiei cu Romania este o idee validă în orice timp, în orice cadru politic şi în orice cadru economic. Indiferent dacă temporar Basarabia trece prin dificultăţi economice sau dacă s-ar afla în dificultăţi politice, sau în alte tipuri de dificultăţi, ideea unificării sale cu celelalte provincii româneşti, într-un cadru statal comun, în ultimă instanţă, este expresia afirmării românităţii sale. Basarabia, dacă este românească, şi ea este românească, are îndreptăţire să se manifeste sub forma românităţii integrale, deci împreună cu toţi ceilalţi români în toate tipurile de manifestări comune: spirituale, economice, politice etc. O astfel de idee este universală, şi nu ţine numai de românitate. Când un intelectual rus afirmă această idee, cred că merită să fie respectat. Indiferent care sunt celelalte elemente de substrat ale acestei idei – cu siguranţă că sunt de calcul politic –, pentru mine este important că acest specialist afirmă şi susţine, promovează o idee de validitate incontestabilă într-un spaţiu al discursului public: ideea unităţii românilor din provincia răsăriteană cu toţi românii din România, într-o vreme şi într-o lume care experimentează formaţiuni transnaţionale, supranaţionale, globalizante, dar, cu toate acestea, nu renunţă la formarea statelor naţionale, oricâte incongruenţe s-ar ivi în cuprinsul noului sistem mondial.

A.C.-G.: *Idee pe care, oficial, Rusia o contestă.*

I.B.: Pe care, probabil, Rusia o contestă sau, în orice caz, pe care ar vrea să o negocieze, ceea ce e tot o formă de contestare, la urma urmei, dar pe care eu, ca român, nu pot să nu o salut. Eu, ca român, nu pot să nu recunosc dreptul românului din orice

provincie, de oriunde ar fi el, la afirmarea românităţii împreună cu ceilalţi români şi în expresia sa integrală, inclusiv în expresie politică. N-am cum să nu salut şi să nu accept această idee, deoarece dacă aş contesta-o, să spunem, basarabeanului, ar trebui să o contest şi ardeleanului, şi dobrogeanului, şi bănăţeanului etc., ceea ce, în ultimă instanţă, ar duce la contestarea ideii de românitate. Deci, cu aşa ceva nu ne putem juca, sunt lucruri care au validitate absolută, necondiţionată şi, în consecinţă, trebuiesc întâmpinate ca atare. Dacă nu ştim, de pildă, să pr...im şi să receptăm aceste afirmaţii, de oriunde ar veni ele şi oricine le-ar face înseamnă că nu avem îndreptăţirea şi nu dovedim competenţă în ceea ce priveşte afirmarea propriei noastre identităţi. Este vorba despre o competenţă identitară, naţională. Eu am salutat din acest unghi de vedere şi de pe o astfel de poziţie mesajul lui Belkovsky. Ideea acestui sociolog rus – numai ca enunţare actualizată aparţine lui – este de aceeaşi vârstă cu visul popoarelor la afirmare identitară şi validă la modul absolut, fără vreo condiţionare conjuncturală, politică, economică, geopolitică, geostrategică şi deci militară ori mai ştiu eu cum.

În al doilea rând, am considerat că omul care face o asemenea afirmaţie trebuie respectat. Sigur, el trebuie primit întotdeauna cu reflexivitate şi cu anumită circumspecţie, dar trebuie respectat, pentru că el afirmă un lucru pe deplin adevărat şi valid sub toate aspectele şi în toate timpurile. Ca atare, în numele adevărului, trebuie respectat.

În al treilea rând, eu cred că el a sesizat un lucru adevărat: organizaţiile, deci birocraţiile, care îşi asumă sarcina gestionării problemelor critice din diverse părţi ale planetei, în clipa de faţă dovedesc o eficacitate foarte scăzută. Sau, cum spunea Belkovsky, aceste birocraţii sunt interesate în prelungirea crizei, pentru că ele obţin avantaje din gestionarea crizei. Dacă criza nu există, dispare oportunitatea, cum s-ar spune, avantajul pe care îl ai ca gestionar al crizei. Şi atunci această idee mi s-a părut din punct de vedere sociologic întemeiată. Merită să se discute critic contribuţia acestor organizaţii, a acestor birocraţii, care iată n-au reuşit de atâta vreme să găsească o soluţie convenabilă acestei malformaţii, care este în cazul de faţă Republica Moldovenească Nistreană, de care se leagă atâtea drame. O aberaţie absolută şi absolut anacronică: de a aresta conştiinţe. Adică, oamenii care sunt îndreptăţiţi să-şi afirme naţionalitatea sunt condamnaţi, arestaţi, sunt băgaţi în temniţe pentru simplul fapt care se întemeiază pe o îndreptăţire absolut universală: dreptul de a-ţi rosti public apartenenţa naţională. De aceea spuneam că este o malformaţie, o aberaţie, căci se bazează pe un sistem care interzice cuiva să-şi promoveze limba, să-şi afirme identitatea. Sunt chestiuni elementare. Or, organizaţiile internaţionale, până în clipa de faţă, au dovedit o totală ineficacitate în soluţionarea acestor probleme. Şi atunci, critica lor, după părerea mea, are temeinicie. Eu nu spun că problema poate fi abordată în afara lor, nici nu susţin, cu atât mai puţin că problema poate fi abordată în afara acelor entităţi geopolitice, precum ar fi spaţiile de securitate sau că actori geopolitici mari – cum sunt de pildă Statele Unite ale Americii, Uniunea Europeană şi Federaţia Rusă – ar putea să fie ignoraţi. Aceste probleme nu pot fi soluţionate fără contribuţia, fără implicarea marilor actori geopolitici în temeiul şi după logica spaţiilor de securitate pe care noi le cunoaştem din teoria lui Gheorghe Brătianu şi, în general, din geopolitica românească. Şi nu putem face abstracţie de acest lucru. Deci nu e vorba numai despre afirmarea identităţii şi a naţionalităţii românilor, e vorba, în acelaşi timp, şi de raţiuni care privesc existenţa spaţiilor de securitate în diverse zone ale planetei, şi nu putem face abstracţie de ele atunci când gândim soluţionarea crizelor.

În concluzie, eu consider că Belkovsky a făcut dovada unui intelectual, a unui specialist de excepţie, cu deschidere şi cu sensibilitate europeană. Eu n-am văzut în el calculele şi, dacă vrei, obscurităţile din spate, din culise, unde ghicim prezenţa Rusiei, cu tradiţiile ei, în ce priveşte manevrele de manipulare, proprii oricărui imperiu... El abordează aceste chestiuni cu argumentele ştiinţelor care au încadrare disciplinară europeană, cum este geopolitica, etnopolitica, sociologia, lingvistica, pentru că el a făcut afirmaţii cu privire la legitimitatea acestui proiect de unificare a Basarabiei cu restul spaţiului românesc. Şi unul din argumente a fost caracterul românesc al spaţiului derivat din limba română care se vorbeşte în acest spaţiu, din legitimitatea teritorialităţii româneşti etc. În al doilea rând, prezentarea pe care a făcut-o el acolo avea o încadrare geopolitică destul de răspicată, care, de asemenea, este o ştiinţă europeană.

A.C.-G.: *Vă mulţumesc, domnule profesor, pentru bunăvoinţa de a-mi acorda acest interviu.*

Pentru conformitate:
Argentina CIOCANU-GRIBINCEA

Bucureşti, septembrie 2004

DESPRE SAVANTUL DE REPUTAŢIE MONDIALĂ NICOLAE IORGA

Dialog cu Stoica Lascu, profesor universitar, doctor în istorie

Ion MOICEANU: *Anul acesta marcăm împlinirea a 135 de ani de la naşterea lui Nicolae Iorga. În calitate de membru-fondator şi de redactor al publicaţiei „Agora", aş fi îndreptăţit să încep eu discuţia despre marele savant, dar ştiindu-te un împătimit „iorghist" te voi lăsa să dai frâu liber intenţiilor, aprecierilor, accentelor personale. Aşadar, stimate coleg, ai cuvântul.*

Stoica LASCU: Oricât de mult am vorbi noi, românii, despre N. Iorga – îl grafiez, cu precădere, cu iniţiala prenumelui, ştiut fiind că aşa şi-a semnat cvasitotalitatea scrierilor, caz analog în cultura noastră cu cel al lui G. Călinescu –, în succesiunea generaţiilor, şi tot n-ar fi îndeajuns în a cinsti, a perpetua şi a dimensiona personalitatea sa, el fiind unul dintre, într-adevăr, cei mai mari români; în ce mă priveşte, am mai spus-o şi cu alt prilej, socot că Profesorul, dar şi, în egală măsură, şi tot cu majuscule, Savantul, Ctitorul, Patriotul, Apostolul Neamului, Martirul este, pe o scară a valori naţionale veritabile şi perene, cel mai de seamă român, în rând cu Decebal, Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu şi Mihai Eminescu. Faptele acestora se constituie în componente fundamentale ale configurării fizionomiei naţional-culturale româneşti, inclusiv din perspectiva permanenţei energizante a miturilor fondatoare. Particularizând, pentru slujitorii muzei Clio N. Iorga ar trebui să aibă întâietate într-o eventuală şi mai strânsă ierarhizare. El este nu doar „omul destinului" sau „un géant du Danube", cum l-au denumit, în perioada interbelică, Dragoş Protopopescu, respectiv francezul Leon Bourgues, nu doar o forţă a naturii, ci şi, realmente, „Ceahlăul culturii şi spiritualităţii neamului românesc", cum nimerit i-a fixat dimensiunea o gazetă ortodoxă de la finele deceniului patru al secolului trecut. Cum te poţi apropia, prin urmare, de cunoaşterea vieţii şi, mai ales, a activităţii lui, dar şi a celorlalţi mari români, pe care i-am pomenit aici, decât ca bieţi nevoinici în căutare de repere într-o lume tot mai debusolată; cum ştii, un discipol al său, şi el mare istoric şi patriot, cu un sfârşit, şi el, de martir, Gh.I. Brătianu, cuvântase către români, în contextul primejdiilor la adresa soliditătii teritorial-naţionale din ultimul mare război mondial, în termenii următori: „Câtă nevoie este pentru menţinerea nădejdilor fireşti ale neamului de credinţa nezdruncinată a lui Nicolae Iorga!".

I.M.: *În calitate de preşedinte al Filialei Constanţa a Societăţii de Ştiinţe Istorice din România, ai făcut o propunere pe care membrii prezenţi ai filialei au acceptat-o în unanimitate, şi anume că Universitatea din Bucureşti ar trebui să poarte numele lui N. Iorga...*

S.L.: Ai fost prezent la Simpozionul dedicat aniversării a 135 de ani de la naşterea lui N. Iorga, desfăşurat la 6 iunie a.c., în cadrul *Iorghiana 135*, la Liceul de Artă din Constanţa. Acolo am reiterat o propunere, pe care am mai făcut-o şi la ediţia *Iorghiana 130*, şi anume, că universitatea din capitală se va cinsti pe ea însăşi, onorând, deopotrivă, spiritualitatea românească modernă şi istoria naţională, atunci când va purta numele

unuia dintre cei mai mari şi emblematici români. Ce frumos ar şedea inscripţionat: Universitatea „N. Iorga" din Bucureşti... Tot astfel, edilii de astăzi ai capitalei, consiliaţi de *inteligenţia* responsabilă pentru imaginea veritabil europeană a ţării ce năzuieşte a face parte din spaţiul instituţionalizat al Bătrânului Continent, ar binemerita de la patrie dacă şi-ar face auzite vocile în favoarea amplasării statuii/monumentului lui N. Iorga pe fostul postament al lui Lenin din Piaţa Presei Libere; dintre toate soluţiile avansate, unele cu vădit iz conjunctural şi partizan, nu-l văd decât pe Iorga, totodată condeier şi ziarist de geniu, tronând, maiestuos, într-o reprezentare clasică însă, nu precum însăilările plastice ale unor postmodemişti căzniţi ce şi-au bătut joc de personalităţi şi momente istorice amplasate în Piaţa Revoluţiei, în calitate de Apostol al Neamului; statuara şi sugestiva sa imagine, amplasată pe şoseaua parcursă mai zilnic de aleşii poporului şi de potentaţi, dar şi de străinii care acced la noi prin Aeroportul Internaţional „Henri Coandă", îi va mai responsabiliza, poate, întru apărarea interesului naţional pe indivizii aborigeni cu pricina...

I.M.: *Să sperăm că va fi aşa, deşi mă încearcă, din păcate, serioase dubii în concretizarea ca atare. Acum, s-o luăm mai pe îndelete. Ca oameni care ne-am făcut în meserie şi în viaţă un principiu din respectarea ordinii cronologice în asamblarea evenimentelor, hai să procedăm şi acum la fel. Deci câteva cuvinte despre naşterea, copilăria, tinereţea celui care va deveni, „prematur", întâiul savant al României sau cel mai mare dintre ei.*

S.L.: Nu cred că-i locul a face, aici, o expunere didacticistă, o reiterare a unor lucruri comune, pe care ar trebui să le cunoască orice intelectual român care se respectă. Cine n-ar şti, mă întreb, că Profesorul s-a născut în zodia Gemenilor, la 5/6 iunie 1871, „ora 12 din noapte, în casa părintească în Botoşani, din strada Copoului", cum consemnează actul de naştere respectiv; că tatăl său, avocat, a părăsit lumea pământeană pe când viitorul istoric nu avea decât cinci ani; că mama sa, Zulnia, pe care istoricul a venerat-o până la moarte (1934), s-a zbătut cu surmontarea multelor nevoi cotidiene, o existenţă pauperă însoţindu-l, de altfel, pe N. Iorga, care nu punea preţ pe confortul material ca atare până spre dincolo de şaizeci de ani; că a obţinut Licenţa la Universitatea din Iaşi, la 18 ani, iar în 1893 absolvă, la Paris, după trei ani de studii, prestigioasa École Pratique des Hautes Études, dar obţine şi titlul de doctor în istorie al Universităţii din Leipzig; că în 1894, la 23 de ani prin arătare, îşi începe cariera universitară la Universitatea din Bucureşti, lecţia de deschidere a Cursului de Istorie Universală intitulându-se *Despre concepţia actuală a istoriei şi geneza ei*; sau că la 26 de ani este ales membru corespondent al Academiei Române. M-aş referi mai degrabă la o chestiune mai puţin cunoscută privind originea sa etnică, pe latura paternă, şi care nu este, ca atare, nici până astăzi pe deplin lămurită, în ciuda aserţiunilor că strămoşul său Gheorghiu Iorga, băcan la Botoşani pe la 1750, ar fi vlah balcanic, adică aromân, documente mai explicite nu există, însuşi Iorga – *nota bene*, omul documentului – fiind nevoit a se exprima la nivel de generalitate; în monumentala-i autobiografie, marele istoric zice că strămoşii săi erau „oameni de la Pind, de la Adriatica", dar se fereşte a preciza, explicit, componenta etnică a acestora; într-o sinteză cu caracter economic, apărută prin 1925, afirmă, într-un context, că „al patrulea înaintaş al meu chiar era românul din Balcani Iorga Galeongiul" o afirmaţie, repet, fără susţinere documentară. În ce mă priveşte, nu aş exclude o filiaţiune, pe linie paternă, elenă sau albaneză, „oameni întreprinzători de la Pind" nefiind doar vlahii, cum eronat s-a înşurubat în mentalul unora dintre concetăţenii noştri. De altfel, în publicistica iorghiană – deosebit de bogată – referitoare la mişcarea cultural-naţională a aromânilor, până la Primul Război Mondial, nu găsim nici un fel de referiri la comuniunea etnică respectivă, fapt ce-mi hotărăşte zisa precauţiune. Oricum, strămoşii săi şi-au dovedit românitatea din momentul păşirii în spaţiul Principatelor Dunărene, iar urmaşul balcanicului Iorga cupeţul a devenit nu doar unul dintre adevăraţii cei mai mari români, ci şi o personalitate, cu o recunoaştere universală unică pentru spaţiul culturii noastre.

I.M.: *Cum ştii, m-a fascinat şi pe mine personalitatea lui Iorga, m-am aplecat asupra cunoaşterii vieţii şi operei sale, fiind în ton cu acele aprecieri potrivit cărora marele savant reprezintă un adevărat „fenomen". Ştiindu-te mai criticist, eşti pe aceeaşi undă de apreciere?*

S.L.: Numai un răuvoitor sau neinformat s-ar încumeta, în zilele noastre, în aprecieri altele decât cele exprimate de somităţi contemporane lui sau de astăzi, acestea fiind cunoscute, dar bine ar fi să fie şi reamintite. Dă-mi voie să spicuiesc, în acest sens, din câteva fişe de lectură. Ctitorul de la Văleni nu reprezintă doar un simplu fenomen. Nichifor Crainic

vorbea despre „complexul fenomenului N. Iorga"; Vintilă Horia aprecia, pe bună dreptate, că „a fixa personalitatea dlui Iorga în cadrul unei singure discipline ar însemna să-i scuturi de pe aripi pulberea de aur a celorlalte", căci „figura complexă a acestui misionar de gând românesc" „a creat România Mare, desfăşurând în timpul războiului de întregire o activitate de un dinamism supraomenesc", „a creat o epocă literară", „a scormonit istoria ţării noastre până în adâncurile cele mai întunecate". Din aceeaşi perspectivă evaluatoare, episcopul – viitor patriarh – Miron Cristea considera, la un an de la încheierea Războiului de Reîntregire Naţională, că „Iorga e o apariţie fenomenală pe orizontul vieţii noastre culturale, sociale şi chiar politice", el fiind socotit, de către opinia publică, drept „un uriaş al gândirii româneşti, expresia cea mai marcantă a geniului neamului nostru". Perenitatea fenomenului Iorga a fost sesizată şi de filosoful Constantin Rădulescu-Motru, care arăta, în 1940, că „Nicolae Iorga, figură legendară încă din timpul vieţii, câştigă în grandoare cu cât timpul trece". Prodigioasa sa activitate ştiinţifică, intelectuală – concretizată în sute şi sute de volume din varii domenii, mii şi mii de studii, articole, note, recenzii, conferinţe, apoi elevatele prelegeri universitare –, l-a determinat pe francezul Jérôme Carcopino să-l socotească la parametri existenţiali de asemenea unici, exclusivişti: „Iorga nu se poate nici defini într-o specialitate, nici mărgini la o epocă sau la o ţară. El este o forţă a naturii". Venind mai spre zilele noastre, editorul şi exegetul său Valeriu Râpeanu arată că, în cultura românească, „nimeni n-a întrunit asemenea lui darurile plurivalenţei intelectuale, ale omniprezenţei publice, ale abordării simultane a tuturor domeniilor scrisului", el nescriind „numai pagini dedicate istoriei", ci a fost, totodată, „un făuritor de istorie". Pentru profesorul Dan Berindei, vicepreşedinte al Academiei Române, „Nicolae Iorga aparţine, prin opera sa ştiinţifică, umanităţii, civilizaţiei în ansamblul ei", el fiind considerat un „titan al istoriografiei", un „titan al veacului, om de cultură patriot, dăruit naţiunii şi patriei"; la rândul său, profesorul Gh. Buzatu unul dintre exegeţii contemporani ai săi, primul studiu despre savant publicându-l în 1967, apreciază că „N. Iorga reprezintă una din culmile înseşi ale spiritualităţii naţionale", în timp ce academicianul Al. Zub asociază concepţia istorică a fostului student ieşean cu o „lecţie de integralitate".

I.M.: *În ce măsură crezi că putem vorbi astăzi despre actualitatea lui Iorga, unii socotind că recursul la opera sa istorică, la judecăţile sale ne cantonează într-un curat paseism, pe când astăzi ar fi nevoie, chipurile, de abordări în ton cu sfidările începutului de mileniu trei.*

S.L.: Într-o măsură totală. Iorga este, în opinia mea – bazată nu atât pe sentimente, cât pe o cunoaştere cât de cât a unora din scrierile sale, inclusiv a publicisticii, prin parcurgerea integrală, în primul rând, a colecţiei „Neamului românesc", ce a apărut în perioada 1906–1940 –, mai actual ca oricând, atât din perspectiva metodologică a operei sale istorice, cât şi a judecăţilor emise cotidian, prin cuvântări politice, conferinţe publice, articole, mesaje radiofonice. Ce ar fi actual în spusele profesorului, potrivit căruia, de pildă, „Istoria e expunerea sistematică, fără scopuri străine de dânsa, a faptelor, de orice natură, dobândite metodic, prin care s-a manifestat, indiferent de loc şi timp, activitatea omenirii"? Ce n-ar fi actual din abordarea istoriei prin relevarea aportului „celor mici", prin apelul la „istoria orală", prin resuscitarea interesului pentru publicarea de documente, inclusiv de scrisori pe baza lor putându-se reconstitui „istoria vie" a unui popor? Un profund cunoscător al creaţiei iorghiene, deschizător al multiplelor deschideri istoriografice operate de savant, profesorul Şerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, releva nu de mult tocmai faptul că N. Iorga reprezintă astăzi un model extrem de actual în „efortul de redresare a istoriografiei române", demers ce „găseşte un temei sigur în vasta operă de dăruire entuziastă a lui Nicolae Iorga", considerat a face parte „în rândul întâi al fondatorilor de cultură" români. Firesc, pentru a fi înţeles, Iorga ar mai trebui să fie, din când în când, şi citit; n-aş zice cu pietate, ci cu răbdare – căci studiile şi sintezele sale istorice nu sunt simple lecturi de vacanţă –, fără prejudecăţi, dar şi cu onestitate şi, dacă vrei – din perspectiva ideatică –, din devoţiune şi obligaţie filială. Te rog să observi că cei mai mulţi dintre clevetitorii săi nu şi-au obosit ochii pe lucrările iorghiene. N. Iorga a fost un deschizător de idei în orice domeniu al istoriei civilizaţiei româneşti. Mai mult, apar chiar cărţi de specialitate în care contribuţia lui Iorga nici că-i pomenită, din neştiinţă ori dintr-un păgubos snobism paraintelectual. În loc să ne căutăm cu tot dinadinsul modele aiurea, demitizându-le pe ale noastre – când alţii şi le revigorează pe ale lor – este mult mai util apelul la reperele noastre existenţiale, adică şi la, în primul rând, Iorga, care, dacă ar fi trăit în vremurile de astăzi, sunt sigur că nu s-ar fi exprimat deloc în spiritul mult invocatei – când vrei

şi când nu vrei –„corectitudini politice", de sorginte noneuropeană. Judecăţile şi consideraţiile sale sunt – pentru cine are răbdare şi nu-l bântuie nu ştiu ce fel de complexe naţional-culturale, întreţinute prin mijlocirea a diverse sejururi bursiere – de o tulburătoare actualitate: „E uşor să se creeze şi să se închege anumite teorii, să se ia toate măsurile pentru a se duce biruinţa lor. Se pot pune pe scheme impecabile, adânc impresionante, rezultatele fericitoare pentru luptător, la care se asigură că, orice ar fi în cale, se va ajunge. Pe câmpul de luptă se vede că nu e tocmai aşa, şi mai ales se vede după ce hotărârea, oricare ar fi, e cum s-a câştigat pe câmpul de luptă. Sunt astfel binecuvântatele deziluzii pline de învăţătură. Nu s-a dovedit oare – se adresa Iorga naţiunii, la Radio, la 16 august 1940 – aiurea decât la noi, ce poate însemna rezistenţa unei mici raţiuni, chiar dacă şi-ar vărsa ultimele picături de sânge înaintea caselor sfărâmate de bombe sau mistuite în flăcări?". Acest comentariu, dacă nu l-am şti datat, ar putea viza, oare, şi realităţi post 11 septembrie 2001, cu trimitere directă la implicarea în Orientul Mijlociu a unei foste unipolare puteri, a cărei trufie imperială primeşte, constant, lovituri „pe câmpul de luptă"? Ori nu ne-ar predispune la reflecţie, tot astăzi, vizavi de dinamică geopolitică contemporană şi nu ne-ar fi utile spusele lui Iorga din seara zilei de 1 decembrie 1939, tot la Radio, şi anume: „O mare sete de reforme a cuprins lumea întreagă. Pentru a schimba starea de lucruri actuală, care ea însăşi a fost o schimbare pur teoretică faţă de tradiţiile şi obişnuinţele istorice ale mai tuturor naţiunilor, se recurge la cugetarea abstractă şi adeseori la învăţămintele unei filozofii politice, sociale şi economice, care este cu totul recentă şi care nu şi-a făcut probele, aşa încât a introduce în lucrurile vii ceea ce nu s-a dovedit statornic nici măcar în domeniul gândirii, este, fără îndoială, una din cele mai mari greşeli. Cugetarea abstractă are să se verifice întâi ea însăşi pe sine înainte de a comite îndrăzneala de a se amesteca în viaţa noastră a tuturor..."

I.M.: *Spuneai că pentru a fi înţeles, Iorga trebuie, mai întâi, să fie citit. Dacă se intră, însă, în anul de graţie 2006, într-o librărie, mă îndoiesc că potenţialului solicitant i se poate satisface cerinţa de a intra în posesia unei cărţi semnate de cel care a scris, totuşi, în cultura universală, cele mai multe cărţi. Crezi că vina pentru această crudă realitate aparţine slujitorilor muzei Clio, sistemului de difuzare a cărţii sau sunt vinovăţii colective?*

S.L.: Ai atins o chestiune sensibilă, dar pusă higienic şi de stringentă actualitate din perspectiva relevării locului lui N. Iorga în istoria civilizaţiei româneşti, dar şi a dimensionării acestuia ca atare în conştiinţa publică. Fără îndoială, culpabilităţile de care vorbeai sunt multiple, dar istoricii sunt ultimii care ar trebui să se simtă vinovaţi. Este adevărat, după cel de-al Doilea Război Mondial, în România, de-abia începând cu 1965 a fost permisă invocarea numelui şi a operei lui N. Iorga. Unul dintre primele articole din istoriografia română postbelică despre *Iorga-antifascistul* aparţine profesorului şi prietenului nostru comun Gh. Dumitraşcu. Materialul a fost inclus în numărul special, din noiembrie 1965, al revistei clujene „Tribuna". De atunci, iată, au trecut patru decenii, răstimp în care s-au scris sute şi sute de articole şi studii despre opera iorghiană, dar cultura noastră nu are, încă, marele tom despre opera şi activitatea Savantului ce ar cuprinde volumele fostului său secretar, bibliograful Barbu Theodorescu, ale elevatului om de cultură şi răzbătător editor Valeriu Râpeanu, ale trudnicului profesor Petre Ţurlea – cel mai prolific, împătimit şi avizat iorghian contemporan –, volumul prelatului Alexandru Stănciulescu-Bârda, despre concepţia istorică a lui N. Iorga – comentat cu parcimonie –, cel al Ecaterinei Vaum despre *N. Iorga. Critic şi istoric literar*, al ziaristului-pamfletar, exilatul Pamfil Şeicaru, volumele colective dedicate lui N. Iorga, coordonate de profesorii Gh. Buzatu şi C.Gh. Marinescu (trei vol.), respectiv de profesorul Constantin Buşe (două vol.). Toate acestea însumează studii valoroase asupra vieţii şi, mai ales, a operei Apostolului Neamului, ele constituie, fără îndoială, repere valoroase, trepte indispensabile spre o viitoare monografie academică asupra operei iorghiene. În egală măsură, se poate vorbi şi de un efort mai mult decât lăudabil în publicarea volumelor documentare relativ la Iorga, datorat osârdiei şi devoţiunii Ecaterinei Vaum (*Corespondenţă*), respectiv lui Petre Ţurlea (*Scrisori către N. Iorga*), ori lui I. Şt. Baicu şi C. Dobrescu (despre legăturile, reflectate în documente, ale lui Iorga cu Prahova).

I.M.: *Nu ai pomenit despre numeroase reeditări din opera lui N. Iorga; nici nu-mi trecea prin cap în urmă cu ani, când apărea primul tom din* Istoria românilor *– era în 1988 –, că la data ieşirii mele la pensie, prin 2008, nu vor fi apărut demult cele zece tomuri, editate princeps în doar trei ani, 1936–1939; până acum au apărut, din câte ştiu, doar şapte dintre ele şi socot că în ritmul*

acesta ai şanse să ieşi şi tu la pensie, fără a apuca, în activitate la catedră fiind, să vezi tipărită integral această monumentală operă a istoriografiei noastre.

S.L.: Aşa e, dar de anormalitatea acestei situaţiuni fireşte că nu istoricii sunt culpabili. Ei nu sunt vinovaţi că astăzi nu găsim în librării cărţile lui N. Iorga; mai întâi, ele trebuie, totuşi, editate... Or, în valorificarea moştenirii scrise iorghiene cultura românească înregistrează, în opinia mea, cel mai usturător eşec al unui proiect naţional-cultural din istoria noastră modernă, calificându-ne ca atare şi aburcându-ne la periferia Europei civilizate; putem şueta noi între noi în sute de ore de emisie televizată asupra binefacerilor integrării europene, putem glosa în publicaţiuni de intelectualism elevat pe marginea nu ştiu căror modele din spaţiul central-vest-european – ori din Lumea Nouă –, traducându-le prompt cărţile în tiraje de masă: atâta vreme cât clasicele noastre repere nu vor fi cunoscute generaţiilor de astăzi, mi se pare o decădere a marii culturi româneşti la condiţiunea de fată-n casă a unor domniţe nu mai acătării, dar mai boite şi net mai cu succes manageriate. Ce se întâmplă cu reeditarea lui N. Iorga poate fi considerat un atentat la siguranţa naţional-culturală a neamului, care are atâta nevoie de identitate proprie într-o Europă tot mai exclusivistă! Şi opera lui Iorga este cea care ne poate – alături, fireşte, şi de alte nume ilustre – da înţelegerea acestei identităţi, Apostolul Neamului putând fi, într-un fel, brandul nostru identitar. Evident, puţinii slujitori ai muzei Clio pot consulta lucrările de bază iorghiene, nu pe toate, se înţelege, dar totuşi, cu eforturi personale, se pot documenta prin bibliotecile publice dotate mai acătării. Eu mă refer aici la necesitatea editării moştenirii iorghiene – prin pârghiile financiare oferite profesioniştilor de către un stat responsabil – din dublă perspectivă: a tuturor lucrărilor, pentru specialişti în ediţii critice – continuându-se remarcabilele volume apărute deja –, inclusiv a operei sale publicistice, şi a volumelor documentare, pe de o parte; în tiraje de masă, cu preţuri subvenţionate, a cât de multe din scrierile sale pentru a fi, oricând, în orice librărie – câte mai subzistă şi din ele! –, la îndemâna tuturor. Dintr-o perspectivă mai conservatoare, dar cu o certă identitate naţională, prefer o şedere acasă cu românul universal Iorga, decât o intrare într-o lume ai căror reprezentanţi, străini spiritului identitar românesc, vor ocupa, devastator, în spaţiul meu geografic, şi puţinele rafturi pe care s-ar fi cuvenit să se afle, prioritar, ai noştri. Iorga, săracul, s-ar întoarce în mormânt dacă ar intra, astăzi, într-o librărie românească, el care, în urmă cu exact o sută de ani, era simbolul protestului împotriva folosirii limbii franceze în mediile publice româneşti...

I.M.: *Eu sper că după intrarea în Uniunea Europeană, economia se va revigora, statul va avea bani şi, poate, va veni şi vremea proiecţiilor idilice în privinţa lui Iorga, deşi sunt sceptic în rapiditatea binefacerilor în planul prezervării identităţii noastre, odată ce vom fi europeni.*

S.L.: În ce mă priveşte, românul din mine se va simţi cu mândrie şi european – într-o viitoare alcătuire instituţională a unei părţi din continentul nostru şi în accepţiune ce se proiectează astăzi unui viitor etnonim – doar când Iorga şi alte culmi ale spiritualităţii noastre, de talie nu doar europeană, ci universală, se vor afla, non stop, pe rafturile librăriilor şi, pe larg, în manualele şcolare, constituindu-se ca borne identitare în conştiinţa fiecărui congener al meu, român şi, apoi, şi european.

I.M.: *Iorga era, totuşi, un om ca noi toţi; poţi puncta personalitatea sa din perspectiva firii şi comportamentului său?*

S.L.: O asemenea forţă a naturii putea fi un om obişnuit, întreaga sa conduită degaja – cum o atestă mărturiile de epocă – o complexă personalitate, creionată compensator de diferiţi contemporani, şi admirabil surprinsă de către profesorul Ion Bitoleanu într-un capitol substanţial din ultima sa carte, apărută zilele acestea, în luna lui Cuptor, un amplu volum intitulat *Şefi de partide priviţi cu ochii vremii lor*. În cuprinsul celor peste treizeci de pagini dedicate lui Iorga – dintr-un total de aproape 400 de pagini –, cititorului de astăzi i se reconstituie dimensiunea umană a marelui Iorga – un moralist devotat familiei, dar care îşi are originea într-un complex erotic refulat din anii adolescenţei: „Aş putea zice – scria N. Crainic – că Iorga, nepăcătuind cu fapta, păcătuia cu vorba"; un iubitor „proverbial" pentru copiii săi şi un soţ devotat „coanei Catinca"; un econom care, având complexul sărăciei din tinereţe, era cumpătat la mâncare şi bea cel mult un pahar de vin, iar la Paris mergea – se zice – cu proviziile de acasă împachetate în hârtie; unii sau alţii dintre memorialişti vorbesc că era vanitos, egoist, pripit, impulsiv, suspicios, capricios, Mihail Manoilescu sintetizând la un moment dat: „Ah! dacă Iorga n-ar fi fost omul capriciului, al fanteziei, ce mare om de stat ar fi putut să fie!". Te rog să parcurgi cartea proaspătului istoric septuagenar *(sic!)* dobrogean, şi vei afla lucruri mai mult decât interesante şi insolite despre cel care

autorul a scris că „românii știu însă că cel comparat cu munții și marele fluviu al țării lor se numește Nicolae Iorga, având credința că un om ca el se naște o dată la sute de ani".

I.M.: *Te-aș ruga, în încheierea scurtei noastre convorbiri, să prezinți cititorilor noștri câteva lucruri despre* Clubul istoricilor „N. Iorga" *din Vălenii de Munte, al cărui membru știu că ești.*

S.L.: Este vorba despre o inițiativă, din anul 2000, a unei prea puțin mediatizate personalități autentice ale României de astăzi – profesorul dr. Constantin Găucan, cunoscut medic stomatolog, licențiat, însă, și în Istorie! –, pasionate de cunoașterea trecutului și, mai ales, fascinate de personalitatea și opera lui N. Iorga. Domnia Sa, o persoană cuceritoare prin altruismul și consecvența afirmării unor solide principii național-patriotice, și-a pus la dispoziție atât reședința de la Vălenii de Munte, cât și însemnate mijloace materiale în a organiza și găzdui manifestările multianuale dedicate lui Iorga, dar și altor personalități ori momente din istorie națională. Este un club de dezbateri colocviale, participanții fiind animați – sub imboldul elevatului intelectual care este președintele său – de relevarea unor constante ale perenității noastre, discuțiile neîncorsetându-se nici în tipare ale discursului oficial, cu atât mai puțin apreciindu-se intromisiunea politicului în sfera judecății istorice. La ultima întâlnire, din 10 iunie a.c., s-a marcat împlinirea celor 135 de ani de la nașterea lui Iorga, prilej cu care s-a lansat volumul *Nicolae Iorga 1871–1940. Studii*, coordonat de profesorul Constantin Bușe de la viitoarea – nu-i interzis a ne proiecta afirmarea identității – *Universitate „N. Iorga" din București...*

Ca slujitori onești ai muzei Clio, care ne respectăm condiția și suntem conștienți că nu-l apreciem încă de ajuns pe marele Iorga, hai să încheiem într-o notă mai optimistă și să sperăm că demersul nostru, informațiile furnizate, aprecierile și judecățile pe care le-am făcut aici să aibă o rezonanță. Oricum, N. Iorga trebuie permanent amintit și slăvit, în orice colț de țară: la Botoșani sau la Vălenii de Munte, în Capitală sau la Rucăr, la Constanța ori la Cluj-Napoca sau Timișoara, pretutindeni unde există istorie și suflet românesc.

A consemnat Ion MOICEANU,
revista „Agora", Constanța

* * *

Valul lui Traian din Valea Leoanei, comuna Copanca, raionul Ștefan Vodă.
Foto din perioada interbelică

Ion CONSTANTIN,
doctor în istorie, Biblioteca Metropolitană din Bucureşti

CONCEPTUL BALCANIC ÎN VIZIUNEA LUI NICOLAE IORGA

La 17 iunie 2006 s-au împlinit 135 ani de la naşterea lui Nicolae Iorga, personalitate monumentală a poporului român. Opera ştiinţifică şi literară a lui Nicolae Iorga, activitatea sa publicistică şi culturală au impulsionat viaţa noastră publică şi spirituală. Din multitudinea de aspecte ce reflectă acest fapt ne-am propus să înfăţişăm în cele ce urmează câteva elemente privind conceptul balcanic în viziunea lui Nicolae Iorga şi contribuţia sa esenţială la întemeierea şi dezvoltarea studiilor sud-est europene în România.

De la început trebuie precizat că, în cercetările sale de istorie a românilor, Nicolae Iorga nu se limita la teritoriul românesc, ci îl încadra în istoria popoarelor vecine şi chiar în cea universală. Întemeiat pe această concepţie, Iorga împărtăşea ideea înfiinţării unui institut balcanic la Istanbul, încă din 1909[1]. Războaiele balcanice (1912–1913) au determinat o amplă dezbatere referitoare la problema drepturilor fiecăruia dintre popoarele conlocuitoare din Balcani. În aceste condiţii, marele istoric şi om politic a publicat mai multe studii şi lucrări consacrate acestei teme: *Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani* (comunicare susţinută la Academia Română), *Două tradiţii istorice în Balcani: a Italiei şi a românilor, Oaspeţi balcanici la noi în secolul al XIX-lea, Veneţia în Marea Neagră, Istoria statelor balcanice în epoca modernă* şi *Istoria războiului balcanic.* Ultima lucrare e un curs ţinut la universitate, cu scopul „să explice acele mari lucruri care alcătuiesc istoria războiului balcanic prin tot ce s-a petrecut înainte"[2].

Războaiele balcanice finalizate cu pacea de la Bucureşti (1913) l-au călăuzit pe Iorga spre întemeierea Institutului de Studii Sud-Est Europene şi a revistei *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale*, în 1914. Membrii fondatori ai institutului precizau în termenii următori necesitatea creării acestei instituţii: „Ni se pare o nevoie de neînlăturat a cunoaşte cât se poate de serios şi de deplin mediul cultural, geografic şi etnografic în care trăim noi ca popor. El cuprinde în rândul întâi popoarele de peste Dunăre, de care suntem legaţi prin străvechiul sânge tracic, prin participarea la aceeaşi viaţă de stat supt romani, bizantini şi turci, prin aceleaşi silinţi de eliberare de supt tutelă"[3]. Institutul se consacră studiilor şi cercetărilor, cu scopul de a promova şi îndruma cercetările ştiinţifice „ţinând seamă şi de tradiţiile vechi şi interesele actuale româneşti". Acestea trebuiau „să fixeze vechiul şi adevăratul rol al românilor în Balcani şi în tot sud-estul Europei"[4].

Institutul are un profund caracter practic, urmărind cunoaşterea de către români a limbilor balcanice şi a geografiei, etnografiei, istoriei, literaturii şi folclorului tuturor popoarelor din această parte a Europei. În discursul său inaugural la deschiderea institutului, Iorga a vorbit despre bazele comune trace şi ilirice ale popoarelor acestei regiuni, ale căror urme dăinuiau în moştenirile ulterioare ale grecilor, bulgarilor, sârbilor,

românilor, turcilor şi despre caracterul comun al acestor popoare de influenţă occidentală, orientală şi septentrională[5]. La baza întemeierii institutului se afla convingerea lui Iorga că, întrucât Balcanii au evoluat sub stăpânire macedoneană, romană, bizantină şi otomană, popoarele din zonă au ajuns să aibă instituţii administrative, politice, sociale şi religioase similare. „Fixaţi în vecinătatea imediată a Occidentului – arăta Iorga, în finalul cuvântării –, legaţi prin înrudirea cea mai strânsă cu celelalte naţiuni latine, românii au avut prilejul să păstreze acest spirit european făcut din toleranţă, dreptate şi umanitate; ei n-au încetat niciodată de a fi predicatorii lui în Orient... Ţară de mare bogăţie naturală, dispunând de o organizare seculară, care timp de 500 de ani nu fu niciodată întreruptă măcar un moment, slujită de o clasă dominantă formată printr-o îndelungată experienţă şi printr-o tradiţie culturală care totdeauna s-a regăsit, pe deasupra greşelilor trecătoare, România poate singură să se consacre unei opere de apropiere prin ştiinţă, în care ea nu cere pentru sine decât un lucru, iniţiativa"[6]. Cuvântarea rostită cu acel prilej de N. Iorga exprimă o viziune complet constituită asupra sud-estului european, în legătură şi cu acea direcţie din gândirea istoricului care l-a condus la teoria „permanenţelor", expusă abia în 1938. În concepţia sa, studiul problemelor complexe aflate în programul institutului necesita aplicarea largă a metodei comparate şi avea menirea să uşureze înţelegerea cadrului în care au trăit popoarele din Peninsula Balcanică. N. Iorga accentua asupra necesităţii studiilor de istorie comparată, „mai ales de istorie comparată a civilizaţiilor...", a cercetării „legăturilor care au existat între deosebitele popoare...", pentru că asemenea cercetări „înlesnesc astăzi cu totul altă bază şi deschid un nou orizont"[7].

Acest aşezământ era conceput ca „un institut liber de studii şi cercetări". Nici o condiţiune nu se cerea pentru înscrierea la cursurile şi lucrările institutului. În regulamentul de funcţionare a institutului se preciza că „cursurile vor fi urmate fie de auditori, studenţi, fie de orice persoană doritoare de instrucţie". Chiar şi biblioteca acestuia, creată cu mari sacrificii, putea fi cercetată „de oricine". Programul de activitate al institutului prevedea: „1. Ţinerea de cursuri şi conferinţe asupra geografiei, etnografiei, istoriei, arheologiei, literaturii, folclorului şi artei acestei regiuni; 2. Cursuri şi predarea practică a limbilor popoarelor din regiunea carpatică şi balcanică, precum şi a celor din imediata apropiere a frontierelor românilor din nord şi est; 3. Din lucrări speciale urmărite în seminarii sau pe teren[8]".

Spre deosebire de institutul similar de la Viena, care, după părerea lui Iorga, pregătea guvernatori imperialişti care să domnească în Balcani, Iorga urmărea ca în acest institut să fie propovăduită dragostea şi înţelegerea reciprocă între popoarele balcanice. Acţiunile prosârbeşti şi deci antiaustriece ale lui Iorga erau dezaprobate de către bătrânul rege Carol I[9]. De altfel, institutul lua naştere în împrejurări deloc favorabile, cu un consimţământ smuls indiferenţei autorităţii politice româneşti, aspect relatat mai târziu de N. Iorga[10].

Atât institutul cât şi revista îşi încep activitatea la 1 ianuarie 1914, sub conducerea lui Nicolae Iorga, ajutat de Vasile Pârvan şi Gheorghe Murgoci. La numai un an, Iorga face să apară şi *Revista istorică* (1 ianuarie), cuprinzând dări de seamă, documente şi notiţe. Revista e, de fapt, o bibliografie istorică-analitică, prin care se face cunoscut tot ce se publică în ţară şi străinătate referitor la poporul român. Cele două reviste sunt tipărite din fondurile Casei Şcoalelor puse la dispoziţia lui Iorga pentru colecţia *Studii şi Documente*, care astfel îşi încetează apariţia, făcând loc unei noi activităţi a neobositului savant.

În cadrul Institutului Sud-Est European se acorda o importanţă deosebită studiului limbilor străine, numeroşi lectori predând albaneza, armeana, bulgara, ceha, greaca, maghiara, polona, rusa, sârba, slovaca, turca. Cursurile de limbi străine au dat foarte bune rezultate, ele ţinându-se, cu mici întreruperi, timp de 40 de ani (1914–1955). În 1937, vorbind despre realizările institutului, Iorga arăta că acesta „de multă vreme a alcătuit un şir de lecţii cu privire la fiecare din limbile balcanice şi chiar din limbile unor popoare strâns legate de noi, care sunt la nord de această linie despărţitoare"[11].

În ce priveşte publicaţia institutului, într-o primă perioadă (1914–1924), atenţia a fost concentrată pe analiza critică a lucrărilor de istorie privitoare la sud-estul Europei. În perioada care a urmat (1924–1940), în coloanele revistei s-au publicat studii care au adus o contribuţie valoroasă la cunoaşterea istoriei popoarelor balcanice şi a relaţiilor dintre români şi „lumea de peste Dunăre", relaţii atât de vechi şi multiple.

În cadrul conferinţelor care au avut loc la institut, N. Iorga a abordat aspecte variate din viaţa po-

poarelor balcanice: *Popoarele din sud-estul european şi Occidentul* (1925), *Conflictele balcanice* (1926), *Instituţiile din sud-estul Europei* (1927), *Basele populare ale oricărei mişcări din Balcani* (1939), *Ce este sud-estul european* (1940).

Printre publicaţiile institutului au apărut lucrări de mare răsunet ale lui N. Iorga, ca *Istoria statelor balcanice* (1913), *Ce înseamnă popoarele balcanice* (1916), *Istoria Albaniei* (1919). Iorga avea o simpatie specială faţă de Albania. El vedea în această ţară un fel de „balcon la Marea Veneţiană" (Marea Adriatică). Indiferent de simpatia pe care o nutrea Iorga pentru Italia, el a recunoscut întotdeauna că ţărmul de est al Adriaticii este locuit de slavi şi albanezi, care erau deosebit de nemulţumiţi de pretenţiile italienilor. El a oferit în cartea sa câteva mostre elocvente ale „zigzagurilor", naivităţii şi visurilor sale. N. Iorga îi sfătuia pe albanezi ca, „dată fiind lipsa populaţiei, să se inspire din vitalitatea aromânilor vecini cu ei" şi „să opteze pentru protectoratul Italiei", care nu avea să fie atât de abuziv ca fostul protectorat austriac. Mai mult, protectoratul italian asupra Albaniei „nu va duce la înrobire sau deznaţionalizare"[12]. N. Iorga îi simpatiza pe albanezi datorită originii lor trace. Marele savant avea el însuşi o oarecare ascendenţă albaneză trasabilă. La începutul anilor 30, bazându-se pe descoperirile arheologice geto-trace, el a iniţiat demersuri pentru înfiinţarea unui institut arheologic român în Albania, teren necercetat, de la care te puteai aştepta la lucruri nebănuite. Pe lângă acest considerent, N. Iorga mai socotea că acolo a avut loc un proces deosebit de complex de îmbinare a elementelor slave cu cele latine. În 1932, regele Zogu I al Albaniei i-a donat personal lui N. Iorga un teren pentru Institutul Arheologic Român la Sahti Quarata-Tirana[13]. Planul clădirii a fost întocmit de arhitectul P. Antonescu. N. Iorga a urmărit cu foarte mult interes mersul lucrărilor de construcţie, care au fost terminate în 1937. Organizarea activităţii ştiinţifice a noului institut a fost încredinţată profesorului Dumitru Berciu. În condiţiile începerii războiului, activitatea institutului nu a mai putut continua, simpatia lui Iorga pentru Albania devenind, însă, şi mai profundă, având în vedere că această ţară lupta pentru afirmarea şi apărarea ei naţională. Din acest motiv, atunci când Italia a ocupat Albania, Iorga a fost foarte nefericit[14].

În primul deceniu al perioadei interbelice, N. Iorga a organizat mai multe congrese internaţionale şi a

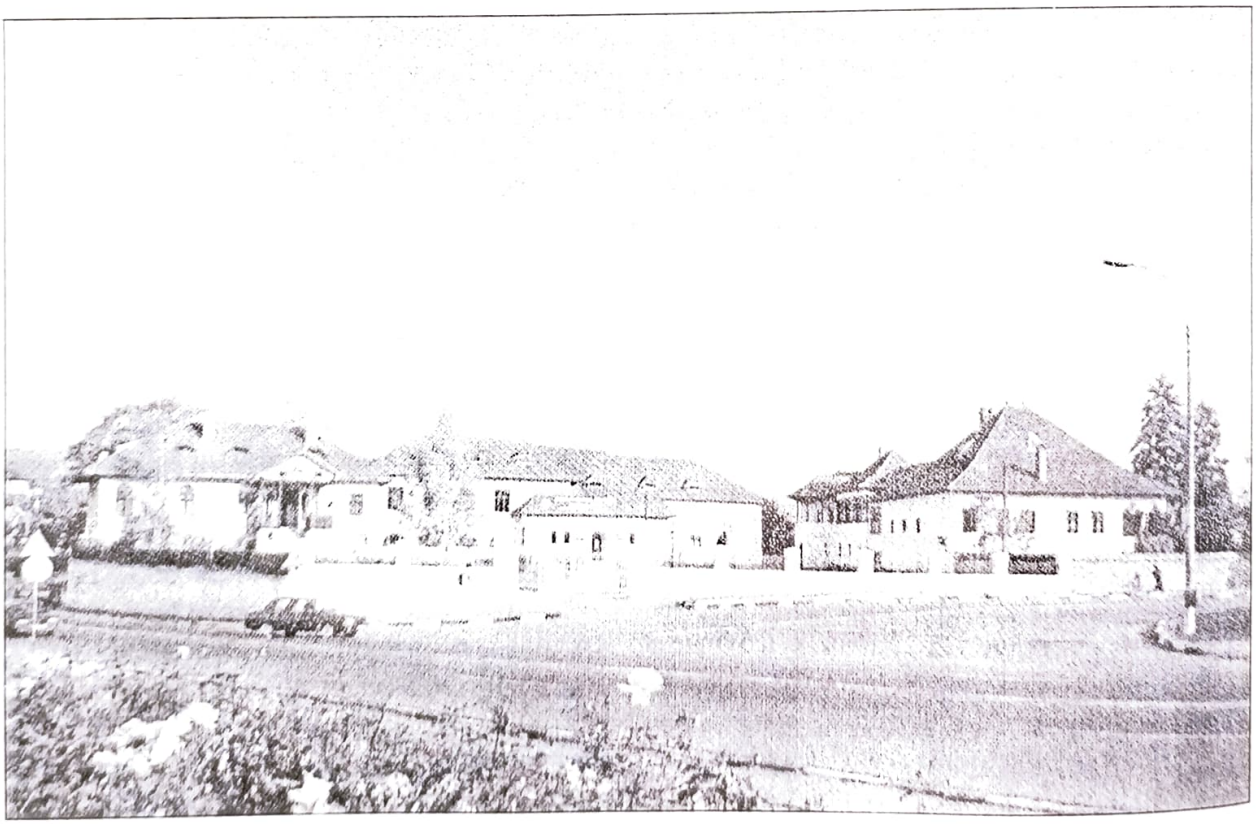

Complexul muzeistic „Nicolae Iorga" din Vălenii de Munte, jud. Prahova, România

participat la câteva altele. Din acestea menționăm Primul Congres Internațional de Studii Bizantine, desfășurat la București în aprilie 1924, ca urmare a inițiativei lui N. Iorga. Este una din marile sale victorii științifice pe plan mondial, istoricul român afirmându-se în continuare ca unul dintre cei mai străluciți bizantinologi din lume. Începând din 10 aprilie au sosit la București istorici de pretutindeni, pentru prima dată România fiind gazda unui număr atât de impresionant de savanți. Se țin numeroase ședințe și importante comunicări; se fac vizite la diferite monumente din țară. Sunt prezentate congresiștilor corurile, dansurile și costumele populare românești. Cu acest prilej, a fost înființată revista *Byzantion*, care a devenit o sursă de informații importantă asupra istoriei Bizanțului. Mulți bizantinologi renumiți au devenit colaboratori ai acestei reviste. Numărul pe anul 1932 al revistei *Byzantion* avea să fie dedicat istoricului român, purtând pe prima pagină următoarea inscripție: „Tomul VII al revistei *Byzantion* ... este dedicat în semn de recunoștință și admirație marelui istoric al Bizanțului, Cruciadelor, României și Imperiului Otoman"[15].

Al doilea Congres Internațional de Studii Bizantine a avut loc la Belgrad, în aprilie 1927, unde Iorga ține comunicarea despre Evul Mediu bizantin. Aici au avut loc impresionante scene de prietenie din partea unor profesori sârbi, care făcuseră vizite la Văleni, cu ani în urmă. La rândul său, după congres, Iorga i-a invitat pe mulți dintre participanții străini în România și, firește, la Văleni[16].

În perioada următoare, Nicolae Iorga a publicat trei studii fundamentale pentru înțelegerea vieții Romei Orientale sub toate aspectele și care au ajuns pe masa de lucru a tuturor istoricilor din lume: *Histoire de la vie byzantine. Empire et civilisation. D'après les sources* (3 vol., 1934); *Byzance après Byzance* (1935) și *Études byzantines* (2 vol. 1939–1940).

Din studiul realităților balcanice și al transmisiilor bizantine, Iorga a tras concluzia că Balcanii nu sunt un produs al influenței bizantine, care se aplică unei realități sociale și culturale anterioare. Această influență bizantină, grefată pe un substrat anterior, poate să aibă durabilitate, să determine apariția din adâncurile istoriei a gesturilor culturale și politice ale urmașilor, creând *Bizanțul după Bizanț*[17]. Dar, mai înainte de apariția capitalei estice a Imperiului Roman, Balcanii și-au avut cultura și tradiția lor. Așa ajunge N. Iorga la conceptul sud-europenității, ca realitate particulară importantă și bine definită a vieții europene. O suită de studii, de caracter social în primul rând, întreprinse la date diferite și din direcții diferite, a dus la configurarea acestei realități care este mai înainte de orice o „supraviețuire". Fără să facă apel la B.P. Hasdeu și la conceptul de substrat al acestuia, N. Iorga dezvoltă, de fapt, pe teren istoric, teoria „strat și substrat" lansată de Hasdeu în 1892[18].

În interpretarea Mariei Todorova, formularea dată de Iorga lucrării *Bizanțul după Bizanț* supraviețuiește nu pentru că a fost o expresie fericită, ci pentru că reflectă mai mult decât a intenționat autorul. Este un bun termen descriptiv, în special pentru că exprimă trăsăturile comune ale popoarelor ortodoxe din Imperiul Otoman în ceea ce privește religia, legislația civilă, muzica și artele vizuale, subliniind totodată continuitatea celor două tradiții imperiale unde fractura culturală marcată de apariția naționalismului e posibil să fi fost mai profundă și, în orice caz, mai radicală din punct de vedere intelectual decât cea produsă de cucerirea otomană. În același timp, ambele interpretări, o dată eliminate accentele evaluative sau sentimentale, pot fi articulate într-o manieră moderată și convingătoare. Alegerea oricăreia din ele nu este dictată doar de predispozițiile filozofice ori politice, ci și de considerentele metodologice[19].

Cunoașterea de ansamblu a istoriei sud-estului european l-a călăuzit pe N. Iorga spre intuirea și apoi descifrarea caracteristicilor comune ale instituțiilor din această parte a Europei, înfățișate în lucrarea *Caracterul comun al instituțiilor din sud-estul Europei*, apărută în 1929, la Sorbona, în care marele savant schița un veritabil program de cercetare a istoriei comparate a instituțiilor sud-estului european. Putere de stat, administrație, justiție, fiscalitate, sistem militar, forme ale vieții sociale erau principalele registre prin care puterea de pătrundere a marelui istoric pusese în lumină similitudini care nu țineau deloc de un hazard al istoriei. Un fond vechi, reînnoit sub formă greco-romană și apoi romano-bizantină, era una din aceste indiscutabile permanențe istorice pe care gândirea lui Nicolae Iorga le-a aplicat la eșafodajele din care unele sunt de o perenitate evidentă. De aceea se impune să reamintim aici memorabila sa afirmație: „De altfel, înainte de a ne îndrepta spre instituții, o simplă privire asupra acestei lumi a sud-estului Europei poate îndeajuns să ne arate cât de mult sunt înrudite toate aceste națiuni prin originea lor,

legate prin dezvoltarea lor şi solidare în situaţia actuală tot aşa cum au sprijinit situaţia acestor naţiuni şi în Evul Mediu"[20]. Pornind de la această premisă, cercetările ulterioare vor demonstra cu prisosinţă condiţiile care au făcut posibile existenţa unor instituţii similare în sud-estul european şi supravieţuirea lor postbizantină[21].

Potrivit concepţiei lui Iorga asupra Europei Răsăritene s-au exercitat, în diferite epoci, curentele de civilizaţie ale Occidentului, iar Orientul ar fi trăit, începând de la anumite date, cu tradiţii, cu idei noi, venite din Occident.

Ideea unei continuităţi sud-est europene a fost dezvoltată în continuare de Victor Papacostea, unul dintre puţinii care au preferat termenul *balcanic*. Sub distinsa conducere a lui Papacostea, la Bucureşti, a funcţionat Institutul de Studii Balcanice între 1937 şi 1948, care a publicat o revistă de nivel academic, *Balcania*[22].

În concluzie, putem afirma că, asemenea multor probleme şi epoci din istoria universală sau naţională, în general, şi acelea privind sud-estul european nu pot fi studiate ignorând contribuţia majoră pe care a avut-o în acest domeniu Nicolae Iorga.

NOTE

[1]Cf. Andrei Pippidi, *Pour l'histoire du premier Institut des études sud-est européennes*, în „Revue des études sud-est européennes", XVI, 1, 1978, p. 139–156; idem, *Reformă sau declin. A doua perioadă a studiilor sud-est europene în România*, în „Revista istorică", s.n., II, 11–12, 1991, p. 641–650.

[2]Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*, Colecţia Oameni de seamă, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968, p. 261.

[3]N.A. Constantinescu, *Dare de seamă asupra întemeierii şi activităţii Institutului pentru Studiul Europei Sud-Estice*, Bucureşti, 1926, p. 5.

[4]N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. III, Bucureşti, 1934, p. 189.

[5]Nicolae Iorga, *Histoire des Romains et de la Romanité Orientale*, vol. 1, partea 1, Librairie Ernest Laroux, Paris, 1937, p. 12.

[6]N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*. Ediţia a IV-a, Introducere, note şi comentarii de Andrei Pippidi, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 137.

[7]N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. III, p. 189; Valeria Costăchel, *N. Iorga aşa cum l-am cunoscut*, în „Nicolae Iorga. Omul şi opera", vol. II (Coord. Gh. Buzatu şi C.Gh. Marinescu), Editura Plumb, Bacău, 1994, p. 237.

[8]*Actul de întemeiere a Institutului*, vezi N.A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 4–7; Valeria Costăchel, *op. cit.*, *loc. cit.*, p. 237–238.

[9]N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, p. 122–125; Nicholas M. Nagy-Talavera, *N. Iorga. O biografie*, Institutul European, Iaşi, 1999, p.138.

[10]N. Iorga, *Trois conférence sur le sud-est de l'Europe*, Bucureşti, p. 3–27; a se vedea şi tonul sastisit cu care I.G. Duca povesteşte despre inaugurarea la care era prezent ca ministru al Instrucţiunii, în *Amintiri politice*, vol. 1, Editura Ion Dumitru, München, 1981, p. 171–173. Despre Institut, vezi N.A. Constantinescu, *op. cit.*; idem, *Institutul Sud-Est European*, în „Boabe de grâu", II, 1931, p. 507–514.

[11]N. Iorga, *Basele populare ale oricărei mişcări în Balcani*, Bucureşti, 1939, p. 1.

[12]N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. III, p. 9.

[13]*Un nou centru de cercetări româneşti peste hotare: Institutul de Arheologie din Albania*, în „Neamul Românesc" din 7.12.1937.

[14]Nicholas M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p. 258.

[15]Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 309.

[16]Institutul de Bizantinologie, făgăduit de guvernul român congresiştilor, a fost creat printr-o lege din 1927, dar s-a realizat abia în 1935, fiind condus de N. Iorga până la moartea sa, şi, după 1940, de N. Bănescu, până la desfiinţarea decretată în 1948.

[17]N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Bucureşti, 1935.

[18]B.P. Hasdeu, *Strat şi substrat, genealogia popoarelor balcanice*, în „Revista nouă", nr. 1–2 din 1892, p. 5–27.

[19]Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 258.

[20]N. Iorga, *Le caractère commun des institutions du sud-est de l'Europe*, Paris, 1929, p. 3.

[21]Vezi Gheorghe Zbuchea, *O instituţie sud-est europeană: straţioţii, voinici, viteji. Încercare de istorie comparată*, în „Analele Universităţii «Spiru Haret»", Seria Istorie nr. 2, 1999, Editura Fundaţiei „România de Mâine", Bucureşti, 2000, p. 117.

[22]Vezi pe larg Victor Papacostea, *Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică: Studii Istorice*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1983; Maria Todorova, *op. cit.*, p. 80.

Andrei EŞANU, membru corespondent al AŞM
Valentina EŞANU, cercetător ştiinţific la Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM

EPISCOPUL MITROFAN – TIPOGRAF ŞI CĂRTURAR

Viaţa şi activitatea acestei mari personalităţi a culturii româneşti din a doua jumătate a secolului al XVII-lea a rămas în umbră şi, până în prezent, nu se cunosc decât prea puţine date din biografia şi activitatea sa.

Moldovean de origine[1], probabil dintr-o pătură destul de avută, la o anumită vârstă a ajuns în mediul mănăstiresc. A învăţat carte temeinică, pentru ca mai târziu să se călugărească la una din mănăstirile Moldovei, se prea poate, la Bisericani. Efectul studiilor făcute în adolescenţă s-a făcut simţit în plina desfăşurare a activităţii sale, când îl aflăm pe Mitrofan ca personalitate de o vastă cultură cărturărească: bun cunoscător al limbilor română, greacă şi slavonă, meşter tipograf de prim rang şi mare cunoscător al literaturii teologice creştine.

Ulterior, Mitrofan apare frecvent în izvoarele istorice, mai ales în cele din epoca mitropolitului Moldovei Dosoftei. Pe timpul acestuia, a fost ales episcop de Huşi (1683–1686), iar mai târziu împrejurările istorice l-au făcut să emigreze în Ţara Românească, unde a devenit episcop la Buzău (1691–1702). Acesta, după observaţiile lui G. Ştrempel, este un caz unical în practica vieţii ecleziastice, când un episcop din Moldova a devenit episcop în Muntenia[2]. Mitrofan şi-a dedicat întreaga viaţă domeniului religios şi tipăririi cărţilor.

Activitatea sa poate fi divizată în două perioade: prima – până la 1686, când se manifestă în Moldova, iar a doua – 1686–1702 –, când activează în Ţara Românească.

ACTIVITATEA ÎN MOLDOVA

Activitatea lui Mitrofan în Moldova coincide cu păstoria mitropolitului Dosoftei. După cum arată izvoarele din acea vreme, Mitrofan devine unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai celebrului mitropolit în activitatea ecleziastică, tipografică şi cărturărească. Astfel, în 1679, la Iaşi apare de sub tipar un *Liturghier românesc*, tipărit de Vasile Stavniţki – acesta a fost invitat de mitropolitul Dosoftei de la mănăstirea Uniev, unde editase în 1673 *Psaltirea în versuri* – şi de un oarecare Stanciul făurar. Pentru editarea *Liturghierului* se pare că a fost folosită vechea tiparniţă de pe timpul domnului Vasile Lupu şi mitropolitului Varlaam. Aici apare şi Mitrofan în încercarea sa de a repara utilajul vechii tipografii ieşene şi de a o pune în funcţiune. Către această vreme, Mitrofan era deja un meşter tipograf experimentat, căci, tot atunci, domnul Moldovei, Gheorghe Duca, i-a cerut să se ocupe de instalarea unei tiparniţe greceşti la Iaşi. Nu cunoaştem unde deprinsese Mitrofan meşteşugul tipăririi cărţilor. Putem admite că viitorul tipograf moldovean a deprins meseria fie la Uniev, unde trebuia să existe un cunoscător al limbii române când se pregătea pentru tipar *Psaltirea în versuri*, fie deja la Iaşi, în anturajul aceluiaşi Vasile Stavniţki. Se ştie doar că înainte de 1679 el fusese ieromonah la mănăstirea

Bisericani, aflată pe acele timpuri sub îngrijirea Cantacuzinilor, vestită dinastie de boieri şi de domni din Ţările Române.

Prima carte a luminatului ieromonah este *Molitvenicul de înţeles* (în română), ieşit de sub tipar la Iaşi, în 1681. Acest detaliu îl aflăm dintr-o însemnare de pe fila 132 a acestei cărţi, notă în care sunt enumeraţi lucrătorii tipografiei, între care lui Mitrofan îi revine rolul de conducător al tiparniţei: „Tipăritu-o-au în casa Sfintei Mitropolii în Iaşi, vă leat 7189 (1681) mai în 20. Meşterul tiparelor, smeritul ieromonah Mitrofan, de Sfânta mănăstire Bisericani. Tiparnicii, Ursul şi Nicula"[3]. Apoi, eruditul ieromonah, în calitate de tipograf, şi-a dat concursul la tipărirea altor volume, între care şi *Parimiile preste an* (1683). Unele exemplare ale acestor două cărţi au ajuns şi pe meleagurile noastre, păstrându-se astăzi în Secţia de Cărţi rare a Bibliotecii Naţionale a Republicii Moldova[4]. În această perioadă, mitropolitul Dosoftei încheiase lucrul la traducerea şi redactarea uneia dintre cele mai importante opere ale sale, *Viaţa şi petrecerea Sfinţilor*, pe care o încredinţează spre tipărire, în 1682, de asemenea lui Mitrofan. Opera apare în 4 volume. Tipărirea a fost încheiată în 1686. În cel de al doilea volum al acestei serii, la fila 84, se arată că la teascul acestei cărţi au lucrat: „Eromonah Mitrofan făcătorul tiparelor cu ucenicii săi Pavel şi Ursul, Andrei". Se admite că acest din urmă învăţăcel ar fi viitorul mitropolit şi mare tipograf Antim Ivireanul din Ţara Românească, originar din Georgia[5].

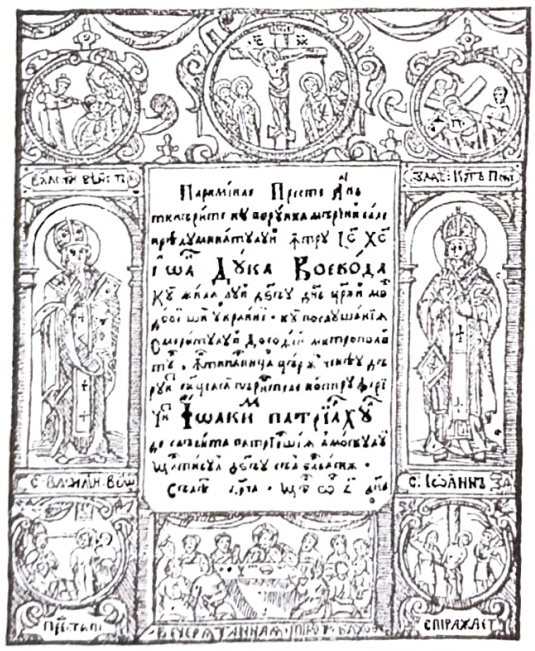

***Poarta cărţii cu bordură casetată cu sfinţi şi scene din pătimirea lui Iisus, 1683, Iaşi,* Parimiile preste an**

În acelaşi timp, ieromonahul Mitrofan joacă acelaşi rol important la mănăstirea Cetăţuia de la Iaşi, unde pune în funcţiune la 1680 tiparniţa grecească. Iată cum reflectă Dosithei patriarhul Ierusalimului acest eveniment în lucrarea sa *Istorie a patriarhilor Ierusalimului*, tipărită la Bucureşti în 1715: „În anul 1680, fiind la Iaşi şi văzând pe moldoveni că au tipografie, iar grecii n-au, mureau de necaz. Iar Dumnezeu, Conducătorul şi Săvârşitorul celor bune, ne aduce pe un ieromonah, anume Mitrofan, şi i-am dat 60 de lei şi ne-au construit o tipografie nouă. Şi deci îi dăm cheltuielile şi hârtiile pentru imprimare"[6]. Din această unitate tipografică, prin efortul lui Mitrofan, care, după cum se vede, cunoştea foarte bine limba greacă, au ieşit la lumina zilei o serie de lucrări importante, din care prima este un tratat de teologie polemică a patriarhului Nectarie al Ierusalimului *Întâmpinare în contra primatului papal* (1682), apoi urmează lucrarea lui Simion Tesalonicul *În contra ereziilor* (1683), precum şi o mică lucrare, *Slujba Sfinţilor Sergiu şi Bach* (1685). Toate aceste cărţi erau destinate populaţiei greceşti din Imperiul Otoman, unde tiparul lipsea complet.

Munca de tipograf şi pioasa activitate ecleziastică l-au apropiat mult pe ieromonahul de la Bisericani de mitropolitul Dosoftei, deoarece la sfârşitul anului 1683 Mitrofan este ales şi episcop de Huşi. Pornind de la faptul că ţinuturile din stânga Prutului – Soroca, Orhei, Lăpuşna, Tigheci – erau subordonate acestei episcopii, se poate admite că Mitrofan, în postura sa de episcop, a avut grijă să hirotonească preoţi şi să trimită cărţi şi pentru lăcaşele sfinte de pe meleagurile noastre.

După cum se presupune, chiar şi în anii aflării în scaunul episcopal, până în 1686, Mitrofan nu a părăsit capitala Ţării Moldovei, deoarece aici îndeplinea misiuni din cele mai importante pe lângă Mitropolia Moldovei şi pe lângă mitropolitul Dosoftei, în special. Cu toate acestea, la sigur, Mitrofan vizita periodic şi primul său lăcaş monahal. Despre aceasta pare să ne vorbească înscrierea sa cu cinul de episcop în *Pomelnicul mănăstirii Bisericani*, după care urmează părinţii săi şi copiii acestora, adică fraţii şi surorile sale[7].

Activitatea cărturărească a lui Mitrofan în capitala Moldovei continuă prin pregătirea pentru tipar a unor opere ale lui Dosoftei, precum şi tot ce ţine de obţinerea unei noi tiparniţe de la Moscova, de instalarea şi punerea ei în funcţiune în incinta Mitropoliei Moldovei din Iaşi.

Activitatea deosebit de rodnică, după cum am văzut, în capitala Moldovei, atât a lui Dosoftei, cât şi a lui Mitrofan, pe neaşteptate, s-a întrerupt din cauza năvălirii în 1686 a oştirilor lui Jan Sobieski, care au adus mari pagube şi suferinţe populaţiei Ţării Moldovei. Intrarea leşilor în Iaşi i-a despărţit, după cum s-a văzut mai târziu, pentru totdeauna pe cei doi mari prelaţi moldoveni. În timp ce Dosoftei s-a văzut nevoit să plece în Polonia, Mitrofan s-a refugiat în Ţara Românească, unde a beneficiat de protecţia domnului Şerban Cantacuzino. Astfel, din 1686 până la sfârşitul vieţii sale, 1702, Mitrofan a trăit şi a activat ca faţă bisericească şi meşter tipograf în Ţara Românească. Aici, el a desfăşurat o vastă activitate legată de tipărirea şi răspândirea cărţilor în Ţările Române.

ACTIVITATEA ÎN ŢARA ROMÂNEASCĂ

Către 1686, la Iaşi, prin efortul mai multor oameni de cultură, între care Nicolae Milescu Spătarul şi Dosoftei, fusese încheiată traducerea şi unificarea textului în limba română a celei mai importante opere a literaturii şi culturii creştine – *Biblia*, care într-un viitor cât mai apropiat urma să fie tipărită. Însă, războiul cu leşii a împiedicat realizarea acestei ediţii la Iaşi. Refugiindu-se la Bucureşti, episcopul Mitrofan a luat cu sine şi manuscrisul *Bibliei*, unde cu susţinerea lui Şerban Cantacuzino a continuat munca de pregătire pentru tipar a Sfintei Scripturi. Deoarece către această dată fostul episcop de Huşi acumulase vaste cunoştinţe şi o bună experienţă de tipograf (fiind un bun cunoscător al izvoarelor şi cărţilor biblice, al limbilor greacă şi slavonă)[8], activitatea lui la Bucureşti s-a încununat cu succes: el a editat în 1688 monumentala ediţie *Biblia Dumnezeiască, Scriptură veche şi nouă*, supranumită şi *Biblia lui Şerban Cantacuzino*, operă de pionierat în cultura ecleziastică şi cărturărească românească.

Despre meritele lui Mitrofan în pregătirea şi editarea acestei opere aflăm şi din explicaţiile editorilor: „A totu meşteşugul tipografiei şi îndreptării cuvintelor româneşti ostenitoriu, de Dumnezău iubitorului Mitrofan episcopului de Huşi"[9]. Prin urmare, rolul lui Mitrofan în apariţia primei ediţii a *Bibliei* în limba română a fost deosebit de mare. Ediţia de la 1688 a *Cărţii Cărţilor* este într-adevăr o capodoperă a artei tiparului, prin eleganţa literei folosite, prin punerea în pagină, prin ornamente şi legătură. Mitrofan demonstra că este un maestru desăvârşit[10] atât al cuvântului, cât şi al tiparului.

De asemenea prin efortul episcopului Mitrofan, în 1691 este tipărită la Bucureşti *Mărgăritarile* lui Ioan Gură de Aur, imprimată cu aceleaşi caractere utilizate la imprimarea *Sfintei Scripturi*. Cu un an mai înainte, Mitrofan editează trei cărţi de polemică religioasă în limba greacă: *Manual în contra schismei papistaşilor* de Maxim de Pelopones, *Întâmpinare la principiile calvine şi la chestiunile lui Chiril Lucaris* de Meletie Sirigul şi *Manualul lui Dosithei al Ierusalimului în contra rătăcirii calvine*.

În 1691, Mitrofan, fiind numit episcop de Buzău, părăseşte Bucureştiul. Trecând în noua sa eparhie, a luat cu sine şi tipografia. Prima carte imprimată la Buzău este celebra operă a lui Petru Movilă *Pravoslavnica mărturisire*. Următorii şapte ani Mitrofan i-a dedicat activităţii de ierarh şi pregătirii pentru tipar a celor 12 volume de *Minee*, ce cuprind vieţile sfinţilor şi slujba zilnică a celor 12 luni ale anului, care au fost tipărite cu începere din 1698. Editarea întregii serii de *Minee* era efectuată într-un ritm deosebit, lucrul fiind finisat în 11 luni: „Că şi noaptea o am făcut-o în unele vremi în loc de zi". În aceste *Minee* textul propriu-zis al slujbelor este în slavoneşte, iar vieţile sfinţilor sunt traduse în româneşte din limba greacă. Colecţia începe cu Mineul pe septembrie şi se termină cu cel pe luna august. Trebuie de menţionat că această ediţie apare pentru prima dată în istoria Bisericii Ortodoxe Române.

Unul dintre puţinii cercetători ai activităţii lui Mitrofan, istoricul bucureştean Gabriel Ştrempel, scrie despre efortul intelectual din aceşti ani al episcopului de Buzău următoarele: „Meritele lui Mitrofan sunt cu atât mai mari cu cât se pare că n-a prea avut ajutoare. Toate cărţile poartă pecetea trudei sale"[11]. Au mai urmat câţiva ani de rodnică activitate – ultimii din viaţa celebrului cărturar şi tipograf –, în care au fost tipărite încă o serie de cărţi ecleziastice. Din acestea trebuie menţionate un *Molitvenic slavo-român* (1699, 1701), un *Triod* (1700), un *Octoih* (1700), un *Penticostar* (1701), o *Psaltire slavonească* (1701). În ultimul an de viaţă (1702), Mitrofan reuşeşte să editeze încă trei cărţi: *Învăţătura preoţilor pe scurt de şapte taine ale bisericii*, un *Liturghier slavo-român* şi *Molitvele vecerniei*. Se presupune că *Apostolul* (1704) tipărit de Damaschin a fost pregătit, de asemenea, de episcopul Mitrofan. Pe unele din ediţiile sale, celebrul cărturar le-a înzestrat cu prefeţe şi „stihuri".

Mitrofan episcopul de Huşi şi de Buzău s-a stins din viaţă la începutul toamnei 1702.

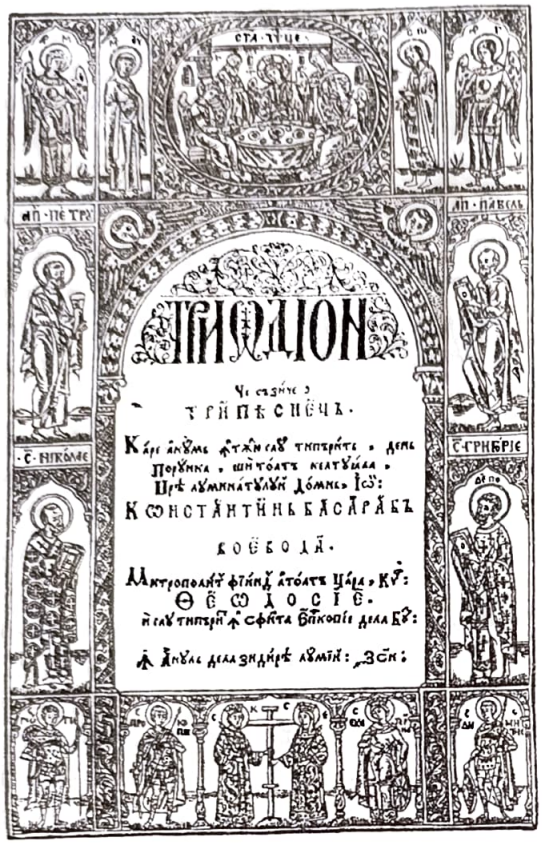

***Poarta cărții cu coloane cu ornament fitomorf (brâncovenesc), Sfânta Troiță, arhangheli, sfinți soldați și Sfinții Împărați Constantin și Elena, 1700, Buzău,* Triod**

Privită în ansamblu, activitatea episcopului Mitrofan ni se prezintă deosebit de prodigioasă. El a slujit cu devotament și credință biserica și cartea, lăsând urmașilor o bogată moștenire cărturărească atât în Moldova, cât și în Țara Românească, susținând astfel orientarea spre biruința deplină a limbii poporului în biserică. Mitrofan, în cele patru centre – Iași, mănăstirea Cetățuia, București și Buzău – timp de 23 de ani de la 1680 la 1702 a tipărit un număr de 20 de titluri, unele în mai multe volume, însumând peste 11 000 de pagini. Ținând seama de condițiile tehnice de care dispunea, anturajul și ritmul în care au fost realizate, cărțile lui sunt de-a dreptul impresionante și în orice caz neatinse de nimeni altcineva în această perioadă de cultură veche românească[12].

Mai adăugăm la aceasta și faptul că multe din edițiile sale au fost traduse, redactate, corectate și înfrumusețate cu gravuri și viniete prin truda sa, ceea ce vine să ne demonstreze că monahul instruit la Bisericani a lăsat în urmă o moștenire cărturărească dintre cele mai frumoase.

Atât la Iași, București, cât și la Buzău, în preajma lui Mitrofan s-au format mulți cărturari și tipografi, care au susținut nestinsă făclia cărții și după moartea sa. Dintre aceștia s-au evidențiat, în afară de Antim Ivireanul, arătat mai sus, Dumitru Pădure, care a tipărit cărți grecești la Cetățuia (1692–1694), Damaschin dascălul, care a continuat opera lui Mitrofan la Buzău (1703–1704), Mihail Ștefan, care a fondat în 1709 o tipografie la Tiflis (Georgia).

Cărțile tipărite de Mitrofan au avut o largă circulație în toate ținuturile populate de români, în întreaga Peninsulă Balcanică, precum și în Europa de Vest[13], contribuind la formarea unei atmosfere culturale unitare a poporului român în epocile ulterioare. Cercetătorul bucureștean Doru Bădără îl califică pe Mitrofan drept unul dintre cei mai mari tipografi români[14], iar Nicolae Iorga l-a numit „un nou Coresi"[15].

NOTE

[1]Doru Mihăescu, *Considerații asupra vieții și activității tipografului primei Biblii românești, Mitrofan, episcopul de Huși*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei (Iași)", 1979, nr. 3–6, p. 332.

[2]Gabriel Ștrempel, *Meșterul tiparelor – Mitrofan*, în „Magazin istoric", București, 1995, nr. 3, p. 33.

[3]Doru Mihăescu, *Considerații asupra vieții și activității tipografului primei Biblii românești, Mitrofan, episcopul de Huși*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei (Iași)", 1979, nr. 3–6, p. 316.

[4]*Cartea Moldovei. Sec. XVII–începutul sec. XX*, vol. I. Ediții vechi (sec. XVIII–începutul sec. XIX). Catalog general, Chișinău, 1990, p. 67–69, nr. 3, 4.

[5]Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, București, 1997, p. 35–68.

[6]Gabriel Ștrempel, *Meșterul tiparelor – Mitrofan*, în „Magazin istoric", București, 1995, nr. 3, p. 35.

[7]Elena Linția, *Pomelnicul de la Bisericani*, în „Romanoslavica" XIV, seria Lingvistică, București, 1967, p. 446.

[8]Turcu Nicolae, *Viața și activitatea cultural-tipografică a episcopului Mitrofan al Buzăului*, în „Biserica Ortodoxă Română (București)", 1965, nr. 3–4, p. 285.

[9]Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila, 1998, p. 129.

[10]Gabriel Ștrempel, *Meșterul tiparelor – Mitrofan*, în „Magazin istoric", București, 1995, nr. 4, p. 13.

[11]*Ibidem*, p. 13–14.

[12]Doru Mihăescu, *Considerații asupra vieții și activității tipografului primei Biblii românești, Mitrofan, episcopul de Huși*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei (Iași)", 1979, nr. 3–6, p. 321.

[13]Gabriel Cocora, *Un mare tipograf român din sec. al XVII-lea, de circulație europeană, episcopul Mitrofan al Buzăului*, în „Biserica Ortodoxă Română (București)", 1977, nr. 9–12, p. 995.

[14]Doru Bădără, *Tiparul românesc la sf. sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea*, Brăila, 1998, p. 126.

[15]N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor (până la 1688)*, București, 1904, p. 197.

Vladimir POTLOG,
doctor în istorie, profesor la Universitatea de Stat din Moldova

MARCUS ULPIUS TRAIANUS – OPTIMUS PRINCEPS (53–117)

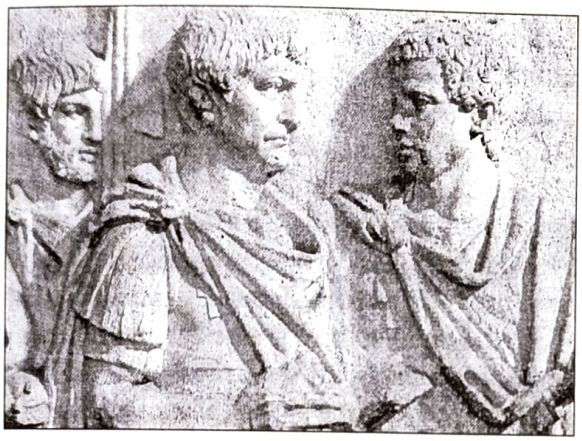

În galeria împăraţilor romani, Traian ocupă unul din cele mai de seamă locuri. În timpul domniei sale (98–117), Imperiul Roman atinge apogeul gloriei politice, economice şi militare. El a fost figura centrală a „veacului de aur" al Imperiului Roman sub dinastia Antoninilor.

Patria lui Traian este Peninsula Iberică; s-a născut la 18 septembrie, anul 53 d.Hr., în Italica (astăzi Santipence, la nord-vest de Sevilla, în Andaluzia), colonie militară romană întemeiată în anul 206 î.Hr. de către renumitul general Publius Cornelius Scipio Africanul pentru veteranii războiului din Spania. În Italia, Ulpii constituiau o familie italică veche [1, 103; 4, 328]; cognomenul Traianus este de asemenea foarte vechi [1, 103, nota 204]. De altfel, unii cercetători consideră discutabilă versiunea că Traian a fost un urmaş al unor colonişti romani sau un spaniol neaoş, romanizat, care a dobândit funcţii înalte la romani [2, 571].

Tatăl lui Traian, care purta acelaşi nume, Marcus Ulpius Traianus, obţinând titlul de senator imperial, a ocupat posturi militare şi civile înalte sub împăratul Vespasianus, a participat la primul război iudaic (66–70), apoi a fost desemnat guvernator al Siriei, una din cele mai bogate şi mai importante din punct de vedere militar provincii romane din Orient. În anii tinereţii, Traian a făcut serviciul militar ca simplu legionar, apoi ca tribun militar (ajutor de comandant) sub comanda tatălui său [3, 89]. Timp de zece ani a mers pe jos sub razele soarelui dogoritor al Siriei, alături de soldaţii săi, participând la diferite campanii şi marşuri militare, la construcţia drumurilor strategice şi a fortificaţiilor [4, 15, 329]. La finele anilor 80, sub împăratul Domiţian, a primit comanda Legiunii a VII-a Gemina din Hispania Citerior, iar apoi a devenit guvernator al acestei provincii. Traian a fost loial faţă de Domiţian, fapt pentru care, în anul 91 d.Hr., a fost răsplătit de împărat cu titlul de consul ordinar şi membru al Consiliului principelui, iar în anul 96 d.Hr. a fost numit guvernator al provinciei Germania Superior. Aici, el a câştigat popularitate în rândurile armatei, purtând cu succes războaie contra germanicilor pe cursul superior al Rinului [3, 2]. Aceste acţiuni i-au adus o mare faimă, încât în anul 97 bătrânul împărat Nerva l-a înfiat şi l-a proclamat coregent şi succesor la tron, onorându-l cu titlul Germanicus (învingătorul germanicilor) [3, 9]. S-a luat în calcul, de asemenea, faptul că Traian era comandantul celei mai apropiate armate de Italia şi putea să asigure tatălui său adoptiv securitate dinspre Rin [5, 130].

După decesul lui Nerva, care a domnit numai un an, patru luni şi nouă zile, Traian, având sprijinul senatorilor, poporului şi al armatei, a devenit primul împărat cu origini provinciale. Dio Cassius consemnează: „Până la această dată nici un străin nu devenise împărat al romanilor" [6, LXVIII]. Aceeaşi sursă motivează alegerea lui Traian la tron prin următoarele argumente: „Acesta se distingea în cel mai înalt grad prin firea sa dreaptă, prin vitejia sa şi prin modestia felului său de viaţă. Avea un corp plin de vigoare (căci avea numai patruzeci şi doi de ani când a ajuns la domnie), aşa încât putea îndura ca oricare altul orice trudă s-ar fi ivit; avea un suflet minunat, ferit atât de pornirile vijelioase ale tinereţii, cât şi de încetineala bătrâneţii. Departe de a pizmui pe cineva sau de a căuta să micşoreze meritele cuiva, îi stima şi îi promova pe toţi oamenii de bine. Din această pricină n-avea de cine să se teamă şi nici pe cine să urască. Nu apleca urechea câtuşi de puţin la vorbe şi nu era nici rob al mâniei. Se ferea să confişte bunurile altora sau să condamne la moarte oamenii pe nedrept" [6, LXVIII]. După relatarea lui Plinius cel Tânăr, prietenul şi consilierul său apropiat, Traian avea o prestanţă fizică impunătoare: înalt, cu ochi frumoşi, figură plăcută de atlet, înzestrat cu energie şi cu un curaj neverosimil. Îi plăcea să străbată păduri virgine, să alunge fiare sălbatice din vizuinile lor, să se cațăre pe munţi şi pe stânci, să înoate şi să vâslească când marea era agitată [3, 91]. El s-a căsătorit cu Pompeia Plotina (originară din Spania), care, după aprecierea lui Plinius, era „o femeie demnă de toată cinstirea" [7, 9, 28]. Plinius a lăsat un splendid portret al soţiei lui Traian: „Pentru tine soţia ta este un izvor de podoabă şi glorie. Căci ce poate fi mai curat, ce poate fi mai virtuos decât ea? Din tot destinul şi gloria ta soţia şi-a luat numai fericirea. Cu o uimitoare statornicie ea te iubeşte şi te stimează pe tine însuţi şi atotputernicia ta. Precum aţi fost, aşa sunteţi şi acum neschimbaţi unul pentru altul şi vă stimaţi deopotrivă, fericirea nu v-a dat nimic altceva decât prilejul de a vă convinge cât de bine ştiţi amândoi de a vă bucura de fericire..." [3, 83]. Probabil căsătoria lor a avut loc înainte de urcarea la tron a lui Traian, când acesta exercita funcţia de guvernator al provinciei Germania [8, 275].

Traian n-a venit imediat la Roma după decesul lui Nerva, dar a rămas un an şi şase luni la Rin şi la Dunăre, ocupându-se de fortificarea graniţelor şi pregătirea pentru confruntare cu statul condus de Decebal. Succesorul lui Nerva a fost singurul dintre împăraţii romani care la înscăunare n-a acordat nici un beneficiu soldaţilor, ci, dimpotrivă, le-a mărit sarcinile, fără să întâmpine nemulţumiri [4, 335]. El a făcut cea mai simplă intrare la Roma: refuzând triumful, a străbătut oraşul pe jos, fără gardă de corp, în entuziasmul general al mulţimii, i-a îmbrăţişat pe senatori, i-a salutat pe cavaleri şi pe clienţii săi, s-a comportat cu cetăţenii ca un tată cu copiii săi [3, 21–23]. Devenind împărat, Traian continua să meargă prin Roma pe jos, pe când pe precursorii lui îi purtau în lectică; temându-se parcă să fie egali, ei pierdeau capacitatea să se folosească de propriile picioare [3, 24]. Traian a fost unul dintre cei mai buni împăraţi romani, fiind la fel de remarcabil atât la război, cât şi în vreme de pace. Era curajos şi auster faţă de sine şi faţă de soldaţi, era blând cu supuşii săi. De asemenea, era amabil, simplu, modest şi accesibil, înzestrat cu o rară înţelepciune.

În timpul domniei sale, Traian a ştiut să îmbine guvernarea autoritară cu toleranţa şi blândeţea exterioară, conducându-se de două principii: „fermitate şi bunăvoinţă". Principele şi-a asigurat simpatia senatorilor prin promisiunea solemnă făcută la începutul domniei de a nu aresta vreun senator, ceea ce pe timpul lui a devenit o realiate [6, LXVIII, 2]. Politica sa internă s-a dovedit a fi complexă, dinamică, cuprinzând diferite aspecte ale vieţii romane: economice, sociale, administrative. A căutat să întroneze în societate siguranţă şi încredere în autorităţile statului. A luat măsuri drastice şi urgente în vederea salvării Romei de acţiunile denunţătorilor (*delatores*), care terorizaseră populaţia mai ales în timpul domniei lui Domiţian. Plinius cel Tânăr, martor ocular al răfuielii lui Traian cu aceştia, relatează cu satisfacţie: „...nimic nu ne era mai plăcut şi atât de demn de veacul tău, când într-o zi ne-a fost dat să privim de sus în jos la feţele desfigurate ale denunţătorilor şi la grumazurile lor ferecate în frânghie. Noi i-am recunoscut şi ne-am desfătat când erau duşi asemănător victimelor capturate, fiind pedepsiţi în chinuri groaznice pentru suferinţele îndurate de cetăţeni, pentru sângele celor ucişi" [3, 34]. Din porunca împăratului, denunţătorii au fost prinşi, duşi la portul Ostia şi acolo au fost îmbarcaţi pe nişte corăbii înjghebate în grabă, lăsate fără cârmaci, în voia valurilor mării şi a vânturilor, ca să nu se mai întoarcă la mal [3, 34]. Cât priveşte denunţurile anonime, el recomanda să nu fie luate în seamă, considerându-le drept exemplu urât, care „nu ar corespunde spiritului vremurilor noastre" [7, 97]. Autorul *Panegiricului* constată cu satisfacţie că acum „inspiră frică nu denunţătorii, ci legile"

[3, 36]. Este uimitoare această hotărâre unicală a lui Traian orientată spre îmbunătățirea stării morale a societății romane.

Traian s-a dovedit a fi un administrator excelent. A promovat o politică numită de cercetători paternalism, care s-a materializat prin susținerea agriculturii italice și prin redresarea crizei demografice. Traian era îngrijorat de decăderea Italiei, declinul manifestându-se prin scăderea catastrofală a numărului populației peninsulei și, concomitent, prin degradarea agriculturii. Pentru a ameliora situația, el a interzis emigrarea veteranilor din Italia, așezându-i nemijlocit în vecinătatea Romei. Senatorii au fost obligați să cumpere pământ în Italia și să investească o treime din veniturile lor în dezvoltarea agriculturii. Din inițiativa suveranului au fost anulate restanțele la achitarea impozitelor; au fost acordate credite avantajoase micilor agricultori pentru a cumpăra parcele de pământ. Datorită acestor acțiuni, regiunile care erau pe cale să se transforme în pustiu au fost recuperate, fiind redate agriculturii [9, 78–81].

Revelatoare a fost politica socială a lui Traian. Ea s-a concretizat prin anularea numeroaselor restanțe la achitarea impozitelor pentru păturile sărace ale Italiei. Plebea romană, gălăgioasă și flămândă, a fost asigurată cu pâine gratuită. Pentru aceasta se organizau distracții („panem et circenses" – pâine și spectacole). La începutul secolului al II-lea, în Roma locuiau circa 1 000 000 de oameni, dintre care câteva sute de mii de plebei erau întreținuți de stat. Din prada de război capturată în Dacia (163 500 kg aur și 331 000 kg argint) fiecărui plebeu i s-au dat 650 de dinari. Cu ocazia victoriei asupra Daciei, celor săraci (150 000 de persoane) le-au fost distribuite alimente, obiecte și bani (*congitaria*) [4, 337, 343–345]. O deosebită importanță a avut-o înființarea instituției de binefacere (*alimenta*). Această instituție avea un scop dublu: sprijinirea micilor proprietari cu credite de stat avantajoase și ajutorarea copiilor săraci și orfani, lipsiți de hrană, locuință și îmbrăcăminte. Pentru a remedia situația precară a micilor agricultori, statul roman acorda credite cu o dobândă de 2,5–5%, anterior dobânda constituind 12%. Venitul de la aceste dobânzi era folosit la întreținerea copiilor săraci din Roma și din întreaga Italie. Regulamentul prevedea acordarea lunară pentru copiii legitimi a sumei de 16 sesterți pentru băieți și 12 pentru fete, iar pentru cei născuți în afara căsătoriei – 12 sesterți pentru băieți și 10 pentru fete. Diferențierea dintre copiii legitimi și cei nelegitimi se efectua cu scopul de a încuraja familia și moralitatea. Băieții primeau „bursă" până la 18 ani, fetele – până la 12 ani [4, 345; 1, 224–225]. În plus, la Roma, 5 000 de copii săraci au fost incluși printre persoanele care primeau de la stat pâine gratuit. Astfel de distribuții gratuite se efectuau la fața locului pe contul mijloacelor municipale și al binefăcătorilor. Majoritatea comunităților din Italia beneficiau de acest program [5, 135]. Instituția alimentară publică a stimulat crearea unor fundații analoage și în provincii, mai ales în Grecia [1, 378]. Scopul programului „alimenta" a fost, fără îndoială, sporirea natalității în Italia, matca cetățenilor romani. Prin această măsură se urmărea sporirea capacității de luptă a statului. Drept urmare, Traian a reușit să formeze două legiuni noi – Legia II Traiana și Legia XXX Ulpia –, recrutate în totalitate din Italia [5, 135]. Concomitent, acțiunea respectivă avea și o finalitate propagandistică, întrucât demonstra grija împăratului pentru Italia, pentru tradițiile ei sănătoase [1, 225].

Prin programul „alimenta", Traian a realizat cea mai cuprinzătoare reformă socială a Imperiului Roman și, în același timp, un „monument pentru sine însuși" [5, 135–136]. Politica economică și socială a lui Traian urmărea scopul de a păstra rolul de frunte al Italiei și de a reîntoarce superioritatea ei în economia imperiului. Decăderea economiei imperiului a fost întreruptă, dar nu s-a reușit stoparea definitivă a acestui proces [9, 81].

Traian a condus statul în bună înțelegere cu senatul, pe care l-a consultat în toate problemele vieții publice. Este adevărat că și componența senatului tot mai des se completa cu provinciali, care nu erau legați de tradițiile vechi ale aristocrației romane. Pe timpul lui Hadrian, succesorul lui Traian, italicii alcătuiau 58 % din componența senatului. Traian completa senatul mai ales cu originari din provinciile orientale elenizate. Această acțiune a fost continuată și de urmașii lui, astfel încât în decursul secolului al II-lea senatul reprezenta atât interesele Occidentului, cât și ale Orientului. Plinius cel Tânăr, comparându-l pe Traian cu Domițian, menționa că cel de-al doilea Antonin nu era tiran, ci un cetățean, nu stăpân, ci un părinte, fiindu-i caracteristice astfel de epitete ca „pietatea", „loialitatea", „modestia" și „omenia". Comportamentul binevoitor față de senat i-a determinat pe membrii acestuia să-l onoreze în anul 114 d.Hr. cu titlul „Optimus Princeps" (cel mai bun principe). Nici unul dintre împărații romani nu s-a învrednicit de asemenea demnitate. După cum relatează Eutropiu, odată, Traian a menționat: „Eu vreau să fiu un astfel de împărat, pe care mi l-aș dori

mie, dacă aş fi un supus" [9a, 135]. Istoricul Tacitus, contemporanul lui Traian, fiind martorul represaliilor feroce din timpul lui Domiţian, apreciază aceste vremuri drept „ani de rară fericire, când fiecare poate să gândească ce doreşte şi să vorbească ce gândeşte" [10, II, 1, 1].

Expresivă a fost activitatea edilitară a lui Traian. La Roma, în Italia şi în provincii s-au construit multe edificii publice, pentru aceasta folosindu-se tezaurul şi prada de război aduse din Dacia. Pentru arhitectura romană a acestei perioade este caracteristic monumentalismul şi armonia, care s-au manifestat pregnant în complexul Forul lui Traian, cu lungimea de 300 m şi lăţimea de 185 m, înălţat în anii 107–113, după proiectul arhitectorului Apollodor din Damasc. Acest complex include forul propriu-zis, bazilica (tribunalul), două biblioteci mari, în una păstrându-se cărţi greceşti, iar în cealaltă cărţi latineşti. Între cele două biblioteci se înalţă Columna lui Traian, singurul monument care s-a păstrat până astăzi. Înalt de 100 de picioare romane (29,78 m), lucrat în marmură de Paros, având o bază cubică de 5, 50×5, 50 m, acest splendid monument păstra în două nişe urnele funerare din aur a împăratului Traian şi a soţiei sale Plotina. În vârful columnei se afla la început un vultur de bronz, înlocuit cu statuia lui Traian (de către Hadrian), iar din 1557 – cu cea a apostolului Petru. Elementul cel mai preţios este fusul coloanei, învăluit de o bandă în spirală (200 m), care înfăţişa în cele 2 500 de figuri sculptate episoade ale războaielor daco-romane. Columna comemora victoriile lui Traian în Dacia şi a servit drept loc de păstrare a urnelor funerare ale împăratului şi soţiei sale. După edificarea Odeonului – teatru pentru audiţii muzicale cu o capacitate de peste 10 000 de locuri, considerat una din minunile lumii [3, 51; 6, LXVIII, 4] –, a fost construit apeductul Aqua Traiana (42 km), care a funcţionat până în anul 1612. La mijlocul secolului al IV-lea, Forul lui Traian păstra încă în întregime splendoarea sa, uimindu-l pe împăratul Constantinus al II-lea (fiul lui Constantin cel Mare). În anul 356 acesta a vizitat Roma pentru prima dată, fiind însoţit de o suită numeroasă, din care făcea parte şi istoricul Ammianus Marcelinus. Acesta din urmă relatează: „Când (împăratul) a ajuns la Forul lui Traian, construcţie unică în toată lumea şi admirată, după părerea noastră, chiar de zei, a stat înmărmurit, măsurând cu mintea această lucrare grandioasă, care cu greu s-ar putea descrie în cuvinte şi pe care nici un alt arhitect n-ar fi în stare să o reproducă. Alungându-şi orice speranţă de a încerca şi el ceva la fel, spunea că ar vrea cel puţin să imite calul statuii aşezate în mijlocul edificiului, care-l reprezintă pe Traian călare. Lângă el se găsea bărbatul de familie regală Hormisdas (prinţ persan), care i-a spus cu un spirit potrivit neamului său: „Împărate, porunceşte mai întâi să se construiască un grajd (ca Forul lui Traian), pentru ca acest cal, care vrei să ţi se facă, să stea la fel de comod ca acesta pe care îl vedem". Acelaşi Hormisdas, întrebat ce părere are despre Roma, a răspuns că-i place, doar pentru că a învăţat că şi aici oamenii mor." [11, XXI, 10, 15–86] Sub Traian au fost construite terme, apeducte, poduri, a fost mărit portul Ostia (la gurile Tibrului), utilizat pentru aprovizionarea Romei.

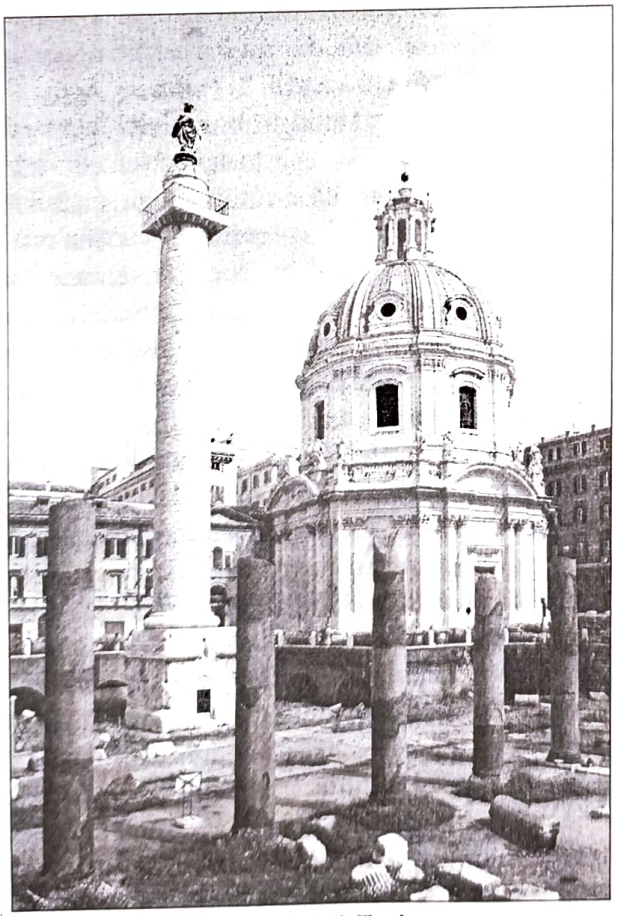

Columna lui Traian

În atenţia lui Traian se aflau şi problemele provinciale. S-au păstrat multe menţiuni privind contribuţia sistematică a suveranului la construirea şi amenajarea oraşelor provinciale, a drumurilor, podurilor, apeductelor. El se străduia să pună capăt abuzurilor guvernatorilor corupţi. Despre aceasta mărturisesc numeroase procese, la care a participat activ Plinius cel Tânăr. Împăratul a încercat, de asemenea, să facă ordine în finanţele provinciale, numind acolo curatori speciali, care trebuiau să urmărească cheltuielile pentru necesităţile orăşeneşti.

Mitingul de protest împotriva manualelor de istorie integrată. Chișinău, 11 octombrie 2006

Mitingul de protest împotriva manualelor de istorie integrată. Chișinău, 11 octombrie 2006

A
B
C
D
Caledonia
HIBERNIA
Valum
Hadriani
Eburacum
dupa 71
Deva
Lindum
59
BRITANNIA
SUP.
INF.
Venta Icenorum
Londinium
43–47
Camulodunum
MARE GERMANICVM
MARE SUEBICVM
OCEANVS ATLANTICVS
FRISII
CHAUCI
LANGOBARDI
CHERUSCII
BATAVI
Vetera Castra
CHATTI
Albis
GERMANI
Gessoriacum
GERMANIA
INF.
Colonia Agrippina
Rotomagus
Durocortorum
Augusta Treverorum
SUP.
Mogontacum
Lutetia
BELGICA
Argentorate
HERMVNDVRI
MARCOMANNI
LVGDVNENSIS
Sequana
Rhenus
AGRI DECVMATES
83
Liger
Augusta Vindelicum
RAETIA
Danubius
QUADI
Vindobona
Carnuntum
Lauriacum
NORICVM
Avaricum
Augustodunum
Vesontio
AQVITANIA
Lugdunum
Savaria
SUP.
Aquincum
Virunum
Paetavio
PANNONIA
INF.
Burdigala
Duranius
ALPES POENINAE
Aquileia
Emona
Savus
Mediolanum
Verona
Bedriacum
Siscia
Mursa
Dravus
Sirmium
Garumna
Rhodanus
COTTIAE
Cremona
Padus
Tolosa
NARBONENSIS
Genua
Bononia
Ravenna
MARITIMAE
Narbo
Massilia
Pisae
Arretium
Salonae
Narona
DALMATIA
MARE ADRIATICVM
TARRACONENSIS
Durius
Iberus
Salamantica
Caesaraugusta
Olisipo
Tagus
Toletum
Tarraco
Corsica
Aleria
Perusia
Ancona
ITALIA
LVSITANIA
Anas
Saguntum
Valentia
Baleares
ROMA
Beneventum
Capua
Misenum
Neapolis
Brundisium
Tarentum
Corduba
BAETICA
Baetis
Hispalis
Sardinia
MARE TYRRHENVM
Gades
Malaca
Carthago Nova
Caralis
Croton
Tingis
MARE INTERIOR
Cartenna
Caesarea
Icosium
Saldae
Hippo Regius
Messana
Panormus
Rusaddir
MAVRETANIA
Volubilis
40–42
Cirta
NVMIDIA
Carthago
Agrigentum
Catana
Sicilia
Syracusae
Lambaesis
Zama
Hadrumetum
Thapsus
Melita
Theveste
Thaenae
AFRICA PROCONSVLARIS
GAETVLIA
Sabrata
Leptis Magna
42 e.n.
Arae Philae
PHAZANIA

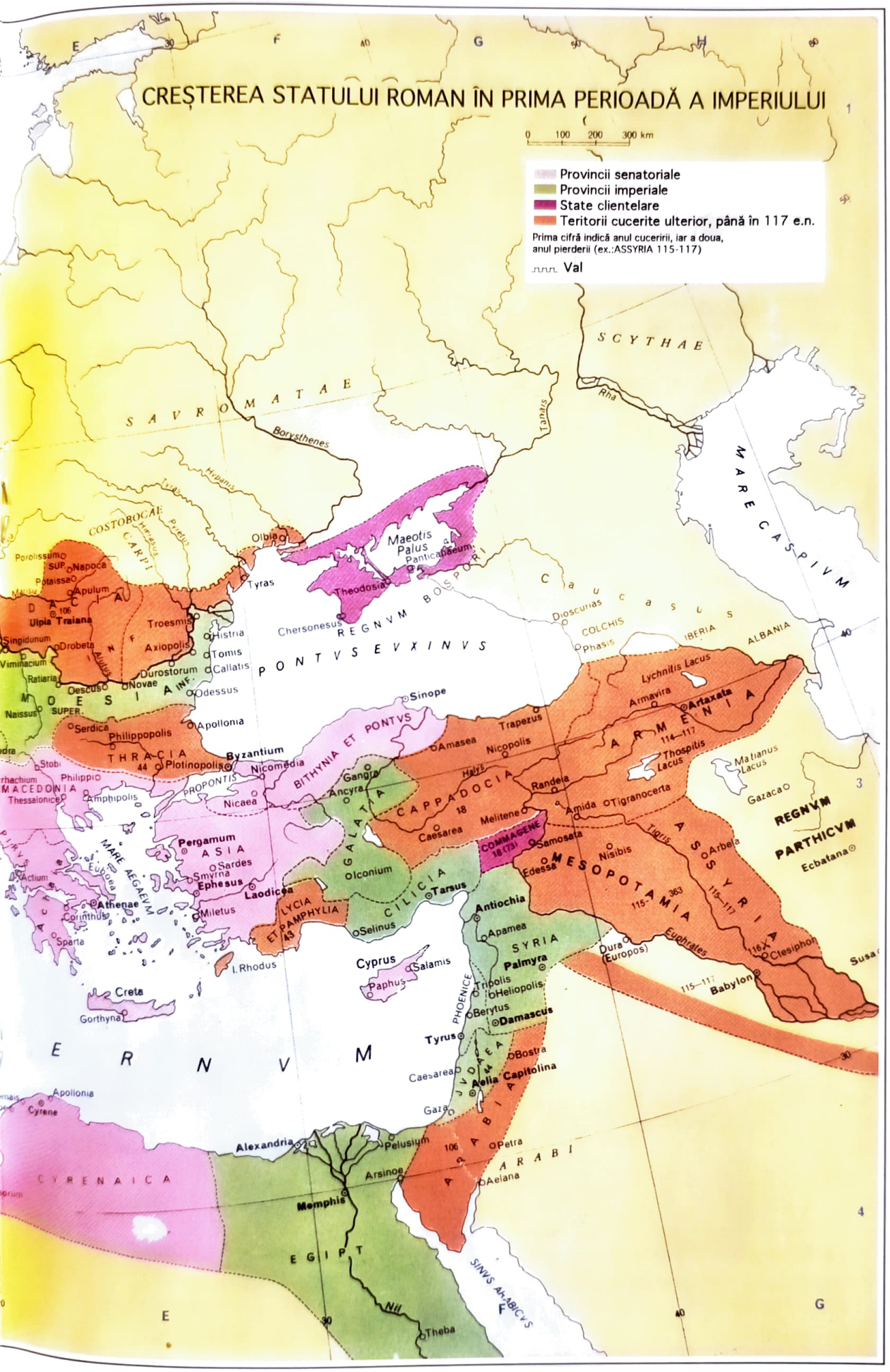
CREȘTEREA STATULUI ROMAN ÎN PRIMA PERIOADĂ A IMPERIULUI
0 100 200 300 km
Provincii senatoriale
Provincii imperiale
State clientelare
Teritorii cucerite ulterior, până în 117 e.n.
Prima cifră indică anul cuceririi, iar a doua, anul pierderii (ex.:ASSYRIA 115-117)
Val
SCYTHAE
SAVROMATAE
Borysthenes
Tanais
Rha
MARE CASPIVM
Hypanis
Tyras
COSTOBOCAE
CARPI
Pyretus
Olbia
Maeotis Palus
Panticapaeum
Theodosia
Tyras
Porolissum
SUP.
Napoca
Potaissa
Apulum
DACIA
106
Ulpia Traiana
Singidunum
Drobeta
Viminacium
Ratiaria
Troesmis
Axiopolis
Histria
Tomis
Callatis
Durostorum
Novae
Oescus
Odessus
MOESIA INF.
Naissus
SUPER.
Serdica
Philippopolis
Apollonia
THRACIA
44
Plotinopolis
Byzantium
Nicomedia
Nicaea
PROPONTIS
Stobi
Philippi
MACEDONIA
Thessalonice
Amphipolis
Chersonesus
REGNVM BOSPORI
PONTVS EVXINVS
Sinope
BITHYNIA ET PONTVS
Gangra
Ancyra
GALATIA
Amasea
Trapezus
Nicopolis
Halys
CAPPADOCIA
18
Caesarea
Melitene
Randeia
Amida
Tigranocerta
Lychnitis Lacus
Armavira
Artaxata
ARMENIA
114—117
Thospitis Lacus
Matianus Lacus
Gazaca
REGNVM PARTHICVM
Ecbatana
Dioscurias
COLCHIS
Phasis
IBERIA
ALBANIA
Caucasus
COMMAGENE
18 (73)
Samosata
Edessa
Nisibis
MESOPOTAMIA
Tigris
ASSYRIA
115—117
Arbela
Euphrates
Dura (Europos)
Ctesiphon
Babylon
Susa
Pergamum
ASIA
Sardes
Smyrna
Ephesus
Laodicea
Miletus
Actium
Euboea
MARE AEGAEVM
Athenae
Corinthus
Sparta
LYCIA ET PAMPHYLIA
43
Iconium
CILICIA
Tarsus
Selinus
Antiochia
Apamea
SYRIA
Palmyra
Tripolis
Heliopolis
Berytus
Damascus
PHOENICE
Tyrus
Cyprus
Salamis
Paphus
I. Rhodus
Creta
Gorthyna
JVDAEA
Bostra
Caesarea
Aelia Capitolina
Gaza
ARABIA
Petra
Aelana
ARABI
Alexandria
Pelusium
Arsinoe
Memphis
EGIPT
Nil
Theba
SINVS ARABICVS
Apollonia
Cyrene
CYRENAICA
ERNVM

Mitingul de protest împotriva manualelor de istorie integrată. Chișinău, 11 octombrie 2006

Mitingul de protest împotriva manualelor de istorie integrată. Chișinău, 11 octombrie 2006

Foto: Valentina BASIUL

În timpul domniei lui Traian demarează o puternică romanizare a provinciilor prin armată şi colonii militare de veterani. Peregrinii care făceau serviciul militar deprindeau limba şi obiceiurile romane. Acei care executau un termen de cel puţin 20 de ani, de regulă, se aşezau în satele şi oraşele provinciei lor de garnizoană, acordându-li-se cetăţenie romană, pământ şi bani.

Respectând trecutul glorios al oraşelor greceşti, Traian le-a acordat multora din acestea dreptul de a emite monede proprii de bronz, le-a garantat autonomia internă şi a retras din incinta lor garnizoanele romane. Oraşele provinciale, în care romanitatea se consolidase, primeau statutul de municipiu şi de colonie, onorurile politice fiind urmate de înlesniri fiscale şi economice [4, 347–348].

În provincii se urmărea intensificarea urbanizării. Peste tot se construiau oraşe noi şi se amenajau cele vechi. În perioada Antoninilor, în imperiu erau câteva zeci de mii de oraşe, numai în Italia fiind 1200. Urbanizarea era impresionantă: populaţia Romei constituia circa 1 000 000 de oameni, a Cartaginei – 700 000, a Alexandriei – 400 000. În Galia erau nu mai puţin de 15 oraşe cu o populaţie între 40 000 şi 200 000 de oameni. În oraşe se construiau temple, teatre, amfiteatre, biblioteci publice, apeducte.

Administraţia imperială acorda o deosebită importanţă infrastructurii rutiere. Se amenajează drumurile vechi, se construiesc altele noi. Lungimea totală a şoselelor constituia 150 000 km, pe când distanţa dintre punctele extreme era de 5 000 km. Dintre principalele artere au fost restabilite drumul regal, care lega Marea Egee cu Mesopotamia, canalul Nil–Marea Roşie. Damascul a fost unit printr-un drum nou cu golful Akab, care asigura ieşirea din Siria la Marea Roşie. Drumurile romane simbolizau unitatea imperiului. Politica provincială a lui Traian a contribuit în mare măsură la intensificarea relaţiilor economice, politice şi culturale dintre diferite regiuni, asigurând astfel dezvoltarea maximal posibilă a Imperiului Roman.

Traian proteja învăţaţii şi oamenii de artă, insuşi a scris istoria războaielor purtate cu Decebal, care, spre regret, s-a pierdut. În timpul domniei lui au activat o pleiadă întreagă de scriitori şi istorici, printre care Quintilian, Invenal, Marţial, Suetonius, Tacitus, Dion Chrisostomul, Plutarh, Appianos (prietenul împăratului Plinins cel Tânăr), sora împăratului Ulpia Marciana, distinsul jurist L. Ulpius Marcellus, de sfaturile căruia deseori s-au călăuzit Traian şi Adrian.

Deşi regimul politic al lui Traian s-a proclamat „liberal", începând cu anul 112 d.Hr., în legătură cu

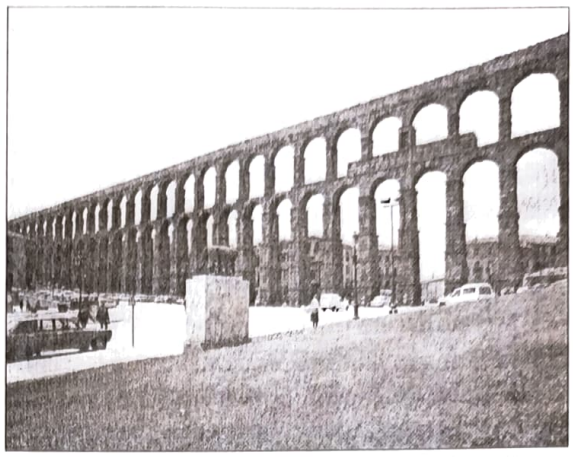

Apeductul lui Traian din Segovia, Spania

pregătirea războiului partic, împăratul a trecut prudent, dar ferm, la consolidarea puterii monarhice. Astfel, au fost dizolvate definitiv adunările plebei şi au fost reduse prerogativele senatului, asigurând, în schimb, senatorilor funcţii avantajoase în structurile ce reprezentau puterea împăratului. Din rândurile acestora erau recrutaţi curatori care supravegheau activitatea organelor publice, inclusiv cea a guvernatorilor provinciali. A crescut esenţial rolul consiliului principelui, care, treptat, îşi atribuia funcţiile senatului în probleme vitale de politică internă şi externă, devenind cel mai important organ colectiv al imperiului. Membrii Consiliului erau recrutaţi dintre oamenii competenţi din rândurile cavalerilor şi ale senatorilor, devotaţi împăratului [1, 430–434]. Monedele sunt, de asemenea, un indice al sporirii autorităţii lui Traian. Pe unele monede de aur emise în anii 112–114 efigia împăratului apare încununată cu lauri, pe altele chipul este aureolat cu raze solare, accentuându-se astfel supremaţia personalităţii sale [1, 490]. O monedă de aur emisă în anul 114 sugerează asociaţia lui Traian cu Iupiter, care îl protejează pe împărat [1, 430]. O influenţă puternică în accentuarea absolutismului familiei imperiale a exercitat-o inteligenta, dar şi ambiţioasa Plotina, care se implica în administrarea statului [1, 448–449].

Semnificativă a fost politica externă a lui Traian. El a renunţat la politica defensivă a predecesorilor săi de după Augustus şi a regenerat tendinţele de cucerire ale republicii. Expansiunea romană avea două obiective: în primul rând, cucerirea Daciei, care dispunea de bogăţii naturale imense şi de pământuri fertile, şi, în al doilea rând, a întreprinde o mare ofensivă împotriva Parţiei, care stingherea interesele Imperiului Roman în Orient. Drept pretext pentru declanşarea războiului împotriva Daciei au servit condiţiile păcii încheiate de Domiţian cu Decebal în anul 89 d.Hr., considerate de către Roma umilitoare

pentru prestigiul ei. Opinia publică romană considera că vecinii lor se comportă prea îndrăzneț. Plinius cel Tânăr oglindește această stare de lucruri: „Dușmanii noștri, s-au înfumurat... de-acum au încercat să se lupte cu noi nu pentru propria libertate, ci pentru a ne supune, n-au încheiat cu noi armistițiu altfel decât în condiții egale și, în loc să împrumute legile noastre, ni le impun pe ale lor" [3, 11].

Războiul dacic a fost pregătit minuțios de Traian. După ce a inspectat frontiera dunăreană, a fost construit în grabă un drum militar pe malul sudic al Dunării, care ajungea până la Marea Neagră. La sud de Dunăre au fost concentrate 13 legiuni, la care s-au adăugat numeroase unități auxiliare.

În anii 101–102 și 105–106, Traian a purtat două războaie crâncene cu dacii. Învingându-i, a înființat provincia Dacia. Triumful lui Traian a fost răsplătit cu un nou nume victorios – Dacicus (învingătorul dacilor). Victoria asupra dacilor a fost sărbătorită cu un fast nemaiîntâlnit. În cinstea lui Traian s-au edificat monumente comemorative, au fost organizate jocuri și lupte de gladiatori, care au durat 123 de zile, cu participarea a 10 000 de gladiatori [6, LXVIII, 15]. Deoarece populația indigenă a fost în mare parte decimată, acest teritoriu a fost populat masiv de veterani ai armatei romane, de colonișți din Asia Mică și din regiunile dunărene. Limba care îi unea pe toți coloniștii era limba latină. De aceea Dacia a fost romanizată din punct de vedere lingvistic mai repede decât celelalte provincii. Româna, ca limbă romanică, este rezultatul firesc al acestei romanizări.

Cucerirea Daciei a intensificat expansiunea romană în bazinul Mării Negre. În sfera de influență romană a fost inclus litoralul de nord al Pontului. Continuând politica predecesorilor săi, Traian a consolidat din nou puterea Romei asupra Regatului Bospor. Concomitent, s-a intensificat influența politică asupra iberilor. În anul 106, romanii cuceresc regatul Nabateilor, transformându-l în provincia Arabia.

Următorul obiectiv al politicii externe a lui Traian a fost Parția, dușman secular al Romei în Orient. Instaurarea dominației romane în Dacia i-a asigurat lui Traian spatele pentru a declanșa atacul împotriva Partiei. Plinius cel Tânăr a fost profet când afirma că „gloria lui Traian răsună de la Rin la Eufrat" [6, 14]. Mărul discordiei era Armenia, unde regele part Choseors l-a alungat de la tron pe aliatul Romei și a înscăunat o candidatură proprie. În ianuarie 114, Traian a ajuns la Antiohia însoțit de soția sa Plotina și de Hadrian, urmașul său la tronul Romei. Campania împotriva Parției a demarat cu succes. În primăvara anului 114, Armenia a fost ocupată fără lupte. Anul 116 a fost decisiv pentru soarta acestui război. Armata romană a construit o flotă pe Tigru, asigurând ofensiva trupelor de uscat, care au cucerit Babilonul, Seleucia și capitala Parției, Ctesiphonul. Choseors a scăpat cu fuga, lăsând învingătorului tronul său de aur și o fiică de-a sa, care a fost făcută prizonieră. Armata romană a ajuns la Golful Persic. Aici Traian, văzând corabiile care se îndreptau spre India, a zis cu regret: „Dacă aș fi mai tânăr, aș merge negreșit în Indii" [6, LXVIII, 10]. Drept urmare a operațiilor militare, au fost înființate trei provincii noi: Armenia, Asiria și Mesopotamia, în care s-a introdus sistemul impozitar roman, ceea ce a provocat revolta băștinașilor. La Roma, senatul considera că războiul în Orient s-a terminat. Au fost bătute monede „Parția cucerită" (Parthia Capta). Traian a fost onorat de senat cu titlul „Parthicus Maximus" (Învingătorul parților). S-ar fi părut că Imperiul Roman se află în apogeul puterii sale, când, în toamna anului 116, în spatele trupelor romane, pe neașteptate, a izbucnit o răscoală într-un principat ebraic din nordul Mesopotamiei, care „s-a întins ca o pată de ulei în vechile provincii ale Orientului roman" [12, 464]. Cauza răscoalei iudeilor a fost în primul rând de ordin economic: impozitele impuse de romani erau mai mari decât ale regilor parți, ocupația romană amenința grav pozițiile comerciale ale negustorilor evrei. Iudeii erau ostili imperiului, care le-a distrus templul din Ierusalim și i-a împrăștiat prin diferite regiuni ale bazinului

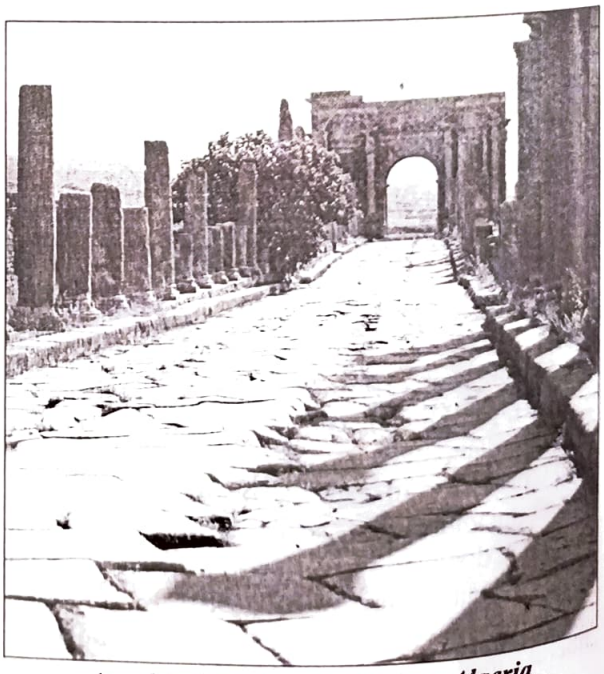

Arcul lui Traian din Batna, Algeria

mediteranean. Răscoala s-a răspândit repede printre iudeii din Cipru, Cirinaica şi Egipt, fiind urmată de un măcel în masă al grecilor şi al romanilor. Contralovitura romană a fost deosebit de cumplită. Cohortele romane au exterminat întreaga comunitate ebraică din Cipru, aici fiind interzis accesul iudeilor pe viitor [12, 464]. În Cirinaica şi Egipt, rezistenţa lor a fost zdrobită după moartea lui Traian [12, 464]. Această represiune i-a determinat pe iudeii din Palestina să pregătească o nouă revoltă, care a izbucnit pe timpul domniei lui Hadrian.

Răscoalele iudeilor au fost înăbuşite cu cruzime în primăvara anului 117. În atare situaţie Traian a încercat să înfiinţeze în Mesopotamia un stat clientelar, asemănător Armeniei în trecut, dar n-a reuşit. Răscoalele iudeilor, susţinute de parţi, demonstrează că Traian n-a reuşit să reglementeze problema parţă. Hadrian, succesorul său, a fost nevoit să retragă garnizoanele romane din regiunile cucerite şi să revină la graniţa veche pe fluviul Eufrat. Dio Cassius avea să constate cu amărăciune această stare de lucruri: „Tot ceea ce Traian câştigase avea să se prăbuşească" [6, LXVIII, 29].

Campania de la răsărit a zdruncinat sănătatea lui Traian. Suferind de hipertensiune, el s-a pornit în grabă spre Italia. Dar în drum boala s-a agravat şi el a murit subit de hemoragie cerebrală la 9 august 117, în braţele credincioasei Plotina, în oraşul Selinus (devenit ulterior Traianopolis), pe coasta Celiciei, în Asia Mică, la vârsta de 63 de ani. Urna de aur cu rămăşiţele sale pământeşti a fost însoţită de Plotina până la Roma şi a fost depusă pe o banchetă de marmură în soclul Columnei [8, 279; 13, 302; 9, 227]. Traian a fost unicul împărat roman ale cărui rămăşiţe au fost depuse, contrar legislaţiei romane, în incinta sacră a Romei [14, 454]. Conform prevederilor juridice romane, locul morţilor era separat de cel al viilor, el aflându-se în afara incintei oraşului, lângă Via Appia sau lângă alte numeroase căi de acces. [5, 125–126] „Azi vizitatorul Columnei lui Traian poate observa în interiorul bazei două nişe goale. În aceste locuri fuseseră aşezate urnele de aur cu cenuşa lui Traian şi a soţiei sale, decedată mai târziu (129 d.Hr.)" [8, 279].

Deşi campania lui Traian în Orient s-a terminat nereuşit, el a rămas în ochii opiniei publice romane drept un cârmuitor ideal. În secolele următoare, în senat, la ocuparea tronului de către un nou împărat, s-a încetăţenit urarea – *Felicio Augusto, melior Traiano* (Să fii mai fericit decât Augustus şi mai bun decât Traian).

Numele lui Traian s-a păstrat în toponimica noastră, în folclorul românesc şi cel slav [4, 391; 15, 175]. Cuvântul românesc „troian" provine de la numele împăratului, care, prin filiera limbii slavone, a căpătat iniţial sens de „fortificaţie", ajungând ulterior să desemneze la români „un val de zăpadă" [1, 427]. Cronicarul Miron Costin, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, menţiona că, numele acestui înalt împărat roman „trăieşte între noi păn astădzi cu şanţul cela ce să dzice Traianul [16, 73]. Cărturarii români din secolele XVII–XVIII l-au considerat pe Traian drept „ctitor" al poporului român, iar Dimitrie Cantemir l-a numit „săditoriul şi părintele moşilor, strămoşilor noştri" [17, 195].

Secolul al II-lea, supranumit „veacul de aur" al Antoninilor, constituie nivelul cel mai înalt al civilizaţiei greco-romane. Aceasta se datorează în mare măsură talentului şi devotamentului lui Traian, care a reuşit să stabilească un echilibru politic între toate forţele care dominau în cârmuirea imperiului: armata, senatul şi autoritatea împăratului.

NOTE

[1]E. Cizek, *Epoca lui Traian*, Bucureşti, 1980.
[2]*История Европы*, Том I, Moscova, 1988.
[3]Plinius cel Tânăr, *Панегирик Императору Трайану*, în „Письма Плиния Младшего", Moscova, 1984.
[4]D. Tudor, *Marii căpitani ai lumii antice*, vol. I, Bucureşti, 1969.
[5]*Împăraţi romani*, Bucureşti, 2001.
[6]Dio Cassius, *Istoria romană*, vol. III, Bucureşti, 1985.
[7]*Письма Плиния Младшего*, Moscova, 1984.
[8]D. Tudor, *Femei vestite din lumea antică*, Bucureşti, 1972.
[9]M.I. Rostovtzeff, *Общество и хозяйство в Римской Империи*, Том II, Sankt Petersburg, 2001.
[9a]*Apud* L.V. Fiodorova, *Императорский Рим в лицах*, Moscova, 1979, p.135.
[10]Tacitus, *Сочинения в двух томах*. Том II, Leningrad, 1978.
[11]Ammianus Marcelinus, *Istoria romană*, Bucureşti, 1982.
[12]E. Cizek, *Istoria Romei*, Bucureşti, 2002.
[13]Nicolae Lascu, *Cum trăiau romanii*, Bucureşri, 1965.
[14]Iohanna şi Nicolae Şarambei, *Oameni vestiţi din lumea antică*, Bucureşti, 1997.
[15]Nicolae Raievski, *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii*, Chişinău, 1988.
[16]Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aaron-vodă încoace*, Chişinău, 1972.
[17]Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, Bucureşti, 1901.

Dumitru PROTASE,
profesor universitar, doctor în istorie, membru de onoare al Academiei Române

1900 DE ANI DE LA INTEGRAREA DACIEI ÎN IMPERIUL ROMAN

Aproape de mijlocul lunii august 2006 s-au împlinit 1900 de ani de la atestarea de integrare efectivă, ca provincie, a unei mari părți a Daciei în vastul imperiu al cezarilor. Evenimentul reprezintă – se știe – o răscruce în istoria antică a României și un moment important chiar și în istoria Imperiului Roman, în care s-au implicat decisiv cele două mari personalități ale epocii, regele Decebal și împăratul Traian. Înglobarea Daciei, pe calea armelor, în cel mai mare și mai puternic imperiu al antichității a creat premisele devenirii populației ca popor neolatin în sud-estul Europei, iar pentru Imperiul Roman a fost ultima provincie cucerită, dar și prima pierdută, după 170 de ani, în împrejurările politico-militare și strategice cunoscute.

Lăsând la o parte considerentele doctrinare, de tipul „ce e rău" și „ce e bine", „ce e drept" și „nedrept" în mersul istoriei, vom reaminti aici situații, date, acțiuni și consecințe istorice legate de evenimentul pe care îl comemorăm acum cu festivitățile cuvenite.

După cum bine se știe, în urma celor două crâncene războaie purtate de Traian împotriva dacilor (101–102; 105–106), regatul lui Decebal este cucerit și desființat, iar în nordul Dunării, pe pământul dacic, este înființată o nouă provincie romană, singura ctitorită de imperiu în decursul timpului la nordul bătrânului fluviu. Un important document referitor la cucerirea Daciei este o inscripție găsită la Corint, în care printre altele, se spune că în al doilea război întreaga Dacie a fost învinsă: „...secunda expeditione universa Dacia devicta est". O diplomă militară descoperită la Porolissum (azi Moigrad, jud. Sălaj), acordată în anul 110 unui soldat la încheierea serviciului militar, arată că la 11 august 106 *Provincia Dacia* exista deja, era un fapt împlinit, pacea fiind instaurată pretutindeni.

Potrivit uzanțelor, noua provincie s-a constituit printr-o lege *(lex provincise),* promulgată de împăratul Traian, înainte de întoarcerea sa la Roma. Legea aceasta nu s-a păstrat, dar asemenea lege conținea în mod obișnuit statutul, principiile de organizare și conducere ale unei provincii, prevedea impozitele, fixa frontierele și indica unitățile militare însărcinate cu apărarea teritoriului. Pe monede numele provinciei apare, la început, sub legenda *Dac(ia) cap(ta),* iar puțin mai târziu *Dacia August(i) Provincia.* Ea era o provincie de rang imperial, ca toate provinciile romane de frontieră, fiind condusă nu de senat, ci direct de împărat, prin reprezentanții săi.

Important de precizat este faptul că, după domnia lui Traian – în timpul căruia la nordul Dunării întreaga Muntenie și sudul Moldovei erau teritorii romane – *provincia Dacia* cuprindea din teritoriile dacice numai Oltenia și vestul Munteniei, Banatul și Transilvania (în cea mai mare parte), restul spațiului dacic rămânând în stăpânirea dacilor liberi *(extra provinciam).*

Prin cucerirea romană, independența poporului dac, conștient de forța sa politică și militară pe care o avusese odinioară în regiunile carpato-danubiene, a încetat să mai existe. Dezvoltarea societății dacice, cu strălucitele ei realizări în sfera culturii și civilizației, a fost brusc și violent întreruptă. Populația autohtonă învinsă a fost dislocată în mare

măsură din vechile sale aşezări, deposedată de pământurile şi drepturile ei anterioare, fiind supusă totodată unui firesc şi puternic proces de romanizare.

După încadrarea Daciei în imperiu, peste tot începe o viaţă nouă. În locul vechilor stări de lucruri din societatea dacică au apărut transformările structurale şi noile rânduieli din lumea romană, specifice Imperiului de la începutul secolului al II-lea. Au loc adânci schimbări social-economice, etno-politice, lingvistice şi cultural-religioase. Stăpânirea romană, cu toate umbrele ei inerente, a însemnat pentru Dacia un mare progres pe scara dezvoltării istorice generale, în comparaţie cu epoca anterioară. Viaţa economică înregistrează un puternic salt înainte în toate sectoarele de activitate. Bogăţiile solului şi subsolului dacic se exploatează mai intens cu unelte mai perfecţionate şi cu metode mai avansate, care contribuie astfel substanţial la sporirea, calitatea şi diversificarea producţiei. Meşteşugurile de tot felul se dezvoltă rapid, oferind populaţiei produse cu calităţi tehnice şi utilitare superioare, multe necunoscute în epoca precedentă. Se întemeiază şi se dezvoltă oraşe în adevăratul sens al cuvântului, se construiesc drumuri pietruite şi poduri peste ape, cum nu existaseră în perioada premergătoare. Peste tot se înalţă clădiri solide din piatră şi cărămidă arsă, se construiesc numeroase apeducte, confortabile instalaţii termale şi băi publice, se înalţă temple impunătoare pentru divinităţile greco-romane şi orientale, sunt ridicate arătoase monumente epigrafice şi sculpturale, se răspândeşte ştiinţa de carte în largi straturi ale populaţiei.

Alături de populaţia autohtonă, în noua provincie se stabilesc numeroşi colonişti de toate etniile, negustori, agricultori, tehnicieni pricepuţi în exploatarea bogăţiilor subsolului (sare, aur, argint, cupru), funcţionari din aparatul de stat, slujitori ai religiei, oameni de afaceri, cu toţii dornici de îmbogăţire şi un trai mai bun, decât în ţara lor de origine. Importante efective militare, legiuni şi trupe auxiliare, sunt aşezate la frontiere şi în interiorul teritoriilor cucerite, spre a apăra stăpânirea şi noile rânduieli romane din ţara dacilor. Pretutindeni începe să se generalizeze vorbirea limbii latine, pătrund produse şi noul fel de viaţă roman-provincial, care schimbă vechile stări de lucruri autohtone, deschizând perspective reale pentru sinteze etno-culturale şi mutaţii lingvistice de tipul celor cunoscute şi în alte provincii romane. Limba dacică s-a stins încetul cu încetul, ca o lumânare care se topeşte, cedând locul limbii latine, care s-a impus ca singură limbă de circulaţie şi de comunicare în toate compartimentele vieţii publice.

Vestigiile romane, bogate şi variate (sate, oraşe, tabere militare, ferme agricole, fortificaţii, staţiuni balneare, temple etc.), care se întâlnesc astăzi şi sunt cercetate pe întreg cuprinsul provinciei, stau mărturie elocventă despre schimbările fundamentale care au avut loc, punând în lumină civilizaţia de factură superioară introdusă şi dezvoltată de romani în Dacia, comparabilă până la un punct cu cea din alte provincii ale imperiului. Colonişti romani şi daci autohtoni, nou-veniţi şi localnici milenari, toţi împreună au făurit o viaţă nouă, în regiunile de la Dunăre şi Carpaţi.

Demn de relevat este faptul că Dacia, ca organizare, administraţie, cultură şi civilizaţie, s-a încadrat în sistemul general roman din secolele II–III, existent în special în provinciile de limbă latină. Integrarea Daciei, pe toate planurile, în structurile Imperiului Roman s-a făcut relativ rapid şi a însemnat un mare progres în toate sferele de activitate. După 170 de ani de viaţă romană intensă, *victa Dacia* a devenit *Dacie Romane* în plinătatea de sens a noţiunii şi în toate domeniile etno-cultural, material şi spiritual, lingvistic, în modul de gândire şi de viaţă. S-a produs benefica sinteză daco-romană, baza evoluţiei spre românitate, spre formarea unui nou popor, neolatin şi creştin, poporul român.

La împlinirea celor 1900 de ani de la cucerirea Daciei şi înglobarea ei în formele de civilizaţie superioară şi în structurile de organizare ale Imperiului Roman, se impune de la sine evocarea figurilor măreţe Decebal şi Traian, personalităţi remarcabile ale istoriei antice, titani care au pus temelia unui neam neolatin, care avea să vină şi să joace un rol important în istoria sud-est europeană. Trofeul celebru de la Adamclisi în Dobrogea, podul peste Dunăre de la Drobeta, faima constructivă a antichităţii şi Columna de la Roma sunt monumente unice în lumea romană, prin care Traian s-a glorificat pe sine, a imortalizat pe daci şi pe Decebal, marele învins, care a luptat şi s-a jertfit pentru libertate pe altarul poporului său. Decebal, regele erou-martir, şi împăratul Traian, care a pus pentru eternitate sămânţa romanităţii în pământul dacic, rămân, *împreună,* în istoria României şi în cea europeană, două mari personalităţi, a căror amintire şi cinstire nu trebuie să piară în rândurile urmaşilor, niciodată.

De reţinut se cuvine pentru totdeauna că din ciocnirea celor doi titani şi din consecinţele ei a ieşit scânteia focului care a topit – cum spunea plastic V. Pârvan – două popoare într-unul singur, care suntem noi, cei de azi, datori să ducem înainte flacăra, nu cenuşa istoriei.

NU MI-AM RUPT LEGĂTURILE, RĂDĂCINILE MELE SUNT AICI

Dialog întreținut de dr. Veronica Bâtcă cu arhitectul Alexandru Budișteanu

Veronica BÂTCĂ: *Dle Alexandru Budișteanu, sunteți un reprezentant de vază al generației de aur a României și a românității. La ceva timp de când ați părăsit Basarabia, ați revenit. Cum ați regăsit-o?*

Alexandru BUDIȘTEANU: Am părăsit Basarabia în 1944, fiind forțat de evenimente. Dvs. întrebați cum am găsit-o la revenire. La rândul meu, vă întreb: care revenire? Căci am revenit de mai multe ori...

V.B.: *Primul impact, deci prima revedere cu pământul natal după refugiul din 1944.*

A.B.: Revederea cu pământul natal după ce m-am refugiat a fost în 1958. Pe vremea ceea studiam la Moscova. Fiind cetățean străin, am depus o cerere la OVIR să-mi permită o călătorie de studii prin U.R.S.S. Am solicitat să mi se permită să vizitez o serie de orașe: Minsk, Lvov, Cernăuți, Chișinău, Odesa, Kiev, Dnepropetrovsk și, dacă nu greșesc, Stalingrad și Moscova. Mi s-a spus că am ales prea multe orașe și o să-mi fie greu să le vizitez pe toate. Am fost sfătuit să scot Cernăuțiul și Chișinăul. Printr-o stranie coincidență, anume aceste orașe era bine să nu le vizitez. Și atunci, am făcut acest voiaj așa încât să nu fiu înregistrat nicăieri. Am luat trenul de la Lvov, am ajuns în gara Cernăuți, am coborât, am umblat prin oraș, seara am urcat într-un tren și spre dimineață eram deja la Bălți, am vizitat orașul, revăzând locurile cele mai importante din punct de vedere afectiv pentru mine. În ziua următoare, am luat avionul spre Chișinău, m-am plimbat prin oraș, apoi seara m-am urcat într-un tren și am plecat la Odesa, fără să fiu înregistrat undeva. Astfel, am reușit să văd Cernăuțiul, Chișinăul, chiar și orașul Bălți, pe care doream foarte mult să-l revăd. Ăsta a fost primul meu contact cu Basarabia după refugiu. Au urmat și altele.

V.B.: *Probabil, a fost și cel mai puternic.*

A.B.: Da, trecuseră 14 ani de când plecasem. A fost șocant să revăd lucrurile complet schimbate. Ceea ce m-a mirat cel mai mult a fost că în zona unde locuisem casele nu aveau garduri. Stăteau casele și se trecea dintr-o curte în alta fără nici o opreliște, fără nici o stavilă.

V.B.: *Toate erau ale tuturor.*

A.B.: Da. Brusc, populația se schimbase. Am intrat în curtea în care locuisem, a ieșit o persoană grasă cu două găleți cu apă și m-a întrebat: „А вам кого надо?"[1] Am mormăit ceva și am plecat. Pe stradă, doi copilași s-au apropiat de mine și m-au întrebat: „А вы не скажете который час?"[2] Erau pionierii care trebuiau să depisteze spionii. Eu le-am răspuns cât mai rusește și am plecat. Ei sperau că o să mă încurc și n-am să știu ce să le răspund. Așa că am găsit o atmosferă foarte schimbată, dar totuși era orașul meu. Și conta imens.

[1] De cine aveți nevoie? (rus.)
[2] Nu mi-ți spune ce oră e? (rus.)

V.B.: *Aveți o biografie asemănătoare cu a multor basarabeni care au părăsit pământul natal. Dar, în același timp, soarta dvs. se și deosebește de a altora. V-aș ruga frumos să ne relatați o scurtă schiță biografică.*

A.B.: M-am născut în comuna Pârlița, județul Bălți. Pe vremea ceea, Pârlița era în județul Iași. Lucrul acesta mi-a prins foarte bine, pentru că mai târziu în actele mele au scris că sunt născut în județul Iași. Și asta a contat. A fost o vreme când unele teritorii de dincoace de Prut (sau de dincolo, – depinde dincotro te uiți), făceau parte din această unitate administrativă.

La Bălți m-am format ca adolescent, de fapt, ca persoană conștientă, ca viitor cetățean, ca patriot român. A contat foarte mult educația care am primit-o la Liceul „Ion Creangă". În 1940 am rămas pe loc, nu aveam unde să ne ducem. Și, până la urmă, ce putea să mi se întâmple? Nu eram nici bogătași și nici exploatatori. Mai târziu, am descoperit că acesta nu era un argument ca să rămâi, așa încât, în 1944, n-am mai repetat experiența și ne-am refugiat la Alba Iulia, pierzând absolut totul. Acolo a urmat adunarea basarabenilor, care erau obligați să se întoarcă acasă. *Acasă* însemna nu la casa pe care ai părăsit-o, ci mai departe... Familia mea s-a mutat la Ploiești și astfel ni s-a pierdut urma. Am terminat liceul de acolo, am făcut facultatea, am devenit arhitect, am început să lucrez. Într-o bună zi, am fost chemat la cadre și mi s-a spus că mi se face o mare onoare: sunt propus să studiez în Uniunea Sovietică. Ce faci într-o asemenea situație? Te întorci în gura lupului? Nu știam cum să procedez. Să refuz?

Am înțeles că cei de la cadre nu știau multe despre mine. Am avut o noapte de nesomn. M-am sfătuit și mi s-a spus: „Domnule, mai bine acceptă. Dacă nu accepți, încep întrebările: „De ce nu ai acceptat? Ce s-a întâmplat?" După multe frământări, am acceptat. Într-adevăr, mi s-a propus să fac aspirantura la Institutul de Arhitectură din Moscova. După vreo doi ani, într-o zi, sunt chemat la cadre, unde mi se spune: „Оказывается, вы наш"[3]. În sfârșit, se dumeriseră. Au urmat câteva luni foarte dure. Mi s-a spus așa: „Ferească Dumnezeu să vorbiți cu ambasada dvs". Întrebările curgeau gârlă: „Ia să ne spuneți, de ce ați părăsit Basarabia?" „De ce n-ați rămas acolo?" „Dvs., fost pionier sovietic, omul nostru, de ce v-ați refugiat?" Încearcă să le explici că, având vârsta de 14 ani, trebuia să fiu cu părinții, că era greu să nu mă duc. Mereu mi se reproșa: „Ați avut motive!" În repetate rânduri am fost pus să scriu explicații. Situația era foarte delicată. Deși eram considerat omul lor, puteam să mă aștept la orice. După nu știu câte asemenea interogatorii, deodată, totul s-a întrerupt. N-a mai venit nimeni, nu m-au mai întrebat nimic. Deci, au hotărât să mă lase în pace. Aveam atunci cam 28 de ani. M-am întors în România și mi-am văzut de meseria mea. Mai târziu, am fost propus arhitect expert internațional la O.N.U. Sigur că am acceptat. La New York am stat 5 ani. Am fost șeful Secției de asistență tehnică pentru Africa, America Centrală și America de Sud. Deci, am avut șansa să călătoresc foarte mult. După aceea, m-am întors în țară. În perioada aceea am cunoscut cuplul Ceaușescu. După cutremurul din 1977 a avut loc o ședință cu privire la unele probleme de reconstrucție a Bucureștiului, la care am luat cuvântul. În momentul acela, tovarășul Ceaușescu și-a adus aminte de mine. Am avut o discuție tête-à-tête de vreo 45 de minute cu tovarășul Ceaușescu. Mi-a propus să fiu arhitect-șef al capitalei, îi plăcuse cum luasem cuvântul. Eu m-am declarat de acord. De ce nu? Mă gândeam și eu să lucrez pentru binele Bucureștiului. Arhitecții întotdeauna doresc să aibă pe cineva care să le aplice ideile, iar dictatorii sunt buni pentru asta. Dacă-i convingi, fac niște lucruri bune. Atunci mi-am zis să încerc cum funcționează mecanismul. Ceaușescu – fac o paranteză – era un țăran viclean care dorea să le facă românilor bine cu de-a sila. Am zis și eu: dacă îi dau sfaturi, iar el le urmează?... De ce nu ? Am hotărât să merg pe linia asta.

Un mic detaliu. Eu fusesem căsătorit. Soția mea rămăsese în Statele Unite, iar eu mă întorsesem acasă. În momentul respectiv au venit băieții de la securitate și au spus: „Tovarășe, cum puteți să-l numiți în așa funcție importantă, că el are nevastă rămasă în străinătate? Nu se poate". Ceaușescu a răspuns: „Ce aveți cu el? El este aici, nu?" „Așa este, domnule." „Chiar așa, ce avem noi cu el?" S-a constatat că aceasta nu era o problemă.

La început tovarășul Ceaușescu îmi cerea părerea, apoi din ce în ce mai puțin, până mi-am dat seama că sunt un obiect de umplutură. El făcea tot ce dorea, iar eu eram părtaș la niște lucruri cu care nu puteam să fiu de acord. Și atunci s-a pus problema cum să ies din treaba asta. Era foarte greu să mă retrag. Trebuia să fiu promovat sau să fiu revocat, dar nu hotăram eu. Așa erau timpurile. După 7 ani, în cele din urmă, am reușit. Având probleme de

[3] Deci, sunteți de-al nostru. (rus.)

sănătate, m-am dus la un spital, mă rog, un centru medical important, şi acolo mi-au spus: „Ar trebui să vă hotărâţi să vă operaţi, că aveţi o mulţime de pietre la vezica biliară. Când o să vă hotărâţi, să ne spuneţi". Şi eu am răspuns: „M-am hotărât". „Când?" „Acum." Oricum trebuia să mă operez. M-am operat, şi astfel am putut să plec.

După aceea, am deţinut şi alte funcţii. Am fost numit şeful Centrului Naţional de Sistematizare. Iarăşi probleme, de astă dată cu sistematizarea satelor. După grijile cu „amenajarea" capitalei, au venit problemele cu satele din România. Din 1990 am lucrat zece ani în calitate de expert parlamentar pe lângă Camera Deputaţilor. Am fost consilier la doi miniştri, apoi m-am pensionat. Am mai lucrat consultant la Camera de Comerţ şi Industrie a României. Şi în final, timp de 10 ani, am fost secretarul executiv şi preşedintele Uniunii vorbitorilor de limba engleză din România.

Am încercat tot timpul să păstrez legătura cu Basarabia. Am urmărit evenimentele, m-a preocupat absolut tot. Dintre realizările mele cele mai importante a fost contribuţia la reînfiinţarea Liceului „Ion Creangă" din Bălţi. Am instituit un premiu care îmi poartă numele, reprezentând o diplomă şi nişte bani, care să fie amintire a faptului că şi eu am fost premiant de onoare acolo. La ora actuală acord două premii: unul pentru secţia reală şi unul pentru cea umanistă. Mă bucur că am putut să readuc această tradiţie foarte importantă. Venirea mea în Basarabia la sfârşitul lunii mai se datorează anume acestei ceremonii. Ori de câte ori pot, vin şi la Chişinău.

V.B.: *Mâine mergeţi la Bălţi să realizaţi acest proiect edificator.*

A.B.: Plec la Bălţi pentru ceremonia decernării premiului care îmi poartă numele. Le sunt recunoscător celor de la Bălţi pentru că mi-au făcut o mare bucurie. La Liceul „Ion Creangă" s-a creat o clasă memorială „Alexandru Budişteanu". Mai sunt multe lucruri legate de viaţa mea.

V.B.: *Ştiu că ieri, la Chişinău, v-aţi întâlnit şi cu colegii de liceu. Cine sunt cei care au mai rămas? Ce impresie v-a lăsat întâlnirea?*

A.B.: Pe lângă faptul că mă duc la Liceul „Ion Creangă" şi mă adresez generaţiei tinere, păstrez legătura şi cu generaţia mea, cu absolvenţii acestui liceu de mare calitate a României interbelice. Atâţia câţi am mai rămas, ne întâlnim, căutăm să păstrăm acest spirit. Suntem răspândiţi în întreaga lume, în diferite ţări. Sigur că în România sunt o bună parte a absolvenţilor acestui liceu, dar mulţi au rămas aici, în Basarabia. O spun cu mândrie şi cu satisfacţie că aproape toţi s-au realizat în domeniile lor de activitate, datorită calităţilor umane pe care le au şi calităţii învăţământului de care au beneficiat. Cel mai riguros examen a fost situaţia în care ne-am pomenit fiecare după ce am plecat de la Bălţi. Ne-am afirmat în condiţii foarte dificile. Am plecat de acolo şi ne-am adaptat perfect atmosferei de liceu din România, verificându-se şi constatându-se astfel buna noastră pregătire. Am o poveste pe care îmi place să o repet. Venind la Ploieşti, era mijlocul anului şcolar, m-am dus la Liceul „Petru şi Pavel". Eram absolut necunoscut în clasă. Am susţinut o teză la limba latină. Cred că eram în clasa 7-a de liceu, la secţia umanistă. Vine profesorul cu tezele şi începe să citească notele. Aud 9, 8, 8, 7, 7 numele meu... nicăieri. Şi continuă: „Iar acum am un caz cu totul special. Cineva care şi-a permis să copieze materialul nici n-a avut bunul simţ să facă măcar o greşeală. Cine este acest Budişteanu?" M-am ridicat. „Dumneata îmi faci text perfect şi crezi că mă prosteşti? Nota 1! De obicei, cel care copiază mai face câte o greşeală." Eu n-am zis nimic. După lecţii s-a dus tata la el. După aceea, la următoarea oră, profesorul şi-a cerut scuze şi mi-a pus 10. Adică, nu-i venea să creadă că cel care a venit nu ştiu de unde are o pregătire atât de bună. Aceasta era o dovadă a calităţii învăţământului ce se făcea în Basarabia, în cazul nostru, la Liceul „Ion Creangă".

V.B.: *Cine sunt colegii care au mai rămas?*

A.B.: Pot numi câţiva dintre cei cu care m-am întâlnit ieri, colegi care s-au realizat aici, la Chişinău: profesorul academician Constantin Ţâbârnă, chirurg; profesorul academician Alexandru Nacu, neurolog; doctorul Victor Ghiţiu – toţi medici de valoare; fostul meu, n-aş zice coleg, pentru că este mai în vârstă decât noi, dar, în fine, camarad de liceu dl Vadim Pirogan. Mai sunt şi alţii, dar nu sunt disponibili, nu locuiesc în acelaşi loc. Acei care am mai rămas dorim să facem tot posibilul ca să menţinem, cât mai trăim, această tradiţie cu orice preţ.

V.B.: *Apropo de generaţii. Ţineţi legătura atât cu generaţia dvs., cât şi cu tinerele mlădiţe de astăzi. Cum vi se pare decalajul? Care sunt diferenţele, care sunt apropierile? Există o continuitate sau s-a rupt firul?*

A.B.: Desigur că există o continuitate. Aparţinem aceluiaşi neam, aceasta nu se poate şterge. Dar, tineretul de astăzi este influenţat de globalizare, care se manifestă pe toate planurile. Astăzi, în epoca televizorului şi a calculatorului, s-au terminat acele

izolări, să le spunem *înguste*, există nişte elemente care transcend graniţele. Tineretul este atras de aceste lucruri şi devine tentat de a ignora anumite realităţi locale. Aici este marea problemă – că acei care educă tineretul să fie în stare să cultive un ataşament faţă de naţiunea căreia îi aparţine şi de patriotism, pentru că cel mai simplu este să aparţii, ştiu eu, întregii omeniri şi să fii oriunde acasă. Acesta este un lucru dureros şi trist, pentru că în momentul acela poţi să mergi oriunde şi devii un dezrădăcinat. Deci marea problemă este să fim în stare să convingem tineretul ca să beneficieze de avantajele noii culturi, noii civilizaţii, dar, în acelaşi timp, să aibă dragoste pentru locurile de unde provine. Foarte bine, fă, du-te, circulă, dar nu uita niciodată că eşti basarabean, eşti moldovean şi eşti român. Toate acestea la un loc.

V.B.: *Din punctul de vedere al unui arhitect, cum vi se pare Chişinăul ca oraş şi ca o capitală?*

A.B.: Eu am făcut o specializare în amenajarea teritoriului. Asta înseamnă planificarea dezvoltării complexe a unor teritorii mai ample, începând de la un judeţ şi până la o ţară. Din acest punct de vedere, eu cred că Chişinăul are amploarea unui oraş mare, eu îl consider al doilea mare oraş românesc. N-am fost aici de trei ani, se simte o modificare binevenită, care nu ţine de un anumit regim politic sau social. Dezvoltarea Chişinăului se datorează activităţilor economice, atmosferei de aici. Este circulaţie, comerţ, sunt multe panouri publicitare, lumini. Mi-a plăcut să revăd oraşul care se dezvoltă. Privit din exterior, oraşul arată bine. Că sunt probleme, greutăţi – acestea sunt nişte lucruri inerente. Oricum, efectul este pozitiv şi Chişinăul este un oraş care impresionează.

V.B.: *În virtutea profesiei şi funcţiilor pe care le-aţi deţinut, aţi călătorit foarte mult pe mapamond. Pe cât a fost cu putinţă, aţi văzut în manifestarea lor multe culturi. Cum vedeţi Basarabia în comparaţie cu restul lumii?*

A.B.: Am avut parte să văd multe culturi, civilizaţii, moduri de viaţă, regimuri sociale. Am trăit patru ani la Moscova, cinci ani la New York... Ei, dar la Beiging n-am fost decât zece zile. Funcţiile pe care le-am deţinut mi-au oferit ocazii să cunosc nişte realităţi, mai ales că eram implicat în proiecte complexe. Acest lucru are un avantaj, după ce călătoreşti atâta, poţi faci unele comparaţii. Am văzut locuri avansate, dar şi locuri sărace şi înapoiate. Deci, suntem undeva la mijloc, cu o tendinţă ascendentă, şi trebuie să facem eforturile necesare pentru a ajunge să aparţinem grupului de ţări dezvoltate. Avem toate premisele necesare: oameni deştepţi, care pot să facă treabă, mai ales că nu sunt influenţaţi de condiţii obiective dificile (de exemplu, este greu să-i ceri progres unui om care trăieşte la ecuator, într-o climă foarte proastă şi în condiţii foarte grele, sau celui care trăieşte dincolo de cercul polar) avem şi condiţii naturale şi geografice favorabile. Etnic, suntem un popor cu mari calităţi; însă avem nevoie de organizare, disciplină şi o orientare propice. Eu sunt optimist. Faptul că există posibilitatea să se circule în alte ţări nu trebuie să ne sperie. Această tendinţă se manifestă pe tot globul şi oamenii pleacă acolo unde este spaţiu şi unde pot trăi mai bine. Eu încurajez acest lucru, dar am o mare rugăminte: cei care pleacă să nu o facă pentru totdeauna. Să plece, să se afirme, să se realizeze, dar să se întoarcă acasă sau cel puţin să contribuie la prosperarea locului de baştină. Adică să nu plece cu gândul: „Nici nu vreau să mai aud de ţara asta". Adesea sunt întrebat: „Dar dumneata de ce ai plecat?". Şi eu răspund: „Am plecat pentru că erau condiţii de război, şi acum mă întorc şi ajut cât pot". Nu mi-am rupt legăturile, rădăcinile mele sunt aici. Nu m-am mutat înapoi să trăiesc aici, dar încerc să fiu prezent, în toate care se fac la baştina mea.

V.B.: *Şi dacă aţi pomenit de rădăcini, mai aveţi şi nişte ramificaţii la Zăbriceni, în fostul judeţ Bălţi, unde veţi merge peste câteva zile. Ce emoţii vă încearcă? Căci ştiu că n-aţi mai fost de mult timp acolo?*

A.B.: De fapt, rădăcinile mele au două ramificaţii de care ţin cei doi părinţi ai mei. Tatăl meu este din judeţul Tighina, de la Căinarii lui Alexe Mateevici, iar mama este de la Zăbriceni, fostul judeţ Bălţi, şi, de asemenea, fostul judeţ Dorohoi.

Între cele două războaie mondiale, noi, cei de la Bălţi, mergeam la Iaşi când aveam treabă, pentru că era mult mai comod. Ca să mergi la Chişinău, trebuia să ajungi mai întâi la Ungheni, şi aici să schimbi trenul. Iar la Iaşi ajungeai fără să cobori din tren la Ungheni. Aceştia sunt cei doi poli.

Întâmplarea a făcut ca la Căinari legăturile noastre să se întrerupă mai devreme, în timp ce la Zăbriceni au fost mai puternice. Este vorba de părinţii mamei. Era o familie numeroasă (zece copii) şi organizată: când se adunau toţi era o plăcere. Majoritatea erau oameni avuţi, locuiau la Bucureşti, Chişinău, Iaşi, Botoşani. Mergeam la bunici, la Zăbriceni, în timpul verii, de Crăciun, uneori chiar şi de Paşti. De Zăbriceni îmi aduc aminte cu mare plăcere. N-am mai fost acolo de vreo şapte ani şi

vreau să ajung numaidecât şi să văd ce a mai rămas din acele imagini, lucruri ce mi-au provocat mereu amintiri răscolitoare.

V.B.: *Ca funcţionar internaţional la O.N.U., aţi fost plasat în alt regim. Cum v-aţi adaptat la modul american de viaţă?*

A.B.: Aveam un avantaj de vârstă. Eu trăisem şi mă formasem în capitalism. Deci, eu nu eram intimidat de necunoaşterea lucrurilor, spre deosebire de colegii mei sovietici. Ei erau stupefiaţi de ceea ce vedeau. Nu pot să spun că am avut probleme de adaptare în mediul capitalist. Mai dificilă a fost adaptarea la întoarcerea în România. Aici existau probleme de aprovizionare cu alimente, nu puteai să circuli, nu puteai să vorbeşti liber. Şocul a fost nu la plecarea în S.U.A., dar la întoarcerea în România. Reintram într-un regim strict, unde trebuia să fii atent ce vorbeşti, ce faci etc. Şi, cum să spun, mai era un moment important. Părăsisem pentru totdeauna S.U.A., unde a rămas chiar şi soţia, cu care ne-am despărţit într-un mod amical, căci nu ne mai înţelegeam. Şi nu mai vroiam să-mi părăsesc patria. Glumeau pe seama mea că dacă m-am întors, sunt un om înapoiat. Mi s-a reproşat foarte aspru treaba asta cu soţia. La întoarcere, în 1972, am deţinut nişte funcţii puţin importante, şi mi s-a interzis să ies din România. Când am avut ocazia să merg la Ruset, în Bulgaria, nu mi-au dat voie. Eram o persoană suspectată de defecţiune. După aceea, în 1977, am fost numit arhitect-şef al Bucureştiului.

V.B.: *În calitate de arhitect-şef al Bucureştiului, care au fost cele mai mari dificultăţi cu care v-aţi confruntat?*

A.B.: Dificultăţile cele mai mari se numeau Ceauşescu. La început, credeam că el o să facă ce-i spun eu. Apoi am înţeles că era o mare naivitate să-mi închipui că va exista un dialog. Nu exista nici un dialog. Dacă voia să facă nişte chestii nu puteai să-l scoţi dintr-ale lui. Cine declară că puteai să-l contrazici, minte. Dacă nu erai de acord, îi spuneai foarte tacticos: „Facem cum spuneţi dvs., dar ce credeţi despre o altă variantă?" Se întâmpla şi să aprobe: „Această variantă pare a fi mai bună". Treptat, devenea tot mai autoritar şi, în cele din urmă, devenisem un simplu figurant pe care el nu-l mai consulta. Mă izbeam mereu de o opoziţie categorică. Nici nu simţea nevoia să explice. Spunea: „Aşa şi gata! Am terminat!". Însă avea o calitate pentru care îl simpatizam: nu-i iubea pe sovietici, ceea ce era absolut adevărat. El îşi făcea comunismul lui, care era dur, dar cel puţin era antisovietic. Vreau să vă relatez o întâmplare semnificativă în acest sens. I-am prezentat Piaţa Victoriei pe machetă, că aşa se lucra. Era vorba despre o staţie de metrou. Şi el mă întreabă: „De ce n-aţi făcut ieşirea din metrou aici?" „Nu se poate." „De ce nu se poate?" „Păi, aici se află monumentul eroului sovietic eliberator." „Da?" „Dragă, uite, ocupă-te dumneata de ieşirea din metrou, că eu mă ocup de monumentul eroului sovietic." Şi l-a mutat. El a vrut un motiv ca să scape de monument şi i-a căzut bine ceea ce i-am spus eu: avea motivul tehnic că monumentul încurca la ieşirea din metrou. Monumentul respectiv a fost mutat de acolo, iar ulterior a fost dus şi mai departe.

V.B.: *Care sunt satisfacţiile activităţii dvs. actuale ca preşedinte al Uniunii vorbitorilor de limba engleză?*

A.B.: Uniunea vorbitorilor de limba engleză este ceva similar cu Alianţa franceză. Ea uneşte pe toţi vorbitorii de limba engleză. Obiectivul uniunii este promovarea înţelegerii mondiale prin folosirea limbii engleze. Suntem reprezentaţi în 52 de ţări. În fiecare ţară, de obicei, preşedintele de onoare este şeful statului. În Marea Britanie e regina, la noi e preşedintele României. Am nişte satisfacţii aparte când văd că această activitate merge. Avem filiale în ţară, ne extindem. Facem un lucru util. Engleza este o limbă de comunicare foarte importantă. Eu consider că noi contribuim la promovarea unui lucru pozitiv. Cunoaşterea limbii engleze permite o comunicare activă, accesul la o cultură de valoare mondială. Există un câştig pozitiv pentru cei care studiază limba engleză.

V.B.: *Am înţeles că există o filială a Uniunii vorbitorilor de limba engleză şi la Chişinău.*

A.B.: Există deocamdată un comitet de iniţiativă. Îi doresc să ajungă filială. Faza întâi este comitetul de iniţiativă, faza următoare este constituirea unei filiale. Acum sunt de soluţionat nişte probleme, pe care sunt convins că le vor depăşi.

V.B.: *Vă mulţumesc, dle Budişteanu, şi vă mai aşteptăm la noi acasă.*

A.B.: Şi eu vă mulţumesc cu aceeaşi bucurie şi fericire.

Jana CHIHAI,
profesoară de istorie, director adjunct la Liceul Teoretic „Liviu Damian" din Râşcani

PROIECTUL – METODĂ NETRADIŢIONALĂ DE EVALUARE

Împreună, indivizii generează şi discută idei, ajungând la o gândire, care depăşeşte posibilităţile unui singur individ.

Împreună ei exprimă diferite puncte de vedere, ajungând sau nu la un acord, identifică şi rezolvă discrepanţele şi cântăresc alternativele.

A. Costa

În prezent, societatea umană este asaltată continuu de un volum imens de informaţie. Se produce o schimbare perpetuă în toate domeniile de activitate, situaţie ce reclamă indivizi capabili să se adapteze la noile condiţii şi să facă faţă noilor provocări. În această ordine de idei, reforma curriculară din Republica Moldova urmează să răspundă la schimbările şi provocările fără precedent specifice acestui început de mileniu. Modernizarea şi perfecţionarea sistemului educaţional au generat noi forme şi metode (tehnologii) în predarea/învăţarea istoriei, precum şi în sistemul de evaluare.

Astăzi, când se accentuează funcţia formativă a procesului educaţional, istoriei îi revine rolul decisiv în formarea unei personalităţi libere şi complete, capabilă să se integreze într-o societate în continuă schimbare şi dezvoltare.

Studierea istoriei în şcoală trebuie să se desfăşoare într-o atmosferă a claritãţilor, într-o abordare a diferitelor puncte de vedere privind evoluţia istorică, printr-o analiză a controverselor privind unele fenomene şi procese istorice.

Un mijloc eficient în atingerea obiectivelor curriculare la istorie sunt metodele de evaluare, inclusiv cele netradiţionale, care sporesc mult potenţialul intelectual al elevilor prin mobilizarea gândirii, dezvoltării imaginaţiei, antrenării memoriei, manifestării voinţei acestora. Cu ajutorul metodelor netradiţionale de evaluare (proiect, portofoliu, autoevaluare ş.a.) se apreciază îndeosebi priceperile şi deprinderile elevilor, li se formează acestora abilităţi şi li se cultivă atitudini, calităţi ce se impun mai greu cuantificării prin metode tradiţionale de evaluare.

În continuare mă voi referi la proiect, o metodă de evaluare netradiţională şi care solicită elevului să realizeze o cercetare, o activitate individuală sau în echipă, să manifeste un interes mai profund faţă de anumite aspecte ale problemei abordate. Proiectul reprezintă o activitate care începe în clasă, prin definirea şi înţelegerea sarcinii, eventual, prin începerea rezolvării acesteia; continuă acasă, pe parcursul a câtorva zile sau săptămâni, timp în care elevul/elevii are/au permanente consultări cu profesorul şi între ei; se încheie tot în clasă, prin prezentarea în faţa colegilor a unui raport asupra rezultatelor obţinute şi, dacă este cazul, a produsului realizat.

Proiectul ca metodă de evaluare cunoaşte mai multe etape, care presupun canalizarea eforturilor elevilor în două direcţii la fel de importante din punct de vedere metodologic şi practic: 1) colectarea datelor şi 2) realizarea produsului.

În demersul de realizare a unui proiect trebuie respectați anumiți pași:

• stabilirea domeniului de interes;

• stabilirea premiselor inițiale – cadrul conceptual, metodologic, date generale ale investigației/anchetei;

• identificarea și selectarea resurselor materiale;

• precizarea elementelor de conținut ale proiectului.

Alegerea temei proiectului, ca și parcurgerea următorilor pași, poate fi făcută de către profesori sau poate aparține elevilor înșiși.

Evaluarea proiectului trebuie să țină cont de:

• aprecierea calității proiectului sau a produsului și

• aprecierea calității activității elevului sau a procesului.

Pentru aceasta se recomandă utilizarea următoarelor criterii de evaluare:

A. *Criterii ce vizează aprecierea calității proiectului/calității produsului*:

• validitatea – măsura în care proiectul reușește să acopere unitar și coerent, logic, argumentat câmpul tematic pe care și l-a propus să-l exploreze;

• completitudinea – măsura în care au fost valorizate în cadrul proiectului conexiunile și perspectivele interdisciplinare, competențele și abilitățile de ordin teoretic și practic și maniera în care acestea se regăsesc în nivelul de referință al conținutului științific;

• elaborarea și structurarea proiectului – evidențierea competențelor demonstrate de către elev în elaborarea proiectului (asigurarea unui riguros demers științific, logică în argumentarea ideilor, coerență internă, corectitudinea ipotezelor și concluziilor etc.);

• calitatea materialului utilizat de către elev în realizarea proiectului – relevanța conținutului științific, semnificația și asigurarea datelor colectate etc.;

• creativitatea – gradul de noutate pe care îl aduce proiectul respectiv în abordarea tematicii propuse sau în soluționarea problemelor generate pe parcursul elaborării proiectului. Prin intermediul acestui criteriu se urmărește aprecierea gradului în care elevul optează pentru o strategie de lucru clasică, tradițională sau pledează pentru o strategie imediată, inovativă.

B. *Criterii ce vizează aprecierea calității activității elevului/calității procesului*:

• raportarea elevului la tema proiectului – modul în care elevul a răspuns prin structurarea și conținutul proiectului sau temei propuse, a înțeles sarcina pe care a avut-o de realizat.

• realizarea sarcinilor – nivelul de performanță al elevului în realizarea diferitelor componente ale proiectului.

• gradul de independență în realizarea sarcinii; documentarea a fost realizată în totalitate de către elev sau elevul a beneficiat de sprijinul profesorului?

• nivelul de documentare; bibliografia necesară pentru elaborarea proiectului a fost identificată de către elev în mod independent sau ea a fost furnizată integral sau de către profesor? Bibliografia este adecvată temei? Bibliografia a fost redactată corespunzător printr-un efort de elaborare și regândire sau conținutul proiectului este o simplă compilație?

• nivelul de elaborare și comunicare – proiectul este o simplă enumerare a problemelor vizate de conținutul tematic sau prezintă o componentă analitică solidă, o explicare argumentată, o serie de judecăți de valoare și aprecieri personale în susținerea punctelor de vedere;

• creativitatea – calitatea activității elevului, reflectată în originalitatea produselor sau a prezentării sale; calitatea rezultatelor, din perspectiva valorificării proiectului în sfera practică.

Vom prezenta în continuare câteva exemple de aplicare a proiectului de grup.

Tema: *Cultura românească în perioada interbelică (1918–1940)*

Inițial, s-au creat echipele de elevi ce au manifestat interes pentru subiectele propuse: echipa nr. 1 – *Știința în perioada interbelică*; echipa nr. 2 – *Arta în perioada interbelică*; echipa nr. 3 – *Literatura în perioada interbelică. Învățământul în perioada interbelică* se propune ca proiect individual. Împreună cu elevii am stabilit data prezentării proiectului, precum și criteriile de evaluare ale acestuia (prin asalt de idei). Primul grup a prezentat realizarea sarcinii, utilizând jocul de rol. Elevii și-au imaginat lucrările unui congres al savanților din perioada respectivă. Studiind minuțios literatură suplimentară și izvoare cartografice, elevii nu numai că au pătruns în esența problemelor științifice studiate de savanți, dar și au dezvăluit trăsăturile de caracter ale acestora, comportamentul lor. Echipa nr. 2 a prezentat sarcina prin demonstrarea și comentarea lucrărilor sculptorului Constantin Brâncuși – „Domnișoara Pagany", „Poarta sărutului", „Coloana infinitului", „Rugăciune", „Sărutul", „Cumințenia Pământului", „Masa tăcerii", „Începutul lumii"–, precum și ale sculptorului Alexandru Plămădeală.

Prin licitație erau desemnați câștigătorii; de regulă, aceștia erau elevii care făceau o prezentare mai detaliată a lucrărilor. Echipa nr. 2, de exemplu, a pregătit o expoziție a lucrărilor de artă, care a fost vernisată în cadrul Săptămânii istoriei în școală. Echipa nr. 3 a preferat jocul de rol în forma unei ședințe literare, la care au participat Lucian Blaga, Tudor Arghezi, George Călinescu și alții. Elevii au pregătit un pliant foarte interesant cu fotografii și comentarii despre fiecare scriitor. În baza studierii curentelor artistice au fost simulate acțiuni ale scriitorilor ce reprezentau diferite orientări literare. La sfârșitul prezentării elevii au propus colegilor un test pentru a evalua cunoștințele acumulate.

Prezentarea proiectului s-a desfășurat pe fundalul muzicii. Au fost audiate piese ale compozitorilor George Enescu și Ștefan Neaga. Un elev a interpretat la vioară un fragment din „Rapsodii" de George Enescu.

Un alt proiect de grup a fost realizat la tema: „Marea Unire de la 1918".

Echipa nr. 1, studiind documentele istorice, a înscenat ședința Sfatului Țării din 27 martie 1918, reflectând problemele discutate. Echipa nr. 2 a prezentat Congresul General al Bucovinei de la 28 noiembrie 1918, iar echipa nr. 3 – Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

Au fost rostite cuvântările lui Ion Pelivan, Pan Halippa, Iuliu Maniu. De asemenea, elevii au recitat poezii patriotice, au cântat cântecul „Hora Unirii", au pregătit colaje și gazete de perete. Prin jocul de rol, au realizat interviuri cu participanții la evenimentele din anul 1918.

În timpul desfășurării proiectului s-a ținut cont de următoarele condiții:

- participarea activă a tuturor membrilor grupului;
- elaborarea scenariului coerent;
- aspectul estetic al materialelor prezentate;
- managementul timpului;
- calitatea textelor și corespunderea lor perioadei istorice respective;
- prezentarea rezumatului cu evidențierea importanței evenimentului.

La etapa de pregătire se atrage atenția elevilor asupra structurii scenariului; el trebuie să conțină o narațiune coerentă. În timpul susținerii proiectului, pentru a da colorit de epocă lecției, recomandăm elevilor să utilizeze costume adecvate perioadei istorice, să prezinte poezii, cântece, scheme, desene, modele, machete, comunicări orale ș.a. După prezentarea subiectului fiecare echipă a adresat clasei diverse întrebări (test, integramă, chestionar). La sfârșitul lecției elevii și-au apreciat cunoștințele prin autoevaluare și evaluare reciprocă.

La elaborarea proiectului de grup elevii dau dovadă de multă creativitate. Elementele esențiale ale creativității sunt flexibilitatea, noutatea, originalitatea, fluența, ingeniozitatea. De exemplu, la prezentarea proiectului „Cultura românească în primele decenii după unirea din 1859", elevii au înscenat un dialog original între două mari personalități ale neamului: Mihai Eminescu și Ion Creangă. Prezentăm o secvență din acest dialog.

Ion Creangă: „Ce zici, bade Mihai, soiul ăsta de compunere e bun sau nu?"

Mihai Eminescu: „Lasă, Ioane, tu n-ai voie să fii corectat de nimeni".

Ion Creangă: „Poate că ai dreptate, dar citește și corectează. Ai multă experiență Mihai, de la 14 ani tot scrii și scrii prin ziare".

Mihai Eminescu: (citește și zâmbește) „Păi asta ai auzit-o de la Tinea!"

Ion Creangă: „Ei, n-am mai auzit-o de la Tinea, dar i-am citit-o și ea mi-a aprobat-o..."

Fiecare copil posedă darul creativității; noi, profesorii trebuie să-l încurajăm ca el să-și găsească domeniul aplicării. Menirea profesorului este de a-l stimula pe elev să-și manifeste spiritul creativ. Personal, m-am convins că dacă dorești să obții ceva frumos, original și interesant în cadrul proiectului de grup, trebuie să analizezi minuțios fiecare pas parcurs de grupul de elevi. Niciodată nu le răspund în felul acesta: „De ce pierzi timpul cu asta?" sau „Nu ați terminat încă?". Copilul are nevoie de a medita asupra lucrărilor și noi nu trebuie să-l inhibăm. Trebuie să fim toleranți, respectuoși față de potențialul creativ al fiecăruia. Am observat, că dacă în timpul proiectului am reușit să captez atenția elevului cu ideile expuse, atunci copilul își urmărește scopul cu intensitate și profunzime. Elevii dau dovadă de multă creativitate doar atunci când, în cadrul proiectului, au de realizat jocuri de rol cu elemente de dramatizare au de compus versuri, de întocmit scheme, tabele, desene, colaje etc.

Prin utilizarea metodei proiectului de grup, la elevi se dezvoltă creativitatea, se formează abilitățile de:

- prezentare a unui raport de sinteză destinat publicării într-o revistă;
- realizare a unui pliant, colaj cu referință la un subiect concret;
- elaborare a unei expoziții istorice de lucrări ale elevilor cu referința la o temă istorică;

• pregătire a unui program şi traseu turistic pentru colegi;

• elaborare a un studiu comparativ referitor la două personalităţi istorice din state diferite şi impactul lor asupra societăţii ş.a.;

• pregătire a unei comunicări ştiinţifice în care elevul să-şi exprime atitudinea faţă de diferite probleme;

• scriere a unui articol în baza studierii legăturii dintre drepturile cetăţeanului în democraţia ateniană şi drepturile cetăţeanului din Republica Moldova;

• elaborare a unui eseu despre rolul creştinismului în menţinerea statului;

• elaborare a unui reportaj despre o platformă politică pentru a se orienta într-o campanie electorală;

• elaborare a unui discurs (scris/oral) despre echitate şi toleranţă naţională (în baza studierii istoriei apariţiei naţiunilor în epoca modernă);

• a scrie (în baza cunoştinţelor căpătate) un articol în presă despre importanţa tradiţiilor culturale – limbă, tradiţii, creaţie populară – în istoria unui popor;

• realizare (în baza studierii crizelor social-economice din epoca modernă) a unui eseu despre depăşirea situaţiei de criză la etapa actuală;

• realizare a unei comunicări ştiinţifice la tema: „Istoria oraşului natal" (în baza izvoarelor de arhivă).

Metoda proiectului de grup permite elevului o pregătire pentru o viaţă activă, creativă, pentru muncă, pentru o mai bună participare la rezolvarea multiplelor şi complexelor probleme ale vieţii. Cunoştinţele, abilităţile pe care le obţine elevul pot fi utilizate şi în afara orelor de instruire.

Consider că este oportun să se realizeze cu elevii proiecte, ce ţin nu doar de conţinutul curricular, dar şi cele ce abordează probleme stringente ale comunităţii – de exemplu, de amenajare a localităţii natale, de urbanizare ş.a.

Aplicând metoda proiectului, am constatat că prin utilizarea acesteia profesorul trebuie să intensifice relaţiile cu părinţii elevilor, cu organele administrative locale. Eficienţa metodei este substanţial determinată şi de comportamentul profesorului în clasă, de relaţiile pe care le stabileşte cu elevii. Implicaţiile acestor relaţii asupra desfăşurării procesului şi, în final, asupra rezultatelor proiectului sunt multiple şi semnificative. De aceea este necesar ca fiecare cadru didactic să fie preocupat de cultivarea şi utilizarea proiectului ca metodă de evaluare şi ca factor educativ.

* * *

Mitingul de protest organizat de Asociaţia Istoricilor din Republica Moldova împotriva manualelor de istorie integrată. Chişinău, 11 octombrie 2006

Natașa PETEU,
doctorandă, profesoară de istorie la Liceul teoretic „Nicolae Bălcescu", Medgidia, jud. Constanța

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA PROGRAMA ȘI MANUALELE DE ISTORIA ROMÂNILOR

În ultimii ani, învățământul românesc a cunoscut transformări succesive, care au vizat atât componentele curriculare, cât și cele manageriale.

În acest demers, conținutul procesului educațional a fost redefinit și conceput ca valoare formativă care să „integreze educația și instrucția"[1].

Prin aplicarea noilor planuri-cadru din 1990, 1995, 1998, 1999, 2001, a noilor programe din 1991, 1993 și 1995–2001, precum și a manualelor alternative atât pentru gimnaziu, cât și pentru liceu, reforma educațională a produs schimbări în abordarea istoriei ca disciplină de învățământ.

Studierea istoriei în școală este reformulată în baza unei noi paradigme, care își propune să înlocuiască concepția tradițională, bazată pe vehiculare ideologică, cu acțiuni centrate pe strategii participative.

Experimentarea noilor programe și a noilor manuale a fost însoțită de stângăcii și greșeli inerente de la reeditarea manualului lui P.P. Panaitescu „Istoria Românilor" pentru clasa a VIII-a secundară, apărut în 1942 și respins categoric de cadrele didactice, până la elaborarea de noi manuale în anii 1992–1993, de sute de pagini, cu multă factologie, cu o informație expusă la nivel academic, fără nici o preocupare metodică și de modernizare a conținutului istoric.

Manualele *Istoria Românilor pentru clasele XI–XII*, deși au fost contestate, au rămas valabile până în 1999. Elaborarea manualului de istorie națională a impus o nouă formulare referitoare la titlu, optându-se pentru disciplina *Istoria Românilor*, având-se în vedere că românii trăiesc în două state – România și Moldova –, precum și în afara granițelor acestora[2].

Legea învățământului 84/1995 a introdus elemente noi în sistemul educațional din România: un nou curriculum național, cuprinderea disciplinelor în 7 arii curriculare, curriculum la decizia școlii etc. De asemenea, legea respectivă a oferit minorităților câte o oră de istorie pentru studierea disciplinei *Istoria și tradițiile minorităților*.

Noile programe din învățământul primar și gimnazial (1995) și din cel liceal (1999) reluau practica manualelor alternative, producând în rândul profesorilor și elevilor un impact puternic.

Inițiativa folosirii manualelor alternative este considerată soluția viitorului ce oferă o deschidere democratică spre cunoaștere. Deși ideea manualelor alternative a fost acceptată, încă de la apariție se bănuiau obstacolele pe care le vor întâlni noile manuale în demersul pedagogic.

Atunci nu au fost prevăzute dimensiunile dificultăților la care s-a ajuns în prezent în predarea disciplinei istoria. În curând, specialiștii au observat că istoriei i se rezervă un loc minor, că în anumite intervenții oficiale sau de altă natură rolul instructiv-educațional al acesteia era blamat pentru situațiile reale sau imaginare ale istoricilor din perioada

comunistă. Pe fondalul eforturilor de integrare a României în structurile europene şi euroatlantice se auzeau tot mai multe voci care puneau sub semnul îndoielii rolul pozitiv al istoriei naţionale. Sub pretextul eliminării unor aşa-zise mituri istoriografice precomuniste sau comuniste s-a ajuns la promovarea unei orientări false, de respingere a valorilor trecutului naţional, de cultivare a neîncrederii în probitatea majorităţii istoricilor români, mai vechi sau mai noi, de inoculare a relativismului în abordarea adevărului istoric, de contestare a capacităţii de cunoaştere reală a trecutului[3].

Factori de decizie de cel mai înalt nivel, prin Ordinul Ministrului nr. 3207 din 3 februarie 1999, au redus masiv numărul orelor de istorie în gimnazii şi licee.

Cu o oră pe săptămână, disciplina era redusă la formulări schematice, repede uitate de peste 95% din absolvenţii liceului. Istoria era scoasă din cultura liceală de bază, indiferent de „filieră".

Potrivit planului-cadru, orele opţionale se împart cu geografia, cultura civică şi istoria religiilor. Astfel, orele opţionale nu pot fi folosite pentru a suplimenta unica oră săptămânală de istorie prevăzută de actuala programă-cadru pentru majoritatea absolută a liceelor. Reforma învăţământului capătă – când este vorba de *Istoria Românilor* şi *Istoria Universală* – aspecte stranii, cu efecte negative de lungă durată[4].

În acelaşi timp, s-a eliminat istoria ca disciplină obligatorie la examenul de Bacalaureat, la Capacitate (acum Teste Naţionale) şi a crescut ponderea *Istoriei Universale* în raport cu *Istoria Românilor*. Paralel, s-au introdus cursuri de istorie a minorităţilor naţionale. Creşterea ponderii *Istoriei Universale* şi studierea trecutului etniilor conlocuitoare ar fi, în esenţă, acte pozitive, dacă nu ar fi fost însoţite de marginalizarea *Istoriei Românilor*, de distorsionarea sa[5].

Programele din 1999 au condus la apariţia unei „avalanşe" de manuale pentru clasele IX–XII. Programele redactate nu au fost dezbătute de specialiştii Secţiei de istorie a Academiei Române şi de profesorii de istorie.

Apariţia manualelor la începutul noului an şcolar a produs derută şi proteste. Conţinuturile manualelor alternative au fost îndelung mediatizate. În mod special, s-a discutat despre manualul apărut la Editura Sigma, în care se minimaliza suportul informaţiei istorice[6].

Menţionăm câteva atitudini exprimate în presă: acad. Dan Berindei – „Un manual de istorie trebuie să fie un manual de istorie naţională" („Adevărul", 12 octombrie 1999, p. 9); prof. univ. dr. Ioan Scurtu – „Sfidarea trecutului – impostură nocivă" („Opinia naţională", nr. 260, 2 noiembrie 1999, p. 3); prof. univ. dr. Viorica Moisuc – „Manualele de istorie de clasa a XII-a reiau ideologia stalinistă şi tezele antiromâneşti ale istoriografiei maghiare" („Cotidianul", 1 noiembrie 1999, p. 18); Neagu Djuvara – „De unde atâta zarvă în jurul manualelor alternative" („Universul şcolii", p. 4).

Îndelung contestat, prin ordinul ministerului Educaţiei şi Cercetării nr. 4402 din septembrie 2001, manualului apărut la Editura Sigma i s-a retras avizul.

Pornindu-se de la aceste realităţi, s-au elaborat noi programe şcolare şi manuale de istorie. Curricula a fost abordată după anumite exigenţe ale modernizării. Ea vizează competenţele, valorile şi atitudinile elevilor.

Pentru a prezenta cu obiectivitate şi înţelegere problemele şi preocupările noastre în legătură cu programele de studiu şi manualele alternative, am realizat un studiu de caz care cuprinde proiecte şi portofolii ale elevilor, interviuri, sondaje de opinie în rândurile profesorilor de istorie şi elevilor claselor a IV-a, a VIII-a şi a XII-a.

Dincolo de evaluarea pozitivă a unor aspecte din programa de studiu şi a manualelor alternative, am desprins câteva concluzii şi propuneri în vederea revizuirii acestora.

Clasa a IV-a: Noul curriculum şi schema orală prevede o oră de istorie pe săptămână pentru istorie şi geografie, în total 17 ore pentru *Istoria Românilor*.

În programa şcolară sunt formulate titluri generale ca: „Omul şi schimbarea mediului înconjurător", „Figuri de voievozi şi domnitori", „România în secolul al XX-lea". Formulările generice au rolul lor, dar programa trebuie să cuprindă unităţi şi subunităţi de conţinut formulate precis. Dacă acestea au un grad mai mare de cuprindere, obiectivele de referinţă au rolul de a preciza abilităţile, capacităţile, cunoştinţele elevilor cu trimitere la terminologie, evenimente istorice, personalităţi istorice.

Pe lângă această sumară şi superficială abordare a programei, apar şi unele deficienţe de logică elementară. Cum se explică, astfel, faptul că, imediat după titlul generic „Figuri de voievozi şi domnitori", sunt excluşi din curriculum cei care alcătuiesc nucleul aprofundat: Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, care, precizează programa, pot face obiectul studiului de caz numai în contextul extinderii.

Dificultăți apar și la „înțelegerea și utilizarea limbajului de specialitate". Dar ce anume este neclar din vastul limbaj de specialitate, programa nu precizează. De asemenea, noile manuale alternative au renunțat la o parte din texte, legende, povestiri istorice, fapt motivat de tendința actuală de demitizare.

Dar dacă programa pentru clasa a IV-a stipulează predarea cunoștințelor de istorie într-un ritm atât de alert (2000 de ani de istorie în 17 ore?), clasa a VIII-a va parcurge oare întreaga programă? Se asigură oare în ciclul primar, în acest mod, acumularea capacităților care ar trebui să conducă la studierea istoriei în gimnaziu?

Deci, se impune să se revină asupra faptului în care a fost concepută predarea istoriei la clasa a IV-a (programă, manuale, locul istoriei în planul de învățământ).

Clasa a VIII-a: *Istoria Românilor*, dintr-o disciplină formativă de bază, căreia planul de învățământ îi acorda câte două ore săptămânal la fiecare clasă de gimnaziu, a ajuns materie secundară care „beneficiază" de 1–2 ore la concurență cu geografia, iar dintr-o disciplină obligatorie la examenul de capacitate a devenit opțională.

Programa este supraîncărcată cu informație inutilă sau inadecvată. Este necesară o corelare a reformei conținuturilor cu reforma examenelor.

Programa s-ar cere să fie construită pe două paliere: minimală și de dezvoltare, care să ofere șanse mai mari de aplicare în raport cu situația concretă a clasei. Conținuturile trebuie formulate precis și transformate în titluri de lecții.

Se impune tratarea echilibrată a lecțiilor de viață economică, socială și culturală în raport cu viața politică (vezi lecția referitoare la voievozi, unde despre Mircea cel Bătrân și Ștefan cel Mare apar informații extrem de succinte, în cinci sau șase rânduri).

Conținutul temelor trebuie să reliefeze rolul personalităților în istorie, care în majoritatea cazurilor devin modele pentru tânăra generație.

În cele trei manuale alternative trebuie să existe unitate de vedere cel puțin la nivelul cronologiei, pentru a nu se crea confuzii în rândurile elevilor.

Să fie eliminate informațiile politizate sau cele asupra cărora istoriografia română nu a ajuns la un consens, îndeosebi cele din secolul al XX-lea. Acestea apar în manuale într-o formă unilaterală ce diferă mult de la o editură la alta.

Studierea *Istoriei Românilor* în clasa a VIII-a să se realizeze în minimum 3 ore pe săptămână. Ar fi ideal ca studierea istoriei naționale să se efectueze pe parcursul a doi ani și în perioada învățământului obligatoriu (conform reformei actuale, până în clasa a X-a și inclusiv), iar programa să fie structurată pe probleme, și nu cronologic.

Renunțarea la practica de contrapunere a istoriei cu geografia și revenirea la Testul național de *Istoria Românilor*, în condițiile unei programe de examen echilibrate și rezonabile ca întindere și dificultate.

Clasa a XII-a: Planul-cadru de învățământ, aprobat prin ordinul ministrului nr. 3207 din 3 februarie 1999, prevede pentru majoritatea liceelor (peste 80%) câte o singură oră de istorie la clasele IX–XII. Excepție fac liceele din filiera teoretică, specializările „filozofie" și „științe sociale". Cele de „matematică–informatică" și „științele naturii" au câte o oră de istorie la clasele IX–XI și două ore de istorie la clasa a XII-a.

Programa de *Istorie a Românilor* este structurată pe 12 teme. Din acesta, primele două epuizează o perioadă de 2000–2500 de ani de istorie, de la traco-daco-geți până pe la 1700, iar celelalte zece teme se ocupă de ultimii 300 de ani de istorie. Patru din cele 12 teme vizează regimul comunist și ultimii 10 ani, cu observația că ultimul capitol revine politicii externe în perioada interbelică.

Deci, istoria noastră antică și medievală nu mai are nici o importanță, în schimb ultimele decenii, care nu și-au decantat pe deplin faptele pentru istorie, sunt tratate incoerent, cu elemente esențiale alăturate unor detalii inutile.

Manualele redau sumar temele din programă. Reducere cu atât mai accentuată cu cât trei din cele cinci manuale pentru clasa a XII-a se limitează la circa 170 de pagini. Dacă omitem ilustrațiile, schemele și hărțile, textul propriu-zis are în jur de 100 de pagini tipărite.

Se propune ca programa pentru clasa a XII-a să fie una singură, iar nu divizată între „minimal" și „maximal", ca în prezent.

Ar fi necesară o sinteză a celor două programe curriculare, cu tendința de a merge spre o programă „maximală".

În ce privește echilibrul diferitelor teme componente ale manualelor, acesta să se realizeze astfel:

– circa 40% antichitate – începutul secolului al XIX-lea;
– circa 20% – perioada 1821–1944;
– circa 20% – perioada 1918–1944;
– circa 20% – perioada 1944–1989.

Problema esențială constă în a hotărî dacă disciplina istorie rămâne o materie secundară și aproape opțională – cum este în prezent programa-cadru – sau dacă își va relua locul printre disciplinele formative de bază.

Integrarea României în Uniunea Europeană nu înseamnă ștergerea treptată a identității naționale. Pentru cunoașterea acestei identități, limba și literatura română, ca și istoria, rămân discipline fundamentale.

CONCLUZII ȘI SOLUȚII

Cunoașterea propriei istorii și a valorilor culturii noastre naționale, multiplicarea și amplificarea lor printr-o benefică interacțiune cu lumea timpului nostru sunt misiunea fundamentală a educației naționale. A promova identitatea națională prin cunoașterea și învățarea de către elevi a istoriei naționale reprezintă o misiune asumată explicit și programată de profesorii de istorie.

În ceea ce privește perspectivele studierii istoriei, se impune:

1. creșterea numărului de ore în trunchiul comun, atât la gimnaziu, cât și la liceu (curriculum-nucleu) la 2 ore pe săptămână pentru o mai bună înțelegere a programelor și a manifestării rolului istoriei ca disciplină umanistă de bază în învățământul românesc;

2. modificarea sau conceperea de noi programe la istorie, în condițiile schimbării legislative și prin trecerea clasei a X-a drept ultima clasă a învățământului general obligatoriu, bazate pe selecția conținuturilor și a rezultatelor pe termen lung;

3. studierea *Istoriei Universale* problematizată, în doi ani, iar în anul terminal studierea unui curs de istorie națională, structurat tematic pe probleme fundamentale;

4. elaborarea unor criterii-standard privind utilizarea manualelor alternative;

5. organizarea concursului de autori, și nu de edituri;

6. manualele de istorie trebuie:

– să fie îmbunătățite calitativ în conținuturile propuse de programă și să fie structurate echilibrat sub aspectul temelor componente;

– să conțină un minim de noțiuni și informații comune, impuse prin „trunchiul comun";

– să fie accesibile elevilor (ca text, scheme, imagini, tabele, hărți);

– să cuprindă, în urma modificării programei, și aspecte ale istoriei românilor din afara granițelor României;

– se impune elaborarea unui concept clar al manualului de istorie opțional și nu alternativ;

7. reintroducerea statutului de disciplină obligatorie pentru *Istoria Românilor* la examenul de Teste Naționale, examenul național de Bacalaureat și revenirea la studierea istoriei ca disciplină formativă de bază.

NOTE

[1]Sorin D. Cristea, *Pedagogie generală și managementul educației*, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 15.

[2]M. Manea, A. Pascu, B. Teodorescu, *Istoria Românilor*, București, E.D.P., 1997, p. 7.

[3]Ioan Aurel Pop, *Programa și manualele de istoria românilor. Câteva considerații*, în „Studii și articole de istorie LXV", București, Editura Fundației Culturale „D. Bolintineanu", 2000, p. 167.

[4]D.C. Giuvăscu, *Despre planul de învățământ, programe și manuale*, în „Studii și articole de istorie", București, Editura Fundației Culturale „D. Bolintineanu", 2000, p. 176.

[5]Ioan Aurel Pop, *op. cit.*, p. 168.

[6]Sorin Mitu (coordonator), Lucia Copoeru, Ovidiu Pecican, Virgiliu Țârău, Liviu Țârău, *Istorie*. Manual pentru clasa a XII-a, București, Editura Sigma, 1999.

Alexandru MOŞANU,
profesor universitar, doctor habilitat în istorie, membru de onoare
al Academiei Române

MANIPULATORII ISTORIEI

Recent a apărut manualul intitulat *Istorie. Epoca contemporană. Manual pentru clasa a IX-a*, Chişinău, 2006, 208 p. Autori: Sergiu Nazaria, Alexandru Roman, Mihai Sprînceană, Ludmila Barbus, Sergiu Albu-Machedon, Anton Dumbravă; consultant ştiinţific Alexandru Burian. Manualul a apărut sub egida Ministerului Educaţiei şi Tineretului al Republicii Moldova. Acesta este unul din manualele de istorie integrată, deşi termenul „integrată" nu figurează în titlul manualului.

Precizăm de la bun început că observaţiile ce urmează privesc numai conţinutul lucrării şi se referă în principal la materialul dedicat istoriei românilor.

Orientarea ideologico-politică a manualului este subliniată chiar la începutul capitolului I, *Viaţa politică a ţărilor lumii.* Se dă un citat din discursul lui Pan. Halippa ţinut la Lăpuşna pe 17 iunie 1934. Omul politic basarabean critica pe „fraţii de peste Prut" pe motiv că după Unire „s-a făcut foarte puţin pentru Basarabia", că „Guvernul României nu se interesează de nevoile noastre", că „pe vremea ţarismului n-am avut şcoli; spitale. Dar şi după Unire nu se vede măcar urmă de progres" (p. 5). Critica este exagerată, ceea ce se vede bine atunci când P. Halippa îşi concretizează pretenţiile faţă de guvernanţii ţării, când se referă la domenii concrete de activitate. Asemenea exagerări în polemicile cu cei de la putere sunt un lucru obişnuit într-o societate democratică. Mi se pare anormal ca textul de bază al manualului să înceapă cu un fragment dintr-un discurs polemic. Plăsmuitorii manualului însă au viziunea lor în privinţa a ceea ce este normal şi a ceea ce este anormal. Fiind ghidaţi de interese politico-ideologice, prin fragmentul citat, ei au dorit să dea tonul întregii lucrări, să fixeze atenţia elevilor asupra conţinutului antiromânesc al manualului. Intenţia autorilor este de a forma o atitudine negativă a elevilor faţă de Unire, de a falsifica imaginea unuia dintre liderii mişcării de eliberare naţională a românilor basarabeni. Procedeul utilizat de autori este unul antiştiinţific. Pan Halippa niciodată n-a regretat actul Unirii din 27 martie 1918, niciodată nu şi-a negat identitatea sa românească. Pentru această atitudine bazată pe concepţia unităţii româneşti Pan Halippa a preferat să fie condamnat la 25 de ani de muncă silnică în Siberia, decât să îngenuncheze în faţa călăilor sovietici, care îi cereau să declare că Unirea Basarabiei cu România a fost un act ilegal. Pan Halippa a rămas în istoria neamului românesc ca un martir, ca un erou. Autorii manualului lipsiţi de asemenea calităţi cum sunt demnitatea umană şi devotamentul faţă de idealul naţional, au comis un fapt nedemn încercând să-i creeze lui Pan. Halippa o imagine falsă de trădător.

În textul de bază al manualului se acordă o atenţie deosebită evenimentelor din anii 1917–1918. Tema respectivă fiind abordată de pe poziţia „moldovenismului", potrivit căreia în Basarabia şi în stânga Nistrului locuieşte un „popor moldovenesc" deosebit de poporul din celelalte regiuni istorice româneşti, S. Nazaria şi colegii lui îi orientează pe elevi în direcţia cunoscutelor teze ale istoriografiei ruso-sovietice. Moldovenii încadraţi

în Armata Roşie, printre care s-au evidenţiat M. Frunze, S. Lazo, Gr. Kotovski, I. Iakir, au susţinut în războiul civil din Rusia pe bolşevici (p. 16). Proclamarea, la 2 decembrie 1917, a Republicii Democratice Moldoveneşti (R.D.M.) ca parte componentă a Federaţiei Ruse „a semnificat renaşterea statalităţii moldoveneşti". Fiindcă acest lucru „corespundea aspiraţiilor poporului moldovenesc şi ale altor popoare din ţinut" (p. 16), chemarea de către autorităţile R.D.M. a trupelor româneşti este calificată de autori ca „intervenţie românească", „ocupaţie militară străină", iar forţele rusofile şi probolşevice care „optau pentru R.D.M. independentă (*sic!*)" „s-au pronunţat împotriva intervenţiei româneşti (p. 19–20)", dar, totodată, „s-au adresat cu un apel de ajutor către cetăţenii (*sic!*) Rusiei şi Ucrainei (p. 18–20)".

Manipulatorii istoriei sugerează elevilor concluzia că Republica Democratică Moldovenească îşi putea asigura „independenţa" în cadrul Federaţiei Ruse cu concursul trupelor bolşevizate, care semănau dezordine, anarhie şi care prădau tot ce le ieşea în cale, lăsând în urma lor sate ruinate şi victime printre cei care se orientau spre România. Sfatul Ţării trebuia să aleagă între Rusia bolşevizată şi România, Patria-mamă. Unica soluţie era Unirea, care a fost decisă la 27 martie 1918.

Pentru a-şi impune falsurile şi cu miză antiromânească, autorii recurg la o logică ciudată. Suntem nevoiţi, din lipsă de spaţiu, să ne limităm doar la un singur exemplu. Vrând să-i convingă pe cei ce studiază disciplina respectivă că Unirea din 1918 nu s-a bucurat de sprijinul basarabenilor, autorii îl citează pe un istoric de la Chişinău care scrie (citãm după manual, p. 20): „Agitatorii Rusiei aveau o influenţă suficient de mare în masele de ţărani. Vrânceanu şi Turcuman, luptători pentru unire în judeţul Soroca, au fost condamnaţi la moarte de ţăranii incitaţi contra unirii". Pe baza acestui fapt, ce se referă numai la judeţul Soroca şi numai la două cazuri de linşare, S. Nazaria şi compania trag concluzia absolut ilogică şi falsă: „Deci, majoritatea covârşitoare (*sic!*) a populaţiei Basarabiei era împotriva acestui act... (al Unirii – *n.a.*)". Şi în final, se propune elevilor să mediteze asupra subiectului: „Este posibilă în viitor repetarea «anului 1918» sau o nouă unire a Moldovei cu România sub altă formă?" (p. 21). Iată, dragi elevi şi profesori, cine vrea să vă înveţe carte şi ce concluzii bolşevice vi se impun!

Tendenţios, unilateral, în culori sumbre este prezentată istoria României din perioada interbelică. Citãm respectivul alineat prin care autorii demonstrează că ei împărtăşesc concepţii kominterniste. Iată locul cu pricina: „Documentele mărturisesc că mişcarea comunistă antiromânească era sprijinită de Moscova şi dirijată de komintern. Dar, ea putea avea succes numai în condiţiile unui regim urât totalmente de populaţie, când existau condiţii favorabile interne pentru mişcarea revoluţionară şi subversivă" (p. 31). Cine putea să „urască totalmente" regimurile politice care au contribuit la atingerea unor cote înalte de dezvoltare a României în domeniile economiei, culturii şi spiritualităţii, decât comuniştii şi oamenii cu viziuni de stânga, zăpăciţi de propaganda stalinistă mincinoasă, diversionistă? A spune elevilor, prin intermediul ziaristului american Cyrus Sulzberger, că România anilor 1918–1940 „merita o revoluţie" (p. 31) înseamnă să justifici planul kominternului de dezmembrare şi de nimicire a României. Pentru asemenea diversiuni politice actualii guvernanţi ar trebui să răspundă în faţa legii.

În politica lor de constituire a unui sistem educaţional bazat pe o ideologie retrogradă, anticonstituţională, ce urmăreşte scopul de a schilodi intelectual tineretul studios, de a-l manipula conceptual, comuniştii mizează, în primul rând, pe falsificarea istoriei naţionale, pe care ei o numesc în mod fraudulos „istorie integrată".

Să urmărim în continuare modul în care alcătuitorii manualului pentru clasa a IX-a realizează comanda politico-ideologică a guvernanţilor; să vedem cum înţeleg aceştia istoria U.R.S.S., a regimului totalitar comunist impus prin forţă coloniilor sovietice, inclusiv R.S.S.M.

În această parte a observaţiilor ne vom referi la paragrafele 14–20 din compartimentul I, *Viaţa politică a ţărilor lumii*. În plan conceptual, ne-au atras atenţia îndeosebi problemele ce ţin de perioada stalinistă şi de evenimentele politice ce s-au desfăşurat în U.R.S.S.– Federaţia Rusă în a doua jumătate a secolului al XX-lea şi începutul secolului al XXI-lea. Elevii află că după înfrângerea ţărilor fasciste în cel de-al Doilea Război Mondial preocupările lui Stalin erau legate atât de restabilirea economiei ţării, cât şi de consolidarea dictaturii sale personale, utilizând în acest scop maşina terorii, represiunilor şi deportărilor. Aici ar fi fost însă locul potrivit ca elevii să cunoască numărul victimelor regimului totalitar comunist, care se cifrează la zeci de milioane de cetăţeni sovietici. Autorii manualului au „economisit" însă spaţiu pentru a demonstra detaliat „succesele" guvernării comuniste.

S. Nazaria şi compania explică superficial cauzele agravării situaţiei economice şi politice din U.R.S.S. Înrăutăţirea situaţiei economice a Uniunii Sovietice în a doua jumătate a anilor 70 şi în prima jumătate a anilor 80 este pusă pe seama „refuzului autorităţilor (sovietice – *n.n.*) de a efectua reforme economice" (p. 56).

În ceea ce priveşte procesul de destrămare a regimului comunist, acesta „este legat de numele lui Mihail Gorbaciov", care „a întreprins o încercare de a democratiza radical (*sic!*) societatea..." şi care a comis „greşeli foarte serioase" (p. 56). Autorii vor să-i convingă pe elevi şi profesori că dacă Brejnev şi Gorbaciov ar fi fost mai competenţi, regimul totalitar comunist nu s-ar fi prăbuşit şi am continua şi azi să trăim „fericiţi" în cadrul U.R.S.S. Autorii manualului ascund cauza fundamentală a crahului sistemului respectiv şi anume că regimul totalitar comunist nu putea fi reformat, căci el avea rădăcini putrede, antiumane. Regimul sovietic era bazat pe crime de proporţii înspăimântătoare, nemaiîntâlnite în istoria omenirii, un regim pentru care viaţa şi libertatea omului nu costa nimic.

Autorii manualului au o atitudine foarte grijulie faţă de imaginea imperiului sovietic. Conform logicii autorilor, el a fost atât de benefic, încât, după prăbuşirea lui, s-a simţit nevoia de a crea Comunitatea Statelor Independente (C.S.I.) „cu scopul de a păstra şi dezvolta (*sic!*) relaţiile economice constituite în perioada sovietică" (p. 56). Dar, potrivit aceleiaşi logici, după dezmembrarea Uniunii Sovietice lucrurile nu mai pot fi schimbate în bine. Citâm: „...Situaţia internă şi externă a ţărilor care fac parte din C.S.I. nu s-a îmbunătăţit. Ele sunt cuprinse de o criză economică puternică, în toate domină instabilitatea politică şi socială, criminalitatea şi corupţia... S-au dezlănţuit conflicte etnice şi politice" (p. 56). Propunându-le elevilor să estimeze consecinţele destrămării U.R.S.S. pentru dezvoltarea economică şi sociopolitică a fostelor republici sovietice, copiii sunt puşi în situaţia de a reproduce concluziile scrise de autori în textul de bază al manualului citat mai sus: destrămarea U.R.S.S. are pentru popoarele din fostele colonii sovietice consecinţe exclusiv negative.

După acest calapod este redată în manual şi evoluţia politică a Republicii Moldova. Atitudinea procomunistă şi proimperială a autorilor se profilează şi mai clar în paragraful dedicat dezvoltării vieţii politice în R.S.S.M. în anii '70–'80. Este de observat că în acest compartiment sunt amestecate etape esenţial diferite. În ciuda faptului că limitele cronologice anunţate în denumirea paragrafului sunt anii '70–'80, autorii includ aici şi anul 1991, adică anul proclamării Independenţei.

În minţile elevilor se creează în mod intenţionat confuzii. Li se inoculează ideea că procesele politice începute la 27 august 1991 sunt o continuare a proceselor politice caracteristice perioadei regimului totalitar comunist. Se recurge la un asemenea procedeu cu scopul de a diminua importanţa evenimentului produs la 27 august 1991. Faptul că în această zi Parlamentul a adoptat Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova nici nu este măcar amintit. Ea este menţionată numai în aparatul metodic, la rubrica *Documente şi materiale* (p. 68); dar scurtul extras din acest document este falsificat (mă refer la ultima frază). Deşi Declaraţia de Independenţă este un document politico-juridic fundamental, prin care Republica Moldova este legitimată ca stat suveran, independent şi democratic, documentul respectiv este ignorat demonstrativ. Elevilor li se cere să cunoască doar data proclamării Independenţei Republicii Moldova. Slugile comuniştilor au executat docil comanda politică a stăpânilor.

Continuând observaţiile asupra conţinutului manualului de istorie pentru clasa a IX-a, vom încerca să dezvăluim, după manual, motivul ignorării de către autori a Declaraţiei de Independenţă, care nici măcar nu este menţionată în textul de bază.

Ideologii comunişti consideră că baza politico-juridică a statalităţii moldoveneşti şi a independenţei a fost pusă în perioada când românii moldoveni făceau parte din formaţiuni pseudostatale, colonii ruso-sovietice tipice. Autorii manualului acordă spaţiu considerabil evenimentelor legate de „renaşterea şi dezvoltarea statalităţii moldoveneşti", în cadrul Republicii Federative Democratice Ruse (2 decembrie 1917) şi al U.R.S.S. (2 august 1940). Evenimentele respective şi actele legislative corespunzătoare sunt prezentate şi analizate abundent. Iată doar câteva exemple concludente în acest sens. Din textul de la paragraful 16 al capitolului I, în care este analizată viaţa politică în „epoca brejnevistă", elevii află că pe timpul când R.S.S.M. era cârmuită de Ivan Bodiul „regimul politic a cunoscut unele tendinţe neostaliniste". Asta însă nu-i împiedică pe autori să conchidă: „Un eveniment însemnat în viaţa politică a Moldovei a fost adoptarea la 15 aprilie 1978 a Constituţiei R.S.S.M. Pentru cetăţenii R.S.S.M. au fost declarate şi *garantate* (sublinierea ne aparţine – *n.a.*) drepturile şi libertăţile omului" (p. 62). Este o

apreciere făcută în obişnuitul stil demagogic al propagandei sovietice. Tot în acea perioadă, conform textului din manual, „s-a trezit conştiinţa naţională a moldovenilor şi a altor popoare (*sic!*) conlocuitoare, care au pledat pentru **dezvoltarea independenţei**" (sublinierea ne aparţine – *n.a.*).

În aşa fel, gândul profesorilor de istorie şi al elevilor este împins spre concluzia falsă că adoptarea la 27 august 1991 a documentului prin care se legitimează actuala Republică Moldova a fost o acţiune de prisos. Abia acum, citind manualul de istorie pentru clasa a IX-a, am înţeles „meritele" lui Ivan Bodiul şi motivul pentru care preşedintele Vladimir Voronin i-a conferit cea mai înaltă distincţie a Republicii Moldova.

Prin cele relatate mai sus se explică şi faptul că în manual nici măcar nu se aminteşte despre mişcarea de eliberare naţională. Autorii preferă să vorbească despre mişcarea pentru democratizarea politică şi renaşterea naţională finalizată cu „adoptarea la 31 august 1989 a legii care a proclamat limba moldovenească limbă de stat" (p. 63). Legislaţia lingvistică votată de Sovietul Suprem al R.S.S.M. la 31 august şi 1 septembrie 1989 mai cuprinde însă şi legea cu privire la revenirea „limbii moldoveneşti" la grafia latină şi cea cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S.M. Aceste două legi însă nu sunt menţionate pentru că nu se înscriu în concepţia „moldovenismului" ca ideologie şi politică antiromânească. Grafia latină a înlocuit-o pe cea chirilică, iar în cel de-al treilea act legislativ se recunoştea oficial „identitatea lingvistică moldo-română realmente existentă". Se mai omite în manual şi faptul că legislaţia lingvistică a fost susţinută de prima Mare Adunare Naţională din 31 august 1989, care a fost şi cea mai importantă acţiune politică de masă organizată de Frontul Popular în perioada colonială sovietică.

Dorind să găsească elemente pozitive în politica regimului totalitar comunist de ocupaţie, autorii încearcă să-şi argumenteze poziţia şi din punct de vedere teoretic. Aşa putem înţelege tentativa lor de a prezenta totalitarismul şi regimurile totalitare ca fenomene determinate de factori care nu puteau fi ocoliţi. „Regimurile totalitare, scriu autorii, apar în condiţii extraordinare: instabilitatea crescândă, crizele economice şi politice profunde din societate, necesitatea soluţionării rapide a sarcinilor strategice. Instaurarea totalitarismului este considerată drept un mijloc eficient de soluţionare a problemelor menţionate şi de atingere a anumitor scopuri." Acest mod de interpretare a fenomenelor nominalizate mai sus echivalează cu justificarea acestora.

Trecerea sub tăcere a Declaraţiei de Independenţă este „compensată" prin accentul pus apăsat şi repetat pe importanţa Declaraţiei cu privire la suveranitatea R.S.S. Moldova, adoptată de Parlament pe 23 iunie 1990. Dar să nu uităm că această Declaraţie a fost adoptată în perioada când R.S.S. Moldova se afla încă în componenţa imperiului sovietic. Mai atragem atenţia cadrelor didactice şi elevilor asupra faptului că în aceeaşi zi de 23 iunie 1990 a fost adoptat şi alt document: *Hotărârea Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova cu privire la Avizul Comisiei Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova pentru aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune şi a Protocolului adiţional secret din 23 august 1939, precum şi a consecinţelor lor pentru Basarabia şi Bucovina de Nord.* Avizul menţionat se termina cu alineatul următor: „Prin prezentul Aviz Comisia întregeşte, sub toate aspectele, semnificaţia profundă şi amplă a Declaraţiei suveranităţii R.S.S. Moldova". Avizul conţinea motivarea Declaraţiei cu privire la suveranitate, motivare bazată pe adevărul istoric: băştinaşii din teritoriile anexate de Rusia sunt români, unirea acestora cu România în 1918 a fost un act legal, iar la 28 iunie 1940 U.R.S.S. a ocupat prin forţa armată Basarabia şi Bucovina de Nord.

Adevărul istoric nefiind pe placul autorilor, aceştia au ignorat Avizul, ale cărui idei principale au fost incluse apoi în Declaraţia de Independenţă.

Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova adoptată la 27 august 1991 are o importanţă istorică. Prin acest document s-a pus capăt jugului colonial ruso-sovietic suportat de românii moldoveni din Basarabia timp de peste 150 de ani şi s-a deschis orizontul politic, cultural şi spiritual spre România, spre democraţiile occidentale. Actul politico-juridic din 27 august 1991 reflectă adevărul incontestabil că populaţia autohtonă de la est de Prut este de etnie românească şi parte integrantă a poporului român, că Basarabia este pământ românesc şi că revenirea ei în componenţa României ar fi pe deplin justificată. Anume aceste adevăruri şi orientări cuprinse în Declaraţia de Independenţă irită la maximum pe actualii guvernanţi şi pe servitorii lor. Declaraţia de Independenţă nu se înscrie în strategia comunistă de transformare a Republicii Moldova într-o marionetă a Rusiei, într-un stat ostil României, întregii Europe.

MANUALELE DE ISTORIE INTEGRATĂ. ATITUDINI

Rezoluția mitingului de protest organizat de Asociația Istoricilor din Republica Moldova referitor la manualele de istorie integrată distribuite în școli

Autoritățile comuniste din Republica Moldova, declarând în repetate rânduri că elaborează și promovează în învățământ un curs de „istorie integrată", proeuropeană, au introdus, începând cu anul de învățământ 2006–2007, prin metode ilegale, abuzive și netransparente, un curs de istorie sovietică. Autoritățile trișează atunci când susțin că în majoritatea statelor europene se studiază istoria integrată. Metoda integrată de predare–învățare a istoriei este implementată în doar câteva țări europene. Acest principiu de predare s-a dovedit a fi un instrument verificat de educare a tinerei generații de pe continentul european în spiritul adevărului științific, al respectului față de alte popoare și al toleranței reciproce.

Modelul de „istorie integrată" în varianta comuniștilor de la Chișinău este în contradicție flagrantă cu recomandările Consiliului Europei în problema de educație istorică. Cursul de istorie impus de autoritățile de la Chișinău este menit să înlocuiască sistemul educațional, bazat pe valori democratice, naționale și universale, introdus după destrămarea imperiului sovietic și prăbușirea regimului totalitar. Prin aceasta se urmărește resovietizarea sistemului educațional din Republica Moldova, inclusiv a învățământului istoric.

Drept bază ideologică a acestei stratageme comuniste servește Concepția politicii naționale a Republicii Moldova, adoptată în decembrie 2003, care a legiferat doctrina cominternistă, comform căreia, în scopuri diversioniste, populația autohtonă majoritară din Republica Moldova este divizată în două etnii – moldoveni și români –, cu limbă, cultură și istorie separate. Manualele elaborate la comanda actualilor guvernanți materializează această doctrină antinațională, antiromânească. Implementarea lor se face prin dictat, cu încălcarea grosolană a normelor democratice, fără a se ține cont de opiniile cadrelor didactice, părinților și elevilor.

Conținutul noilor manuale de istorie confirmă această concluzie a noastră. Spre exemplu, manualul de „istorie integrată" pentru a clasa a IX-a promovează ideea comunistă, proimperială, că statalitatea actualei Republici Moldova s-a dezvoltat în cadrul fostei Uniuni Sovietice, că adoptarea Constituției R.S.S. Moldovenești în 1978 a fost un eveniment însemnat în viața politică a Moldovei, deoarece în respectivul document au fost declarate și garantate (*sic!*) drepturile și libertățile omului, că destrămarea U.R.S.S. a avut consecințe negative pentru republicile sovietice, care și-au proclamat independența după prăbușirea imperiului. Declarația de Independență a Republicii Moldova din 27 august 1991 este totalmente ignorată.

Compartimentele manualului dedicate istoriei universale sunt scrise, de regulă, după manuale de istorie universală editate în fosta U.R.S.S. În unele paragrafe se întâlnesc

afirmații care justifică politica partidelor comuniste și ale Internaționalei Comuniste de provocare a unor revoluții proletare, de exemplu, în România.

Cartea este abundent ilustrată cu portrete ale liderilor comuniști din U.R.S.S. și din alte țări, cu lozinci și placarde prin care se elogiază industrializarea și colectivizarea în U.R.S.S., viața „fericită" a oamenilor sovietici etc. Este falsificată și ponegrită perioada interbelică, perioadă în care societatea basarabeană, încadrată în cadrul statului român a fost organizată și a funcționat în baza principiilor și valorilor democratice.

O asemenea prezentare a evenimentelor și fenomenilor istorice încurajează tendințe xenofobe. Modalitatea de predare–învățare a istoriei impusă de guvernarea comunistă oferă largi posibilități de manipulare a istoriei prin informații falsificate și imagini contrafăcute, prin insistarea asupra unor evenimente istorice în detrimentul altora, prin ocolirea unor momente importante din istoria națională, prin negarea și omiterea unor fapte istorice.

Guvernanții de la Chișinău încearcă să transforme predarea istoriei într-un instrument de manipulare a opiniei publice și de îndoctrinare ideologică a populației. O asemenea politică în învățământul istoric este incompatibilă cu valorile democratice și general-umane, lezează demnitatea umană și națională.

* * *

Noi, participanții la mitingul de protest – profesori din învățământul preuniversitar și universitar, cercetători științifici în domeniul istoriei, părinți, studenți, elevi etc. –, luând în dezbatere situația învățământului istoric după introducerea în școli a manualelor de „istorie integrată",

- constatăm că în instituțiile de învățământ preuniversitar s-a creat o situație de haos în ceea ce privește predarea–învățarea istoriei;
- condamnăm acțiunile nesăbuite ale guvernării în probleme de învățământ; respingem categoric cursul de istorie sovietizată, numit de autoritățile comuniste impropriu „istorie integrată";
- cerem anularea ordinului ministrului Educației și Tineretului privind introducerea istoriei integrate și ne pronunțăm pentru menținerea sistemului de predare–învățare a două discipline – *Istoria Românilor* și *Istoria Universală*;
- cerem retragerea din învățământ a manualelor de „istorie integrată";
- cerem stoparea dezmățului ideologic din sistemul educațional din Republica Moldova, și în primul rând din învățământul istoric;
- cerem respectarea normelor elementare de democrație în sistemul educațional;
- cerem soluționarea urgentă a problemelor reale cu care se confruntă învățământul de toate gradele în Republica Moldova: salarizarea adecvată a corpului didactic, asigurarea bazei materiale a învățământului etc.

Facem apel către profesori, studenți, liceeni, părinți, către reprezentanții societății civile, către partidele de orientare democratică și națională să participe la acțiunile de protest în vederea retragerii din învățământul preuniversitar a manualelor de istorie sovietizată.

Facem apel către comunitățile românești din întreaga lume, către organizațiile, asociațiile, uniunile de profil istoric să susțină acțiunile noastre în vederea asigurării dreptului la studierea istoriei noastre naționale.

Chișinău, 11 octombrie 2006

Rezoluția mitingului de protest împotriva introducerii în învățământul preuniversitar din Republica Moldova a manualelor de istorie integrată

Noi, participanții la mitingul de protest împotriva introducerii în învățământul preuniversitar din Republica Moldova a manualelor de istorie integrată, suntem nevoiți să constatăm următoarele:

În pofida protestelor profesorilor, părinților și elevilor împotriva introducerii în învățământul preuniversitar a manualelor de istorie integrată, neglijând opiniile exprimate de unele partide parlamentare și extraparlamentare, de o serie de organizații nonguvernamentale, guvernarea comunistă continuă ofensiva împotriva istoriei și culturii noastre naționale. În instituțiile de învățământ preuniversitar, prin dictat, amenințări și intimidări, se introduce predarea unei istorii care abundă în teze false, de sorginte sovietică, despre limba, istoria și cultura neamului nostru. Prin introducerea manualelor de istorie integrată în învățământul istoric s-a creat o situație de haos și confuzie totală. Actualmente, în învățământul istoric funcționează paralel două curriculumuri, două programe școlare: 1) predarea–învățarea istoriei se

face în baza a două discipline istorice – *Istoria Românilor* şi *Istoria Universală*, cu manualele respective şi 2) predarea/învăţarea istoriei se face în baza curriculumului de istorie integrată, introdus ilegal şi abuziv de către autorităţile comuniste, şi a manualelor respective, doldora de greşeli şi falsuri.

Guvernarea comunistă de la Chişinău declară demagogic libertatea profesorilor de a utiliza în procesul de studii manualele de Istoria Românilor şi Istoria Universală, în timp ce, în realitate, prin mijloace de intimidare, se impune predarea–învăţarea istoriei în baza manualelor de istorie integrată. Pedagogii care optează pentru păstrarea concepţiei de predare în baza celor două cursuri – Istoria Românilor şi Istoria Universală – sunt ameninţaţi şi persecutaţi, fapte infamante pentru un stat democratic precum se pretinde Republica Moldova.

La ordinul Ministerului Educaţiei şi Tineretului, administraţia unor instituţii preuniversitare exercită presiuni asupra corpului didactic, copiilor şi părinţilor pentru a nu permite manifestări de protest. Prin aceasta, se încalcă drepturile generaţiei tinere la o instruire corectă şi calitativă, în corespundere cu normele şi principiile democratice, în conformitate cu criteriile recomandate de Consiliul Europei.

Constatăm cu regret ingerinţa factorului politic în învăţământul istoric. Prin setul de manuale de istorie integrată se încearcă introducerea în sistemul educaţional din Republica Moldova a moldovenismului – teorie falsă de sorginte sovietică despre istoria şi cultura neamului nostru, îmbrăţişată de Partidul Comuniştilor, aflat la putere. Astfel, se încearcă să se confere acestei doctrine statut de ideologie de stat, fapt ce contravine Constituţiei Republicii Moldova. Comisia pentru recenzarea manualelor de istorie integrată, creată ad-hoc, la indicaţia preşedintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, sub egida Academiei de Ştiinţe a Moldovei, are drept scop nu soluţionarea crizei din învăţământul istoric, ci păstrarea în şcoli şi licee a manualelor de factură comunistă. Majoritatea membrilor comisiei, selectaţi din tabăra partidului de guvernământ, fără îndoială că vor prezenta avize pozitive, fapt ce ar permite autorităţilor comuniste să legitimeze manualele de istorie sovietică (falsificată).

În condiţiile în care Republica Moldova se confruntă cu grave probleme sociale – fiind cea mai săracă ţară din Europa –, guvernarea comunistă, lipsită totalmente de responsabilitate faţă de societate, cheltuie sume enorme de bani pentru a intoxica şi manipula populaţia în interesele sale politice de moment.

Guvernanţii comunişti de la Chişinău încearcă să transforme predarea–învăţarea istoriei într-un instrument de manipulare a opiniei publice şi de îndoctrinare a populaţiei. Acţiunile respective contravin Recomandării 15 (2001) a Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei care stipulează formarea şi afirmarea identităţii individuale şi colective prin cunoaşterea moştenirii istorice comune în aspectele sale locale, regionale, naţionale, europene şi globale. Manualele de istorie integrată au menirea de a lichida valorile naţionale în spaţiul dintre Prut şi Nistru.

Constatăm ideologizarea şi manipularea istoriei în interese de partid. Având în vedere aceste abateri flagrante de la normele constituţionale ale Republicii Moldova, de la principiile fundamentale ale Consiliului Europei, noi, participanţii la mitingul din 9 noiembrie 2006,

- cerem retragerea din instituţiile de învăţământ preuniversitar a manualelor de istorie integrată;
- ne pronunţăm pentru predarea–învăţarea istoriei în sistemul educaţional din Republica Moldova a două discipline istorice: *Istoria Românilor* şi *Istoria Universală*;
- cerem încetarea ingerinţei guvernării comuniste în învăţământul istoric;
- cerem stoparea acţiunilor de hărţuială, ameninţare şi intimidare a profesorilor de istorie care nu acceptă manualele de istorie integrată;
- salutăm atitudinea civică manifestată de profesori, părinţi, elevi vizavi de manualele de istorie integrată;
- cerem respectarea drepturilor constituţionale, a normelor democratice în ceea ce priveşte dreptul de exprimare a tuturor cetăţenilor Republicii Moldova într-o problemă de interes vital pentru statul nostru;
- cerem tragerea la răspundere a funcţionarilor de stat care s-au făcut vinovaţi de editarea manualelor de istorie integrată.

Facem apel de solidaritate către întregul corp didactic, părinţi, organizaţiile nonguvernamentale, formaţiunile politice de factură democratică să întreprindă acţiuni orientate spre retragerea din învăţământ a manualelor de istorie integrată.

Comitetul de conducere al Asociaţiei Istoricilor din Republica Moldova

9 noiembrie 2006, Chişinău

Declarație cu privire la adevărata menire a comisiei înființate pe lângă Academia de Științe a Moldovei cu scopul declarat de a expertiza manualele de „istorie integrată”

Începând cu 1 septembrie 2006, guvernanții comuniști, din motive politico-ideologice, au introdus arbitrar, abuziv și ilegal în învățământul preuniversitar din Republica Moldova un curs de istorie falsificată, numită în mod fraudulos „istorie integrată”. Drept rezultat, disciplina *Istoria Românilor*, bazată pe valori naționale și universale, a fost eliminată din programele de studiu.

Noile manuale de „istorie integrată” au fost elaborate și tipărite în lipsă de transparență, fără concurs și fără un curriculum aprobat de instituțiile științifice și pedagogice de profil. Concepția generală și conținutul tuturor manualelor impuse cadrelor didactice și elevilor prin presiuni de tot felul, prin intimidări și persecuții, sunt marcate de ideologia de sorginte stalinistă a „moldovenismului primitiv”, promovată prin metode și mijloace caracteristice regimului totalitar comunist.

Prin implementarea cursului de istorie falsificată guvernarea comunistă aplică sistemului educațional democratic, edificat în perioada de după proclamarea independenței Republicii Moldova, o lovitură dură.

Asociația Istoricilor din Republica Moldova (A.I.R.M.) a pledat în permanență pentru un sistem de învățământ construit pe valori universale și național-democratice, s-a pronunțat și se pronunță pentru studierea și predarea în școlile de toate gradele a istoriei românilor, a limbii și literaturii române.

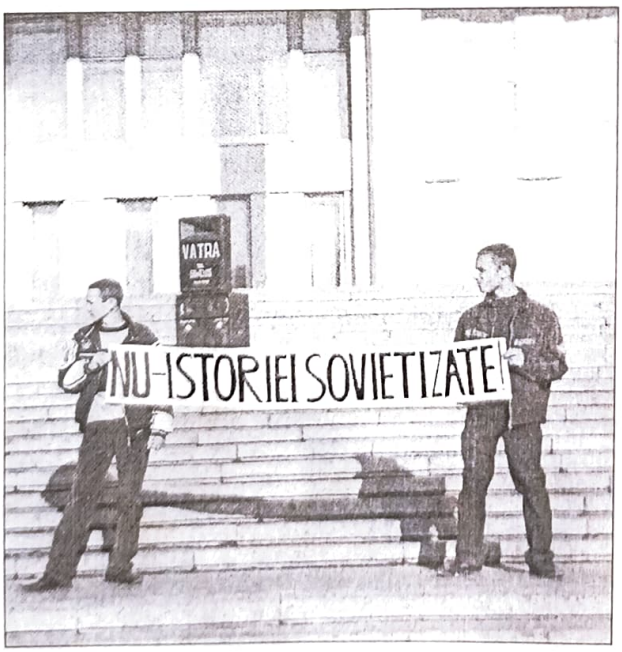

Părerile, opiniile exprimate de participanții la ultimele două adunări generale ale profesorilor de istorie și ale cercetătorilor în domeniul istoric, precum și ale experților interni și externi, i-au permis A.I.R.M. să tragă concluzia că manualele de „istorie integrată” sunt antiștiințifice și antiromânești și, în consecință, ele vor constitui un obstacol serios în calea Republicii Moldova spre democrație, libertate și integrare europeană.

Înlocuirea *Istoriei Românilor* cu un curs de istorie falsificată a stârnit nemulțumirea și revolta tineretului studios, a corpului didactic și părinților, a unor largi cercuri ale societății civile, a opoziției parlamentare și extraparlamentare. La Chișinău și în multe alte localități au avut loc acțiuni de protest împotriva falsificatorilor istoriei, mișcare care se amplifică, se extinde.

A.I.R.M., sprijinindu-se pe părerile exprimate de participanții la întrunirile de protest, cere autorităților comuniste să retragă din învățământ manualele de „istorie integrată” și să restabilească cursurile *Istoria Românilor* și *Istoria Universală*, care ar urma să fie studiate și predate după manualele utilizate până la 1 septembrie 2006.

Totodată, A.I.R.M. sprijină studierea și predarea istoriei conform principiului integrat aplicat în mai multe state membre ale Uniunii Europene. Însă, în momentul de față, în Republica Moldova nu există condiții pentru implementarea cursului de istorie integrată conform modelului european. Prin metode frauduloase utilizate de guvernanții comuniști, implementarea modelului european menționat mai sus a fost compromisă din start. Normal ar fi fost ca implementarea cursului de *istorie integrată* să înceapă cu elaborarea concepției învățământului istoric și a curriculumului și să se finalizeze cu elaborarea programelor și a manualelor de istorie respective.

Constatăm cu indignare că Ministerul Educației și Tineretului ignoră poziția A.I.R.M. Dorind să discrediteze Asociația Istoricilor, să dezorganizeze și, în cele din urmă, să anihileze mișcările de protest ale tineretului studios și ale forțelor politice de orientare democratică, autoritățile comuniste recurg la acțiuni diversioniste. Concludentă în acest sens este crearea, în cadrul Academiei de Științe a Moldovei, a unei comisii menite, chipurile, să exper-

tizeze manualele de „istorie integrată" şi să stabilească dacă acestea sunt compatibile cu „adevărul ştiinţific" în viziune comunistă. Având în vedere că majoritatea membrilor Comisiei sunt adepţi, simpatizanţi şi complici ai comuniştilor, deciziile luate de aceasta vor fi cele dorite de actualii guvernanţi. Unele „greşeli şi carenţe" depistate, de ochii lumii, în unele manuale, nu ar fi în stare să schimbe în esenţă conţinutul manualelor de istorie resovietizată. Dacă ţinem cont de faptul că Ministerul Educaţiei şi Tineretului va face bilanţul activităţii comisiei menţionate, tot el executând comanda politică a guvernului, este clar ce concluzii vor fi trase. Nu este greu de intuit că concluzia generală a comisiei va fi cea aşteptată de autorităţile comuniste. Este regretabil faptul că Academia de Ştiinţe a Moldovei a acceptat să îndeplinească ruşinoasa misiune de acoperire a falsificatorilor istoriei naţionale.

Comitetul de Conducere al A.I.R.M. declară că nu vede rostul prezenţei membrilor săi în componenţa unei comisii care urmăreşte scopul de a induce în eroare profesorii, elevii şi părinţii, precum şi opinia publică internă şi internaţională, şi cere tuturor membrilor A.I.R.M., oamenilor de bună credinţă să se pătrundă de responsabilitatea ce le revine şi, în fine, să pună stavilă falsificatorilor şi manipulatorilor istoriei.

Comitetul de conducere al Asociaţiei
Istoricilor din Republica Moldova
Chişinău, 20 noiembrie 2006

Declaraţie privind introducerea în Republica Moldova a „Istoriei integrate" în loc de „Istoria românilor"

Noi, participanţii la Congresul Spiritualităţii Româneşti, ediţia a X-a, întrunit la Alba Iulia, oraşul simbol al unităţii naţionale româneşti, ne exprimăm îngrijorarea faţă de destinele naţiunii române în situaţia geopolitică, creată după căderea regimurilor totalitare comuniste şi destrămarea U.R.S.S. că principalul susţinător al acestora. La acest început de mileniu, suntem nevoiţi să constatăm, cu mare regret, că naţiunea română încă nu şi-a refăcut unitatea sa naţională şi politico-statală, întreruptă în mod brutal în 1940 şi reconfirmată în 1947, ca rezultat al celui de al Doilea Război Mondial. Din păcate, astăzi suntem nevoiţi să constatăm că experimentul sovietic de a crea în spaţiul dintre Prut şi Nistru o naţiune moldovenească, cu limbă, cultură şi spiritualitate deosebite de limba, istoria şi cultura română, este continuat şi chiar extins şi aprofundat de către autorităţile comuniste de la Chişinău.

În anii 90 ai secolului trecut, în Republica Moldova s-a desfăşurat o adevărată reformă în domeniul educaţional: a fost respinsă istoria străină, cea a U.R.S.S., impusă de regimul totalitar comunist, instaurat în Basarabia după ocuparea ei în 1940, şi s-a revenit la tradiţia de învăţare/predare a istoriei naţionale în formula *Istoria românilor*. Concomitent, cu scopul de a studia şi a cunoaşte istoria celorlalte popoare, în instituţiile de învăţământ preuniversitar din Republica Moldova s-a introdus *Istoria universală*. În repetate rânduri autorităţile de la Chişinău au încercat să excludă din învăţământ istoria naţională şi să introducă studierea limbii ruse, a istoriei Moldovei, iar ulterior a istoriei integrate. După venirea la putere a Partidului Comuniştilor, valorile naţionale româneşti, patrimoniul naţional comun creat de înaintaşii noştri au ajuns într-o stare deplorabilă. În învăţământ s-a declanşat o adevărată contrareformă. Istoria şi cultura naţională au devenit obiect de discreditare şi de denigrare, de dezgustătoare speculaţii politice.

Manualele de istorie integrată recent introduse în învăţământul preuniversitar readuc în actualitate doctrina antinaţională, antiştiinţifică, cominternistă despre existenţa în cadrul romanităţii orientale a două etnii diferite – moldoveni şi români –, cu limbă, cultură şi istorie separate.

Prin introducerea în învăţământ a falsurilor de sorginte stalinistă se atentează la conştiinţa, unitatea, continuitatea şi integritatea naţională şi spirituală a poporului român, denigrează şi se pângăresc valorile noastre naţionale.

Congresul Spiritualităţii Româneşti se pronunţă hotărât ca *Istoria românilor* să rămână în continuare obiect de studiu în sistemul educaţional din Republica Moldova.

Congresul Spirirualităţii Româneşti lansează comunităţilor româneşti din întreaga lume apelul să se solidarizeze, prin acţiuni concrete, cu populaţia românească din Republica Moldova în susţinerea dreptului ei de a-şi cunoaşte şi studia limba, literatura, cultura şi istoria naţională.

Congresul Spiritualităţii Româneşti,
Alba Iulia, 3 decembrie 2006

CUM AU AJUNS DACII SUB STĂPÂNIREA ROMANILOR

Dio Cassius (cca 155–235), istoric grec şi om politic roman, s-a născut în Niceea din Bitinia, a venit la Roma, unde a făcut o strălucită carieră politică. A ocupat funcţii înalte: senator, consul de două ori şi proconsul în Africa şi Pannonia Superioară. În 229, retras în Niceea, scrie opera sa monumentală Istoria romană *(80 de cărţi), care cuprindea istoria Romei de la începuturi până în timpul său. S-au păstrat doar cărţile XXXV-LIV şi fragmente din cărţile LV-LIX, acoperind perioada cuprinsă între anii 69 î.Hr. şi 44 d.Hr. O serie de date din cărţile pierdute au ajuns la noi prin intermediul istoricilor bizantini Xiphilinos (sfârşitul secolului al XI-lea) şi Zonaras (mijlocul secolului al XII-lea).*

Istoria romană *al lui Dio Cassius constituie un preţios izvor pentru studierea istoriei Daciei, în special a luptelor dintre daci şi romani. Autorul antic face cea mai frumoasă caracterizare a lui Decebal, regele dacilor (87–106), precum şi a împăratului roman Traian (98–117).*

LXVII, 6, 1. Cel mai însemnat război de atunci al romanilor a fost cel împotriva dacilor, asupra cărora, în vremea aceea, domnea Decebal... foarte priceput la război şi iscusit în înfăptuirea lor, ştiind să aleagă prilejul pentru a-l ataca pe duşman şi a se retrage la timp. Dibaci în a întinde curse, era un bun luptător şi se pricepea să folosească izbânda, dar şi să iasă cu bine dintr-o înfrângere. Din această pricină, multă vreme a fost un duşman de temut pentru romani. **2.** Eu îi numesc daci pe oamenii pomeniţi mai sus, cum îşi spun ei înşişi şi cum le zic şi romanii, măcar că ştiu prea bine că unii dintre greci îi numesc geţi, fie pe drept, fie pe nedrept. Căci eu îmi dau bine seama că geţii locuiesc dincolo de Haemus, de-a lungul Istrului. **3.** Domiţian a pornit cu oaste împotriva lor, dar puţin îi păsa de război; el zăbovi într-un oraş din Moesia şi se dădu pradă desfrâului, cum îi era obiceiul... Trimitea la război în locul său pe alţi conducători de oşti şi de cele mai multe ori nu izbândea.

5. Decebal, regele dacilor, a trimis soli lui Domiţian şi-i făgăduia pacea. Drept care, Domiţian îl porni pe Fuscus cu armată multă. Când a aflat de aceasta Decebal, i-a trimis din nou solie, în bătaie de joc, spunând că va încheia pacea dacă Domiţian are să vrea ca fiecare roman să-i dea lui Decebal, anual, câte doi oboli. Iar dacă nu va primi această propunere, Decebal spunea că va duce mai departe războiul şi că romanii vor avea de îndurat mari nenorociri.

LXVII, 7, 1. Domiţian vru să se răzbune pe cvazi şi marcomani fiindcă nu-l ajutaseră împotriva dacilor. Veni în Panonia, ca să se lupte cu ei şi ucise solii de pace, pe care ei îi trimiseră pentru a doua oară... **2.** Învins şi pus pe fugă de marcomani, Domiţian a pornit grabnic o solie la Decebal, regele dacilor, îndemnîndu-l să încheie un tratat, pe care el

Domiţian îl refuzase mai înainte, deşi regele i-l ceruse adesea. Decebal primi propunerea de pace (căci era la mare strâmtoare), dar nu a vrut să vină el însuşi să stea de vorbă cu Domiţian, ci l-a trimis pe Diegis, împreună cu câţiva bărbaţi, ca să-i predea armele şi câţiva prizonieri, sub cuvânt că i-ar avea numai pe aceştia. **3.** După sosirea acestuia, Domiţian puse lui Diegis o diademă pe cap – ca şi cum ar fi fost un adevărat învingător şi omul în stare să dea un rege dacilor –, iar soldaţilor lui le împărţi onoruri şi bani. Ca un biruitor, trimise la Roma, între altele, nişte aşa-zişi soli ai lui Decebal şi o pretinsă scrisoare de-a acestuia, despre care se spune că ar fi plăsmuit-o el. **4.** Domiţian îşi împodobi triumful cu multe lucruri ce nu fuseseră luate ca pradă. (Dimpotrivă, el cheltuise foarte mulţi bani pentru încheierea păcii, căci fără întârziere dădu lui Decebal nu numai însemnate sume de bani, dar şi meşteri pricepuţi la felurite lucrări folositoare în timp de pace şi de război şi făgădui să-i dea mereu multe).

LXVII, 10, 1. În vremea războiului dacic s-au întâmplat următoarele evenimente vrednice de a fi pomenite. Iulianus, rânduit de împărat cu conducerea războiului, printre alte măsuri bune, luă şi pe aceea de a-i obliga pe soldaţi să scrie pe scuturi numele lor şi ale centurionilor, pentru a se deosebi mai lesne cei ce se vor arăta viteji de cei cu purtare mişelească. **2.** Şi dând lupta cu duşmanii la Tapae, măcelări pe cei mai mulţi dintre ei. Între duşmani se afla şi Vezinas, care venea, ca demnitate, îndată după Decebal; pentru că nu putea scăpa cu fuga, el se trânti la pământ, ca şi cum ar fi murit; şi astfel rămase nebăgat în seamă, iar în timpul nopţii a fugit. **3.** Decebal se temu ca romanii victorioşi să nu pornească spre capitala lui. De aceea tăie copacii din preajma lor la o oarecare înălţime şi puse arme pe trunchiuri, pentru ca duşmanii să creadă că sunt soldaţi şi să se retragă înspăimântaţi. Ceea ce s-a şi întâmplat.

LXVIII, 6, 1. După ce zăbovi un timp la Roma, Traian porni cu oaste împotriva dacilor. Cugeta la cele săvârşite de aceştia şi era copleşit când se gândea la sumele de bani pe care romanii trebuiau să le plătească în fiecare an. Vedea apoi că puterea şi îngâmfarea dacilor sporesc necontenit. **2.** Când află de expediţia lui, Decebal fu cuprins de spaimă, căci înţelegea bine că mai înainte biruise nu pe romani, ci pe Domiţian, iar de data aceasta va trebui să lupte cu romanii şi cu împăratul Traian. **3.** Acesta era un om cu totul deosebit, mai ales prin dreptatea şi bărbăţia sa, precum şi prin simplitatea moravurilor sale. Avea un trup vânjos (începuse să domnească la vârsta de patruzeci şi doi de ani) şi înfrunta toate greutăţile cot la cot cu ceilalţi; iar cu sufletul era la înălţime, deoarece nici nu se lăsa purtat de îndrăzneala tinereţii, dar nici împiedicat de bătrâneţe...

LXVIII, 7, 5. ...De aceea Decebal se temea de Traian pe bună dreptate...

LXVIII, 8, 1. Când Traian a pornit împotriva dacilor şi se apropia de Tapae, locul unde barbarii îşi aveau tabăra, [După ce sosi la Istru, Traian îi trecu îndată pe romani dincolo, cu corăbiile, împotriva dacilor. Tzetz chil. II, 62–63.] i se aduse o ciupercă mare, pe care era scris cu litere latine că atât ceilalţi aliaţi, cât şi burii sfătuiesc pe Traian să se întoarcă şi să facă pace. **2.** Dar Traian dădu lupta cu ei, îşi văzu răniţi pe mulţi dintre ai săi şi ucise mulţi duşmani. Deoarece îi lipseau bandajele, se zice că nu şi-a cruţat nici propriile sale vestminte, ci le-a tăiat fâşii. Apoi a poruncit să se ridice un altar soldaţilor căzuţi în luptă şi să li se aducă în fiecare an jertfă pentru morţi.

LXVIII, 8, 3. [Xiph.] (...a dat poruncă cap. 8, 2) încât a început să urce pe înălţimi, ocupând cu mari primejdii colină după colină, şi se apropia de capitala dacilor. Lusius i-a atacat din altă parte; el ucise duşmani şi prinse de vii un număr mai mare. În acest timp, Decebal a trimis (cf. r. 16) 20 soli pe cei mai buni pileaţi şi se ruga de împărat, prin mijlocirea lor (cap. 9, 1–2); nimic mai mult decât că este gata să încheie pace în condiţiile impuse (şi anume să dea îndărăt armele etc.) Xiph. 231, 13–16. R. St. **5.** anume, să dea înapoi armele, maşinile de război şi pe constructorii acestor maşini, să predea pe dezertori, să distrugă întăriturile şi să retragă din teritoriul cucerit, ba încă să-i socotească duşmani sau prieteni ai săi pe cei ai romanilor; **6.** să nu mai primească nici un fugar, nici să nu mai ia în slujba lui vreun ostaş din Imperiul roman (căci Decebal atrăgea la sine prin momeli pe foarte mulţi oameni viteji). De nevoie el primi aceste condiţii. Merse la Traian, căzu la pământ spre a i se închina şi azvârli armele. **7.** Despre toate acestea Traian trimise solie Senatului, pentru ca şi Senatul să întărească pacea. După ce rândui acestea şi lăsă oaste la Sarmizegetusa, punând străji şi în restul ţării, el se întoarse în Italia.

LXVIII, 9, 1. Decebal a trimis soli chiar înainte de înfrângere, nu dintre comați – ca mai înainte –, ci pe cei mai buni dintre pileați. **2.** Aceștia azvârliră armele, se aruncară la pământ și stăruiră pe lângă Traian îndeosebi să încuviințeze lui Decebal să vină în fața lui și să stea de vorbă, deoarece este gata să îndeplinească toate cele cerute; iar dacă nu, cel puțin să trimită Traian pe cineva care să se înțeleagă cu el. [Decebal a trimis lui Traian soli dintre pileați. Aceștia sunt la ei oamenii cei mai onorați. Trimisese comați mai înainte. Aceștia se bucură de mai puțină trecere la ei. Venind aceia [pileații] la Traian, aruncară la pământ armele, își legară mâinile la spate și în felul captivilor l-au rugat pe Traian să stea de vorbă cu Decebal...] Au fost trimiși și Sura și Claudius Livianus, prefectul pretorului. **3.** Dar nu s-a realizat nimic, deoarece Decebal nu a cutezat să se întâlnească cu aceștia, ci a trimis și atunci pe alții. Traian a ocupat munții întăriți și a găsit acolo armele, mașinile de război cucerite de la romani, precum și steagul luat de la Fuscus. **4.** Pentru aceste motive, dar mai ales pentru că Maximus prinsese în acest timp pe sora acestuia și cucerise un loc întărit, Decebal era gata să primească orice condiții ce i s-ar fi impus, nu fiindcă ar fi avut de gând să le respecte, ci ca să mai prindă putere, după pierderile suferite atunci.

LXVIII, 10, 1. Trimișii lui Decebal fură aduși în Senat. Ei puseră armele jos, își legară mâinile în felul prinșilor de război și rostiră câteva cuvinte de implorare. În chipul acesta îi înduplecară la pace și-și luară înapoi armele. **2.** Traian își sărbători triumful și fu numit „Dacicul". Dădu luptele de gladiatori în teatru (căci îi făceau plăcere) și readuse pe scenă actori de pantomimă (era îndrăgostit de unul dintre aceștia, Pylades); deși iubea faptele de arme, nu se îngrijea mai puțin de celelalte și de împărțirea dreptății. El prezida judecățile, când în Forul lui August, când sub porticul numit al Liviei, adesea și în alte părți. [Xiph, 231, 232, R.St. și (p. 196, r.) Exc. Val. 287 (p. 708)]. **3.** Dar când i s-a anunțat că Decebal în multe privințe nu respectă tratatul, ci își pregătește armele, primește fugari, reface întăriturile, trimite soli la vecini și aduce pagube celor ce mai înainte nu se înțelegeau cu el, iar iazigilor le-a smuls un ținut (care, după aceea, deși ei îl cereau, Traian nu-l mai dădu înapoi), **4.** senatul decretă că Decebal este din nou vrăjmaș, iar Traian însuși, fără să lase conducerea altor generali, porni din nou cu război împotriva aceluia.

LXVIII, 11, 1. Întrucât mulți daci trecuseră de partea lui Traian – și încă din alte pricini –, Decebal ceru iarăși pace. Însă el nu înțelegea să depună armele și să se predea, își aduna – în văzul tuturor – trupe și chema în ajutor pe vecini. **2.** Spunea că dacă-l vor părăsi pe dânsul, și ei vor fi în primejdie; că mai ușor și mai sigur își vor păstra libertatea, ajutându-l în luptă, înainte ca el să fi suferit vreo nenorocire. Însă privind nepăsători cum sunt nimiciți dacii, mai pe urmă vor ajunge ei înșiși robi, căci vor rămâne fără aliați. **3.** Prin forță Decebal n-a izbutit. Dar era cât pe aci să-l ucidă pe Traian prin viclești, întinzându-i o cursă. Trimise în Moesia câțiva dezertori, ca să încerce să-l omoare, întrucât se putea ajunge ușor la el. Atunci, din cauza nevoilor războiului, primea fără excepție pe oricine voia să-i vorbească. Oamenii aceia nu au putut să-și aducă la îndeplinire planul, fiindcă unul din ei a fost bănuit și prins. Supus la cazne, a dat în vileag întreaga urzeală.

LXVIII, 12, 1. Atunci Decebal chemă la dânsul pe Longinus, comandantul unei legiuni, a cărui dârzenie o simțise în luptele purtate cu el și, după ce-l convinse să vină, cu gândul să-l facă să i se supună, îl prinse și-l întrebă de față cu alții despre planurile lui Traian. Pentru că [Longinus] nu voia să mărturisească nimic, îl ținu sub pază, dar nelegat. **2.** Decebal trimise apoi un sol la Traian și ceru acestuia – în schimbul eliberării lui Longinus – să-i cedeze țara până la Istru și să-i plătească banii care i-a cheltuit cu războiul. [Traian] răspunse cu vorbe îndoielnice, prin care voia să arate că nici nu-l prețuiește prea mult pe Longinus, dar nici prea puțin; că nici nu dorea să-l piardă, nici să-l scape cu sacrificii prea mari. **3.** Decebal mai stătea în cumpănă, neștiind ce să facă. Dar între timp Longinus își făcu rost de otravă, cu ajutorul unui libert de-al său, și făgădui lui Decebal că are să-l împace cu Traian, pentru ca regele să nu bănuiască deloc ce are în gând și să nu i se pună o pază aspră; Longinus scrise o scrisoare plină de rugăminți și o dădu libertului s-o ducă lui Traian, spre a putea să rămână nestânjenit. **4.** După ce libertul plecă, Longinus bău otravă în timpul nopții și muri. După această întâmplare, Decebal ceru lui Traian pe libert, făgăduind să-i dea în schimb trupul lui Longinus și zece prizonieri. Și trimise îndată un centurion prins împreună cu Longinus, spre a aduce la îndeplinire cele cerute. **5.** Traian află de la acesta tot ceea ce se

petrecuse cu Longinus. Dar nu-i trimise înapoi lui Decebal nici pe acela, şi nu-i dădu nici pe libert, socotind că viaţa libertului este mai de preţ pentru demnitatea imperiului, decât înmormântarea lui Longinus.

LXVIII, 13, 1. Traian construi peste Istru un pod de piatră, pentru care nu ştiu cum să-l admir îndeajuns. Minunate sunt şi celelalte construcţii ale lui Traian, dar acesta este mai presus de toate acelea. Stâlpii, din piatră în patru muchii, sunt în număr de douăzeci; înălţimea este de o sută cincizeci de picioare, în afară de temelie, iar lăţimea de şaizeci. Ei se află, unul faţă de altul, la o distanţă de o sută şaptezeci de picioare şi sunt uniţi printr-o boltă. Cum să nu ne mirăm de cheltuiala făcută pentru aceşti stâlpi? Nu trebuie oare să ne uimească şi felul meşteşugit în care a fost aşezat în mijlocul fluviului fiecare stâlp, într-o apă plină de vârtejuri, într-un pământ nămolos, de vreme ce cursul apei nu putea fi abătut? **3.** Am arătat lăţimea fluviului, nu pentru că ar curge numai cu această lăţime – căci pe parcurs se lăteşte de două ori şi de trei ori pe atât, – ci pentru că acolo este locul cel mai îngust şi cel mai potrivit pentru construirea unui pod. **4.** Cu cât spaţiul se îngustează mai mult aci – deoarece apa coboară într-o întindere largă, pentru a intra din nou în alta şi mai mare –, cu atât se face mai năvalnică şi mai adâncă. Încât şi împrejurarea aceasta se adaugă la greutatea construirii podului. **5.** Concepţia măreaţă a lui Traian se vădeşte şi din aceste lucrări. Astăzi însă podul nu foloseşte la nimic, căci nu mai există decât stâlpii, iar pe deasupra lor nu se mai poate trece: ai zice că au fost făcuţi numai ca să facă dovada că firii omeneşti nimic nu-i este cu neputinţă. **6.** Traian se temea că, după ce îngheaţă Istrul, să nu se pornească război împotriva romanilor rămaşi dincolo şi construi acest pod, pentru ca transporturile să se facă cu uşurinţă peste el. Dimpotrivă, lui Hadrian îi era teamă că barbarii vor birui străjile acestuia şi vor avea trecere lesnicioasă spre Moesia; de aceea distruse partea de deasupra.

LXVIII, 14, 1. Traian trecu Istrul pe acest pod, a purtat război mai mult cu chibzuială decât cu îndrăzneală, biruindu-i pe daci după îndelungi şi grele strădanii. El însuşi dădu multe dovezi de pricepere la comandă şi de vitejie, iar oştenii trecură împreună cu dânsul prin multe primejdii şi dădură dovadă de vrednicie. **2.** Un călăreţ greu lovit fu scos din luptă în nădejdea că va mai putea fi salvat. Dar simţind el că nu se mai vindecă, se repezi din cort (căci rana nu-l istovise de tot) şi se întoarse la postul său, prăbuşindu-se fără suflare, după ce a săvârşit fapte măreţe. **3.** Când a văzut Decebal că scaunul lui de domnie şi toată ţara sunt în mâinile duşmanului, că el însuşi este în primejdie să fie luat prizonier, îşi curmă zilele. Capul său fu dus la Roma. În felul acesta Dacia ajunse sub ascultarea romanilor şi Traian stabili în ea oraşe de colonişti. **4.** Fură descoperite şi comorile lui Decebal, deşi se aflau ascunse sub râul Sargetia, din apropierea capitalei sale. Căci Decebal abătuse râul cu ajutorul unor prizonieri şi săpase acolo o groapă. Pusese în ea o mulţime de argint şi de aur, precum şi alte lucruri foarte preţioase – mai ales dintre cele care suportau umezeala –, aşezase peste ele pietre şi îngrămădise pământ, iar după aceea aduse râul din nou în albia lui. **5.** Tot cu oamenii aceia [Decebal] pusese în siguranţă, în nişte peşteri, vestminte şi alte lucruri la fel. După ce făcu toate acestea, îi măcelări, ca să nu dea nimic pe faţă. Dar Bicilis, un tovarăş al său care cunoştea cele întâmplate, fu luat prizonier şi dădu în vileag toate acestea.

LXVIII, 15, 1. După întoarcerea la Roma, veniră la Traian nenumărate solii din partea altor barbari şi de la inzi. El dădu spectacole timp de o sută şi douăzeci şi trei de zile, în cursul cărora au fost ucise cam unsprezece mii de animale sălbatice şi domestice. Au luptat zece mii de gladiatori [...].

[...] **31.** De asemenea, în această vreme, Traian construieşte drumurile de piatră prin mlaştinile pomptiene, cu clădiri pe margini şi cu poduri măreţe. Topeşte toată moneda deteriorată [...].

LXVIII, 16, 3. Întemeie biblioteci şi ridică în for o columnă foarte mare, atât spre a-i sluji ca mormânt, cât şi ca o dovadă de măreţie a lucrărilor din for. Căci tot locul acela fusese muntos, iar el îl săpă atât cât se înălţă columna şi în felul acesta făcu o piaţă netedă.

CĂRȚI DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

Vladimir BEȘLEAGĂ, ***Cruci răsturnate de regim. Mănăstirea Răciula. 1959***, Editura „Prut Internațional", Chișinău, 2006, 328 p. + anexă.

După 1990, istoricii, scriitorii și jurnaliștii au publicat un șir de lucrări privind relația dintre statul sovietic ateist și Biserică[1]. Totuși, astăzi, suntem nevoiți să constatăm că nu cunoaștem întreaga dramă prin care au trecut clerul și credincioșii în anii regimului totalitar comunist. Lucrarea dlui Vladimir Beșleagă pune în evidență mecanismul prin care s-a întreprins atacul masiv al autorităților comuniste asupra credinței strămoșești, asupra valorilor spirituale acumulate de basarabeni, de-a lungul secolelor.

Motivația autorului de a purcede la această investigație este următoarea. La începutul anilor 80, Vladimir Beșleagă a lucrat la un eseu despre ofensiva ideologiei oficiale totalitariste asupra intelectualității de creație și în special asupra unor scriitori cu vederi progresiste, cu poziție națională combativă. La noi, această acțiune a atins punctul culminant în 1959. Atunci a fost distrusă revista Uniunii Scriitorilor „Nistru", fiind dați afară mai mulți angajați. Lucrând la eseul respectiv, autorul a descoperit o serie de materiale care vizau destinele unor preoți, călugări, credincioși, care au fost persecutați, judecați, batjocoriți de regimul comunist. Atunci scriitorul a decis să adune material despre bisericile și mănăstirile din Basarabia, despre preoții și călugării care au avut un destin tragic. Toți aceștia de mult au plecat la Domnul, și acum nimeni nu mai știe nimic despre ei, și nici n-o să știe, dacă nu vom scrie...

Documentându-se la temă, autorul a constatat că, după moartea lui Stalin (5 martie 1953), în R.S.S. Moldovenească s-a produs o relativă liberalizare a vieții bisericești. Credincioșii tot mai des pășeau pragul bisericilor pentru a-și căuta de-ale sufletului. Mănăstirile începuseră să-și redreseze starea economică. Însă la hotarul anilor 1958 și 1959 s-a produs un atac masiv asupra credinței. În octombrie 1958, C.C. al P.C.U.S. a adoptat hotărârea „Cu privire la unele neajunsuri în activitatea ateistă", care a constituit semnalul de distrugere a bisericilor și mănăstirilor ce mai rămăseseră pe întregul cuprins al Uniunii Sovietice. În 1959, conform unei hotărâri a autorităților comuniste, în R.S.S.

[1] Mircea Păcurariu, *Basarabia. Aspecte din istoria bisericii și a neamului românesc*, Iași, 1993; *Mănăstiri basarabene*, Chișinău, 1995; Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din R.S.S. Moldovenească (1944–1965)*, Chișinău, 2004.

Moldovenească au fost închise zece mănăstiri, tot atâtea câte fuseseră lichidate în primii ani postbelici.

Partea a doua a cărții reconstituie ceea ce este cunoscut ca evenimentul de la Răciula, când, în vara anului 1959, de Duminica Mare, sute de credincioşi din localitate şi din satele vecine au sărit să-şi apere sfântul locaş, fiind „împroşcaţi" cu gloanţe de reprezentanţii puterii. Cele trăite de maicile de la mănăstirea Răciula, în vara anului 1959, precum şi calvarul prin care au trecut credincioşii din Basarabia în anii regimului comunist totalitar alcătuiesc substanţa prezentei cărţi.

Ion NEGREI

Anatol PETRENCU, *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, Editura „Prut Internaţional", Chişinău, 2006, 224 p.

Problemele privind soarta popoarelor implicate, cu sau fără voia lor, în vâltoarea unor evenimente tragice din istoria omenirii, cum ar fi războaiele, în special cea de-a doua conflagraţie mondială, se află permanent în centrul atenţiei cercetătorilor, oamenilor politici, precum şi a păturilor largi ale populaţiei.

Unul dintre aceste subiecte importante vizează România în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Politica expansionistă a Kremlinului în direcţia Balcanilor, raptul Basarabiei, nordului Bucovinei, Ţinutului Herţa şi începutul sovietizării acestor teritorii româneşti, întrerupt de războiul germano-sovietic, politica mareşalului Ion Antonescu în Basarabia eliberată, pierderile teritoriale din estul ţării după ieşirea Bucureştilor din războiul împotriva statelor coaliţiei antihitleriste – sunt subiectele abordate de istoricul Anatol Pentrencu în lucrarea de faţă.

În istoriografia sovietică raptul Basarabiei (28 iunie 1940) şi comunizarea ei iniţială (iunie 1940–iunie 1941) au ocupat un spaţiu deosebit de întins. De sub teascurile tipografiilor au fost scoase sute de cărţi – monografii, culegeri de studii, memorii, articole, mai ales de propagandă, – consacrate evenimentelor din vara anului 1940, precum şi perioadelor următoare – 1940–1941; 1941–1944.

În baza metodologiei general-umane, întemeindu-se pe documentele autentice de arhivă, autorul examinează principalele etape parcurse de România în anii celei mai mari conflagraţii a secolului XX, precum şi, în mod special, viaţa politică, economică, culturală din Basarabia în anii 1940–1944.

În lucrare sunt abordate următoarele subiecte:

- România în prima fază a războiului mondial;

- procesul diabolic de comunizare bolşevică a Basarabiei în perioada iunie 1940–iunie 1941. Acest subiect se impune cu atât mai mult, cu cât înţelegerea politicii promovate de Ion Antonescu în Basarabia este imposibilă fără cunoaşterea clară a experimentelor sociale realizate de bolşevici;

- procesul de reinstaurare a administraţiei româneşti în Basarabia după eliberarea acesteia de către armatele româno-germane şi primele acţiuni întreprinse de autorităţile române: activitatea Guvernământului Basarabiei în domeniul industriei, comerţului, aprovizionării populaţiei, agriculturii şi sectorului silvic, reconstrucţiei drumurilor, organizării muncii şi asigurărilor sociale; starea şi progresul înregistrat în Basarabia în perioada administraţiei antonesciene în domeniul învăţământului.

Pe baza unor documente inedite, autorul demască activitatea criminală a regimului bolşevic de la Chişinău în perioada 22 iunie–26 iulie 1941, activitate ce a urmărit evacuarea în adâncurile URSS sau nimicirea bunurilor materiale conform tacticii „pământului ars". Prima dată în istoriografie este elucidată, sub toate aspectele ei, activitatea Guvernământului Basarabiei în perioada existenţei sale (1941–1944). Au fost depistate, analizate, sistematizate şi generalizate date statistice şi materiale inedite, care au permis precizarea unor fapte, evenimente şi corectarea unor afirmaţii eronate, strecurate cu bună ştiinţă în vechea istoriografie. În lucrare sunt studiate evenimentele ce s-au derulat în vara anului 1940, când teritoriul Basarabiei, nordul Bucovinei, Ţinutul Herţa şi câteva insule româneşti din Delta Dunării au fost răpite brutal de imperiul sovietic, precum şi procesul de sovietizare a ceea ce mai rămăsese din Basarabia în urma hăcuirilor teritoriale.

În continuare, atenţia autorului se concentrează asupra perioadei iulie 1941 (timpul reinstaurării depline a administraţiei antonesciene) – primăvara anului 1944 (retragerea forţată a aceleiaşi administraţii).

Redacţia

Ioan SCURTU, *Portrete politice*, Editura „Prut Internațional", Chișinău, 2006, 296 p.

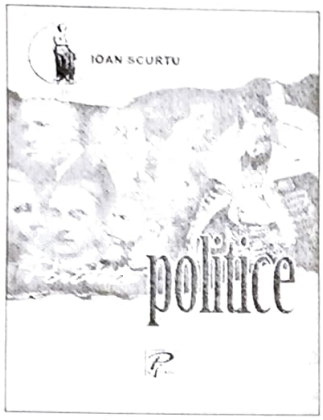

Ioan Scurtu, cunoscut istoric al societății românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din secolul al XX-lea, prin volumul de față, se adresează publicului cititor, în mod deosebit, tinerilor dornici de a cunoaște faptele înaintașilor noștri.

Personajele evocate în această carte au influențat într-o măsură mai mare sau mai mică evoluția istoriei românilor. Începând cu domnia lui Carol I și încheind cu guvernul Groza, România a cunoscut momente de glorie și de umilință, de extaz și de agonie, toate acestea își găsesc reflectare în această radiografie a societății mondene românești. Episoadele insolite din viața particulară a actorilor politici, momentele intime din viața acestora au marcat epoca. Adesea bucuriile sau dramele oamenilor politici se identifică cu soarta întregii țări. Carol I, Ferdinand I, regina Maria, Ion I.C. Brătianu, Alexandru Averescu, Iuliu Maniu, Octavian Goga, Constantin Argetoianu – toți au trăit și au luptat pentru România; toți și-au iubit țara și au făcut ce au crezut ei că e mai bine pentru propășirea ei.

Autorul oferă o lectură agreabilă, dar, în același timp, instructivă. Portretele celor zece personalități politice sunt prezentate ca într-o frescă, având luminile și umbrele ei.

Schițele inserate în volum completează istoria modernă și contemporană a românilor în toate aspectele sale – social, economic, politic și cultural. Ele fac cunoscute trăsăturile democrației moderne și contemporane românești.

Apariția acestei cărți la Chișinău constituie o fericită ocazie pentru cititorii basarabeni de a cunoaște mai de aproape importante și interesante pagini de istorie națională.

Redacția

Dinu POȘTARENCU, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Editura „Prut Internațional", Chișinău, 2006, 304 p.

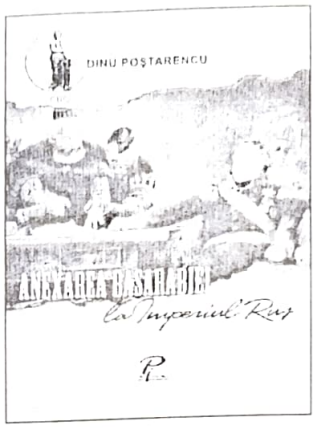

După înlăturarea opresiunii sovietice, istoricii de la Chișinău au procedat la reexaminarea faptelor istorice cu privire la istoria Basarabiei. Deși s-au realizat lucrări importante, totuși, din cauza penuriei izvoarelor, tratarea unor evenimente s-a făcut unilateral, fapt ce demonstrează că trecutul provinciei dintre Prut și Nistru, în special în anii ocupației țariste, este departe de a fi cunoscut exhaustiv.

Dinu Poștarencu, unul dintre autorii care a consacrat mai multe studii acestei perioade zbuciumate din istoria Basarabiei, de această dată, propune publicului cititor un studiu ce prezintă evenimentele de ordin politic, social, ecleziastic și cultural ce s-au derulat în cadrul provinciei dintre Prut și Nistru imediat după anexarea ei la Rusia.

Autorul a revizuit unele afirmații istoriografice, care, în opinia sa, nu erau fondate pe realitatea istorică. Astfel, opinia că primul guvernator civil al Basarabiei Scarlat Sturdza a dat dovată de slăbiciune în activitatea administrativă este calificată drept eronată. El arată că, dimpotrivă, demnitarul respectiv, până a se îmbolnăvi, s-a manifestat din plin ca administrator care a introdus în Basarabia legislația și instituțiile ruse. Este reconsiderată activitatea (ecleziastică și politică) a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. „Organizatorul" învățământului ecleziastic din Basarabia și-a adus concursul la scindarea religioasă a Principatului Moldovei, fapt prin care s-au încălcat canoanele bisericești.

Autorul combate teza vehiculată de istoriografia sovietică moldovenească despre „rolul progresist al alipirii Basarabiei la Rusia", imputând istoricilor sovietici de la Chișinău faptul că aceștia au omis adevărul că anexarea Moldovei dintre Prut și Nistru a condamnat populația din ținut la un regim politic absolutist, a limitat accesul românilor de pe acest teritoriu la valorile democrației occidentale.

Redacția

Dan HAIDARLÎ,
doctor în istorie, cercetător ştiinţific superior la Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM

DIN ISTORIA RELAŢIILOR ROMÂNO-TĂTARE. DIMITRIE CANTEMIR ŞI DEVLET GHIRAI AL II-LEA

La începutul secolului al XVIII-lea, Europa de Sud-Est a fost marcată de o scurtă perioadă de acalmie, care a urmat după un război îndelungat (1683–1699) dintre Imperiul Otoman şi „Liga Sfântă" (Imperiul Habsburgic, Veneţia, Polonia şi Imperiul rus). Acest război a istovit potenţialul economic şi militar al otomanilor. Prin acordurile de pace de la Karlowitz (1699) şi de la Constantinopol (1700) în zonă s-a instaurat o nouă ordine politică. Pentru moment niciuna dintre puterile menţionate mai sus nu avea interesul să pericliteze noul echilibru politic. Imperiul Otoman nu dorea reluarea ostilităţilor pentru a-şi recăpăta poziţiile, iar rivalii săi europeni, la rândul lor, erau antrenaţi în alte conflicte militare: Habsburgii în Războiul de succesiune la tronul Spaniei (1700–1713), iar Rusia şi Polonia în cel de-al doilea Război nordic (1700–1721).

Cu toate acestea, în sud-estul Europei existau şi forţe care doreau răsturnarea situaţiei nou-create. Una dintre acestea era Hanatul din Crimeea, o rămăşiţă a Hoardei de Aur, formaţiune statală de tip oriental, care, datorită protectoratului Imperiului Otoman, a supravieţuit până în anii 70 ai secolului al XVIII-lea. Hoardele tătare şi nogaice prezentau triburi belicoase, cu greu ţinute în frâu de către suzeranul lor otoman. Vităritul de tip extensiv – îndeletnicirea lor de bază – nu putea asigura o prosperitate economică. Timp de secole aceşti nomazi războinici îşi redresau situaţia economică prin incursiunile de jaf pe care le efectuau în teritoriul ţărilor limitrofe. Afirmaţia făcută adesea de contemporani că „pacea le este mai dăunătoare tătarilor decât războiul" este destul de edificatoare în acest sens. Însă, în conformitate cu stipulaţiile păcii de la Karlowitz, o incursiune de jaf din partea tătarilor în posesiunile unuia dintre statele vecine echivala cu o declaraţie de război din partea Imperiului Otoman. Evident că înalţii dregători de la Poartă nu doreau deocamdată acest lucru. Drept urmare, hanul Devlet Ghirai al II-lea (1708–1713) s-a preocupat de căutarea unor situaţii politice care ar provoca otomanii la angajarea lor într-un nou război.

Curentele de eliberare naţională din Principatele Române constituiau cea de-a doua forţă care dorea răsturnarea situaţiei politice din sud-estul Europei. Opresiunea otomană şi cea tătară, instabilitatea politică şi economică au generalizat această stare de spirit în principate. Sentimentul respectiv era împărtăşit şi de conducătorii politici. Ideea de emancipare de sub supremaţia otomano-tătară cu ajutorul puterilor creştine a stat de fapt şi la baza acţiunii din 1711 a lui Dimitrie Cantemir. În Moldova, încercări de a obţine independenţa politică fără un ajutor din exterior nu s-au mai făcut din secolul al XVI-lea. Războaiele polono-otomane de la sfârşitul secolului al XVII-lea au demonstrat că Polonia nu era capabilă să lupte singură împotriva otomanilor şi tătarilor. Acţiunea antiotomană a Imperiului Habsburgic părea a fi realizabilă, însă prozelitismul catolic promovat în Transilvania şi persecuţiile de la finele secolului al XVII-lea asupra sârbilor ortodocşi pentru a-i impune la unirea cu Roma, au determinat în Principatele Române o atitudine rezervată faţă de Habsburgi. Astfel, speranţele partidei naţionale din Principatele Române s-au orientat spre Rusia, noua putere europeană şi, în plus, ortodoxă. Încrederea în ruşi

devine dominanta vieţii politice la începutul secolului al XVIII-lea. Ulterior, Ion Neculce avea să menţioneze: „Atunce erau toţi creştinii bucuroşi moscalilor, nu numai eu. Că scriau alţii mai înainte vreme de chemau pe moscali, mai înainte decât Dumitraşcu Vodă: muntenii, sârbii, moldovenii cu câţi ani mai înainte"[2]. Odată cu încheierea păcii de la Karlowitz, domnii Moldovei, unul după altul, intră în corespondenţă cu guvernul rus. Domnul Moldovei Constantin Duca în 1701 îi cerea lui Petru I „să-l primească ca supus al său şi să-l aibă sub ocrotirea sa domnească". Antioh Cantemir, Mihai Racoviţă, dar şi domnul Ţării Româneşti, Constantin Brâncoveanu îndemnau ţarul să întreprindă un război antiotoman „pentru liberarea creştinilor pravoslavnici".

Cu toată precauţia domnilor Moldovei, relaţiile lor secrete cu ţarii ruşi adesea erau detectate de Poartă; nici o mazilire nu se produsese fără să aibă printre motive raporturile domnilor cu Rusia.

Implicarea tacită a domnilor de la Iaşi şi a hanului de la Bahcisarai spre a modifica raportul de forţe s-a dovedit a fi la un moment dat atât de puternică, încât s-a răsfrânt indirect asupra desfăşurării Războiului nordic, influenţând acţiunile militare în decursul campaniilor din 1708–1709. Regele Suediei Carol al XII-lea preferă direcţia Ucrainei, contând pe ajutorul promis de hatmanul Mazepa şi de hanul tătar Devlet Ghirai al II-lea[3]. Însă, în timpul bătăliei de la Poltava (27 iunie 1709), hanul, din cauza intervenţiei demnitarilor Porţii, nu a putut să-i acorde ajutor regelui suedez, oprindu-se cu armata sa la Perecop. Înfrânt, Carol al XII-lea se retrage la Bender şi cu consimţământul autorităţilor otomane îşi întinde tabăra la Varniţa. Incursiunile armatei ţariste – secondate de sprijinul lui Mihai Racoviţă – în hotarele posesiunilor Imperiului Otoman pentru a-l prinde pe Carol al XII-lea deteriorează „sentimentele paşnice" ale demnitarilor otomani. Drept urmare, Mihai Racoviţă este înlocuit cu Nicolae Mavrocordat. În noiembrie 1710, hanul Devlet Ghirai al II-lea soseşte la Constantinopol şi, în cadrul unei consfătuiri militare, reuşeşte să înduplece dregătorii otomani să declare război Rusiei[4].

Devlet Ghirai al II-lea deţinea un rol important în organizarea acestei campanii. Acţiunile de pregătire a campaniilor militare otomane includeau şi înlocuirea domnilor din principate. De această dată, însă, practica a fost modificată pentru Constantin Brâncoveanu. Deşi s-a încercat o mişcare şi în acest sens, poziţiile domnului muntean erau prea puternice în acel moment.

Din punct de vedere politic, Devlet Ghirai al II-lea avea posibilitatea să detroneze orice domn al principatului. Pentru aceasta era nevoie doar de o simplă reclamaţie a hanului la Poartă. Hanul din Crimeea, în calitate de un înalt conducător, descendent din neamul lui Ginghis-Han, se bucura de mult respect din partea demnitarilor otomani. Această consideraţie era manifestată şi în cadrul ceremonialului de la Poartă[5].

La 23 noiembrie 1710, la trei zile după declaraţia de război făcută Rusiei, Devlet Ghirai al II-lea, luând cuvântul la şedinţa divanului, a adus învinuiri la adresa domnului Moldovei, Nicolae Mavrocordat, învinuindu-l de legături cu ţarul Rusiei, Petru I. „El l-a pârât că nu este slugă credincioasă a padişahului, deoarece n-a plecat capul în faţa hanului şi l-a neglijat la unele onoruri"[6]. Făcând aluzie la bănuitele legături ale domnului cu ţarul, cât şi la conflictele acestuia cu Carol al XII-lea, Devlet Ghirai al II-lea a încredinţat demnitarii prezenţi la divan că „va dovedi hăinia" lui Nicolae Mavrocordat. El a declarat că în timp ce decizia privind războiul împotriva Rusiei era deja luată, „este nepotribnic" să rămână în scaunul unuia dintre principate un personaj infidel Înaltei Porţi[7].

Ponderea cuvântului lui Devlet Ghirai al II-lea a făcut ca hotărârea cu privire la mazilirea acestuia să fie adoptată cu consimţământul sultanului otoman câteva ore mai târziu. Firmanul de detronare a sosit la Iaşi pe data de 4 decembrie 1710[8].

Nicolae Mavrocordat „îşi bănuia mazilirea"[9] încă în luna octombrie a aceluiaşi an, când Devlet Ghirai al II-lea, în drumul său spre Constantinopol, trecând prin Bugeac, i-a demonstrat făţiş atitudinea sa neprietenească. Atunci însă intenţia hanului de a-l detrona pe Nicolae Mavrocordat nu era încă decisivă. Ea devenise evidentă după sosirea lui în capitala imperiului. Aici hanul a întâlnit cea de-a doua piesă necesară – Dimitrie Cantemir – pentru realizarea scopurilor sale. Acesta era un pretendent care – cel puţin prin impresia pe care i-a produs-o – corespundea funcţiei de domn al Moldovei.

Potrivit surselor contemporane evenimentului, însuşi Dimitrie Cantemir era autorul proiectului respectiv. Reprezentant al familiei Cantemireştilor din rândul cărora mai fuseseră numiţi domni în Moldova – îi avem în vedere pe Constantin, tatăl, şi pe Antioh, fratele noului pretendent –, Dimitrie a dispus de timp destul pentru a analiza acţiunea sa din 1693, când n-a reuşit să ocupe scaunul de la Iaşi din cauza că n-a avut o confirmare din partea Porţii. Către 1710, Dimitrie Cantemir în calitate de dragoman era bine iniţiat în arta intrigilor de palat (corelaţia inte-

reselor politice şi a celor personale; procedura de elaborare şi de adoptare a hotărârilor de stat; mecanismul funcţionării divanului; rolul grupărilor politice etc.).

Cunoscând suspiciunile dregătorilor de la Poartă referitor la relaţiile secrete pe care le întreţinea Nicolae Mavrocordat cu Petru I, Dimitrie Cantemir elaborase un plan propriu de preluare a scaunului domnesc. De altfel, şi Nicolae Mavrocordat a încercat să orienteze în favoarea sa dispoziţia hanului tătar, plătind într-acele 9 luni cât a domnit, „deplin şi balgi-başlâcurile şi mierea şi ceara"[10], adică tributul Moldovei faţă de hanat pentru anul întreg. Cu toate acestea, el a fost înlocuit cu Dimitrie Cantemir. Acesta din urmă a reuşit să câştige simpatia hanului, în ciuda faptului că nu dispunea de mijloacele băneşti necesare.

Pretendentul la scaunul domnesc, în mod obligatoriu, trebuia să aibă susţinere în cercurile înalţilor demnitari ai imperiului, ceea ce era imposibil de a obţine fără o recompensă materială impunătoare. Banii trebuiau să fie plătiţi anticipat. Evident că Dimitrie Cantemir, în calitate de pretendent, nu avea nici o şansă de a-i atrage de partea sa doar cu promisiunile pe prea experimentaţii dregători ai divanului otoman. Anume din acest considerent în ipostaza de susţinător în vederea realizării planurilor sale el alege un personaj care a petrecut mai mulţi ani în Crimeea, puţin iniţiat în viaţa de la curtea sultanului, dar care prin rangul său înalt dispunea de posibilităţi politice dintre cele mai largi.

Către 1710, Dimitrie Cantemir şi Devlet Ghirai al II-lea se cunoşteau deja de mai mulţi ani. Înainte de a deveni han, Devlet Ghirai l-a vizitat pe Dimitrie Cantemir la palatul său de la Constantinopol, situat pe malul stâng al golfului Cornul de aur, în cartierul Fanar, nu departe de moscheea Fethiie-Şerefi.

Dimitrie Cantemir s-a folosit şi de pretinsa sa origine tătărească. Potrivit surselor tătăreşti, „familia Cantemir este de origine tătară", cu descendenţă din neamul Timurizilor şi Cingisizilor[11]. „Cantemir" poate fi tradus din limbile turanice ca „Hanul de fier". Este cunoscut însă faptul că tatăl lui Dimitrie a purtat acest nume în cinstea unui mârzac nogaic din Bugeac renumit prin vitejia sa.

În acest context, trebuie de menţionat şi faptul că simpatia lui Devlet Ghirai al II-lea pentru familia Cantemireştilor era formată cu mulţi ani înainte. „Cantemir cel Bătrân", deşi şi-a făcut cariera militară în Polonia, în timpul războiului dintre „Liga Sfântă" şi Imperiul Otoman a preferat să ia o atitudine prootomană, câştigând astfel o mare încredere din partea turcilor şi tătarilor. Această conduită se explica mai degrabă prin resentimentul populaţiei din Principatele Române faţă de expansiunea catolică, decât prin ataşamentul acestui domn faţă de interesele otomanilor şi tătarilor.

De menţionat că Devlet Ghirai al II-lea a fost flatat de faptul că Dimitrie Cantemir, în căutarea unui sprijin, l-a preferat anume pe dânsul, neglijând înalţii dregători de la Poartă.

Prin intermediul capuchehaiei hanului la Poartă, crimeotul Daut Ismail effendi, cu cele mai largi promisiuni de recompensă materială[12], Dimitrie Cantemir obţine o audienţă la hanul Devlet Ghirai al II-lea. Cu ajutorul lui Daut Ismail effendi, prin şarmul şi cu „giuruirea câtorva mii de galbeni hanului"[14], el reuşeşte să-i producă o impresie favorabilă lui Devlet Ghirai al II-lea. Astfel, în zilele următoare, hanul, înaintează candidatura lui Dimitrie Cantemir pentru scaunul Moldovei[15].

Cronicarii turci relatează fără entuziasm acest moment: „În bairam, a treia zi, numai de hatârul hanului s-a convocat un divan special în cinstea unui ghiaur păcătos" [25 noiembrie 1710[16]][17], adică în cinstea lui Dimitrie Cantemir. Înţelegem indignarea dregătorilor divanului. Sustraşi de la odihnă şi de la festivităţile acestei sărbători, ei erau nevoiţi să asiste la o şedinţă obositoare a divanului. După cum arată

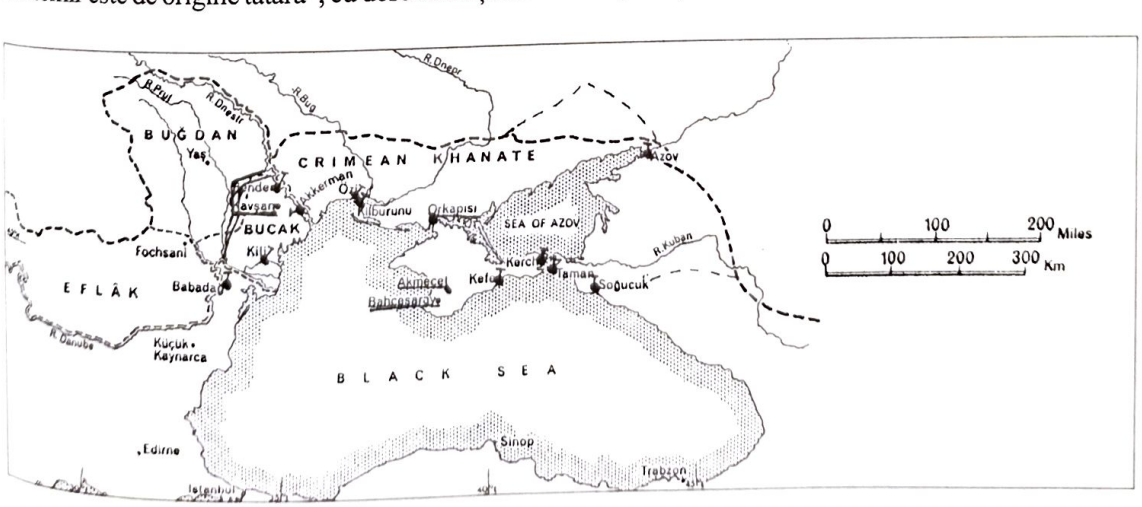

„Cronica anonimă", „hanul, părându-i că [Dimitrie Cantemir] va fi vrednic ca tată-său, au mijlocit la împărăţie şi aşia l-au făcut domn"[18]. Astfel, cu numai cinci zile mai târziu după ce a fost luată decizia de a declara război Rusiei, prin insistenţele personale ale hanului[19], Dimitrie Cantemir este îmbrăcat în blană de samur şi numit domn în Moldova[20].

Hanul cu perseverenţa sa a produs o puternică dezorientare la Poartă, încât dregătorii otomani au uitat pur şi simplu să ridice chestiunea de încasare „a sumelor enorme pe care ei aveau obiceiul să le exigeze" de la domnii nou-numiţi[21].

Noul domn părăseşte rapid Constantinopolul şi deja pe data de 10 decembrie 1710 soseşte la Iaşi[22], iar hanul tătar, satisfăcut de izbutinţa sa, pe data de 27 noiembrie ia drumul spre Crimeea[23].

Hanul se înşela amarnic în ceea ce priveşte ataşamentul lui Dimitrie Cantemir faţă de interesele Imperiului Otoman[24]. Concepţia antiotomană a lui Dimitrie Cantemir către 1710 era deja formată, fapt ce poate fi urmărit şi în opera literară a domnului. Mai interesant este că hanul, prin acţiunile sale, a stat la obârşia evenimentelor din 1711, din Moldova.

Una dintre promisiunile date de către Dimitrie Cantemir hanului tătar la Constantinopol, a fost aceea de a-l detrona pe domnul Ţării Româneşti, Constantin Brâncoveanu. La întrevederea cu hanul, Dimitrie Cantemir şi-a asumat sarcina de a-l captura pe Constantin Brâncoveanu printr-o incursiune armată în Muntenia[25]. Odată cu înscăunarea lui Dimitrie Cantemir, Devlet Ghirai al II-lea îi cerea să-l prindă pe Constantin Brâncoveanu, însă domnul moldovean a ignorat ordinul „protectorului" său[26].

Dimitrie Cantemir şi Devlet Ghirai al II-lea s-au mai întâlnit personal încă o singură dată, la un consiliu militar care a avut loc în decembrie 1710, la Bender[27]. Aici, hanul tătar, pentru ultima dată, a mai încercat să-l asocieze pe domnul moldovean la planurile de război ale otomanilor şi tătarilor.

Acţiunile ulterioare ale domnului Moldovei şi ale hanului tătar nu au avut consonanţă. După campania ţarului rus Petru I la Prut, Dimitrie Cantemir se retrage în Rusia, însoţit de aproximativ 4 000 de boieri. Aici îl aşteptau moşii mănoase, un palat propriu în moşie şi altul la Ţarskoe Selo, dregătorii înalte şi recunoaşterea în cercurile academice europene. Hanul Devlet Ghirai al II-lea, ridiculizat de supuşii săi tătari, dar şi de otomani, în urma mişcării sale neinspirate, s-a reabilitat în ochii coreligionarilor săi musulmani, arătând bravură pe câmpurile de luptă în timpul campaniei de la Prut în 1711. Vitejia sa a fost remarcată de însuşi sultanul otoman[28].

Dimitrie Cantemir, prin acţiunea sa, a dorit să făurească un alt destin propriei ţări. În Rusia, el a continuat să slujească Moldova prin creaţia sa literară. Pentru a justifica afirmaţia făcută, să ne amintim de cuvintele marelui savant că şi noi, cu fruntea ridicată şi cu paşi înfipţi, trebuie să intrăm, printre alte popoare, pe filele istoriei[30].

NOTE

[1]A.W. Fisher, *The russian annexation of the Crimeea*, Cambridge, 1970, p.158.

[2]Ion Neculce, *Cronicile României*, Bucureşti, 1872, p. 290.

[3]A.P. Glagoleva, *Русско-турецкие отношения перед Полтавским сражением*, Poltava – Moscova, 1959, p. 37.

[4]E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Bucureşti, 1898, III(1), Supl.1, 2; *Cronici turceşti privind ţările române*. Vol. II, Ediţie de M. Guboglu, Bucureşti, 1974, p. 213.

[5]Ch. Peyssonnel, *Traite sur le commerce de la Mer Noire*, vol. II, Paris, 1787, p. 242; E. Hurmuzaki Bucureşti, 1885; 1(MX), supl. I, p. 719.

[6]*Cronici turceşti*, vol. II, p. 517.

[7]*Cronici turceşti*, vol. III, ediţie de M.A. Mehmet, Bucureşti, 1980, p. 213.

[8]E. Hurmuzaki I (PLXXXVI), Supl. I, p. 389; C. Giurescu, *Istoria românilor*. Bucureşti, vol. III, Bucureşti 1944, p. 218.

[9]*Cronica Ghiculeştilor*. Ediţie de N. Camariano şi A. Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965, p. 71.

[10]A. Uricarul, *Cronicile României*, vol. II, p. 124.

[11]E. Hurmuzaki III (IV), supl.1, p. 11.

[12]I. Neculce, *Cronicile României*, vol. II, p. 300; C. Giurescu, *op. cit.*, p. 218.

[13]*Cronica Ghiculeştilor*, p. 77.

[14]I. Neculce, *Cronicile României*, vol. II, p. 300.

[15]N. Costin, *Scrieri*, vol. I, Chişinău, 1990, p. 365; N. Muste, *Cronicile României*, vol. III, Bucureşti, 1874, p. 42.

[16]Pseudo-Amiras, *Cronica anonimă a Moldovei*, Bucureşti, 1975, p. 66.

[17]*Cronici turceşti*, vol. III, p. 216.

[18]Pseudo-Amiras, *op. cit.*, p. 66.

[19]*Cronici turceşti*, vol. III, 216–217.

[20]V.D. Smirnov, *Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты*, în „Записки Одесского Общества Истории и Древности", Odesa, 1895, XV, p. 150; *Cronica Ghiculeştilor*, p. 77; I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1960, p. 121; N. Costin, *Scrieri*, vol. I, p. 365–366.

[21]E. Hurmizaki III (IV), supl. 1, p. 11.

[22]*Cronica Ghiculeştilor*, p. 77; Pseudo-Amiras, *op. cit.*, p. 66.

[23]E. Hurmuzaki III(I), supl.1:2.

[24]V.D. Smirnov, *op. cit.*, p. 170.

[25]"Venit-au şi de la hanul ferman, numai să încalece să-l prindă" (I. Neculce, *Letopiseţul*, p.123).

[26]I. Neculce, *Cronicile României*, vol. II, p. 303.

[27]I. Neculce, *Letopiseţul*, p. 123–124.

[28]*Cronici turceşti*, vol. III, p. 217.

[29]A.W. Fisher, *op. cit.*, p.158.

[30]M. Muşat, S. Boatcă, *Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1975, p. 138.

Tropaeum Traiani. Com. Adamclisi, jud. Constanța, România

Cugetul

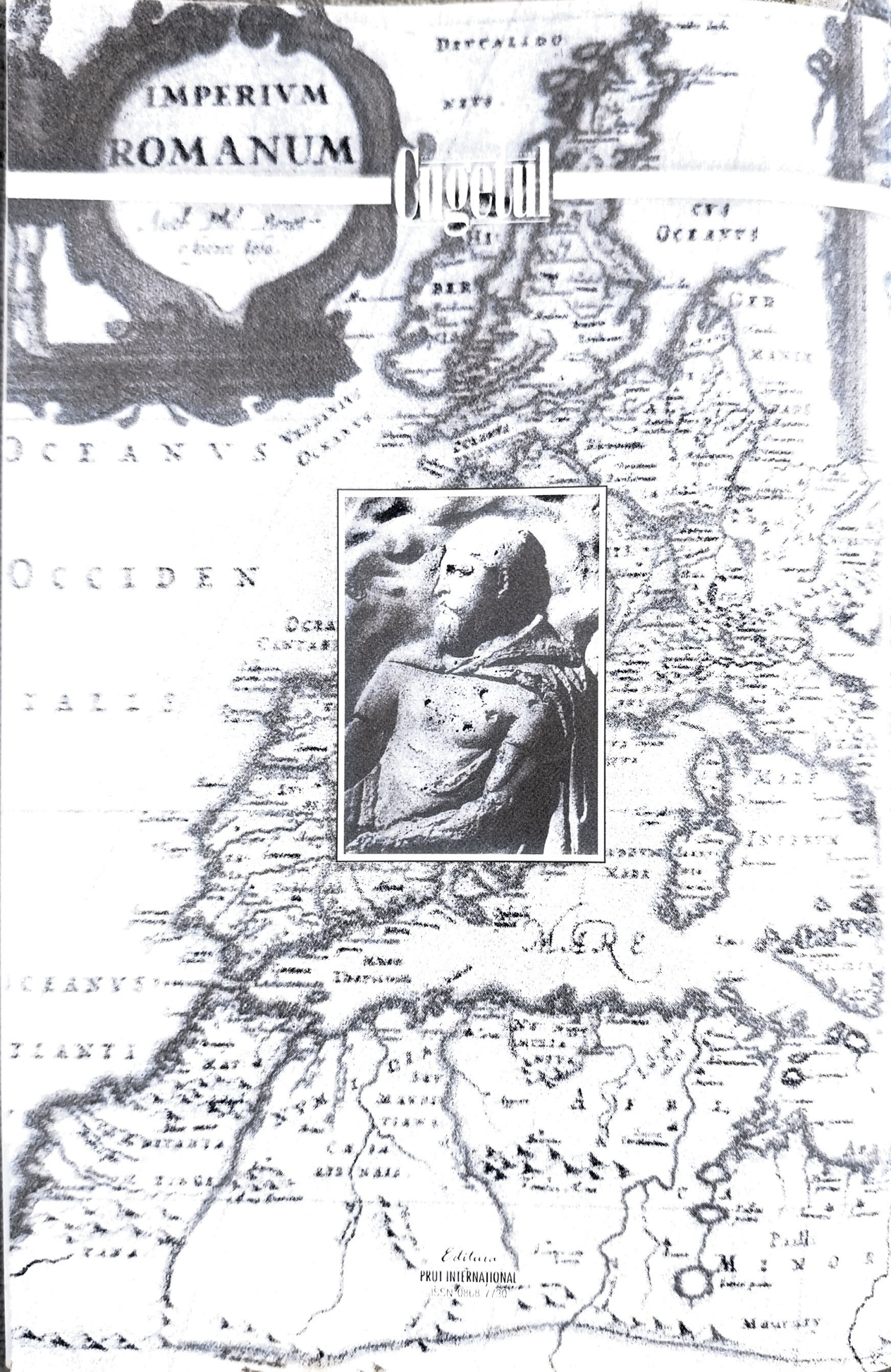

Editura
PRUT INTERNAȚIONAL
ISSN 0868-7730